

**ՔՐԵԱՎԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Борис Гаврилов

Современное российское досудебное производство: мнение ученого и практика3

Վահե Ենգիբարյան, Անդրանիկ Սիմոնյան

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության որոշ հիմնախնդիրներ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության առանձնահատկությունների համատեքստում.....12

Լուսինե Մկրտչյան

Անօդաչու թռչող սարքերի (դրոնների) կիրառման անհրաժեշտությունը և արդիականությունը դեպքի վայրի զննության ընթացքում..... 25

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PUBLIC LAW/ОБЩЕСТВЕННОЕ ПРАВО

Մարտին Մանուկյան

Պատգամավորական հարցման և հարցապնդման սահմանադրաիրավական կարգավորումը Հայաստանի Հանրապետությունում..... 35

Мила Айрапетова

Значение принципов администрирования. Принципы, незакрепленные Законодательством РА 43

Инна Нерсесян

Несколько тезисов об актуальных проблемах реализации права на свободу мирных собраний в Российской Федерации..... 52

Նազելի Սուքիասյան

Հարկային ստուգումների կազմակերպարավական ձևերի և մեթոդների արդյունավետության բարձրացման ուղղությունները.....59

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Диана Аветисян

Дискуссионные проблемы квалификации убийства матерью
новорожденного ребенка..... 72

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 84

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

БОРИС ГАВРИЛОВ

доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки Российской Федерации, заслуженный юрист Российской Федерации, профессор кафедры управления органами расследования преступлений Академии управления МВД России, генерал-майор юстиции (в отставке)

ԲՈՐԻՍ ԳԱՎՐԻԼՈՎ

իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, ՌԴ գիտության վաստակավոր գործիչ, ՌԴ վաստակավոր իրավաբան, ՌԴ ներքին գործերի նախարարության կառավարման ակադեմիայի հանցագործությունների քննության մարմինների կառավարման ամբիոնի պրոֆեսոր, պաշտպանության գեներալ-մայոր

BORIS GAVRILOV

Doctor of Law, Professor, Honored Scientist of the Russian Federation, Honored Lawyer of the Russian Federation, Professor of the Department of Management of Crime Investigation Bodies of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Major General of Justice (retired)

**СОВРЕМЕННОЕ РОССИЙСКОЕ ДОСУДЕБНОЕ
ПРОИЗВОДСТВО: МНЕНИЕ УЧЕНОГО И ПРАКТИКА¹**

**ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹ.
ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԻ ԿԱՐԾԻՔԸ**

**MODERN RUSSIAN PRE-TRIAL PRODUCTION: AN OPINION OF A
SCIENTIST AND PRACTICIONER**

Исследуя проблемы современного российского досудебного производства в свете их соответствия реалиям борьбы с преступностью, автор отмечает, что как с точки зрения представителя научного сообщества, так и с позиции практикующего юриста, его низкую эффективность и, в первую очередь, таких основных институтов, как возбуждение уголовного дела, процессуальные сроки расследования, предъявление обвинения, сокращенные формы предварительного

¹ До 2007 г. автор занимал должность заместителя начальника Следственного комитета при МВД России.

расследования, заочное заключение под стражу подозреваемых, обвиняемых, скрывшихся от органов предварительного расследования.

С учетом этого, определяющим в обеспечении прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства является необходимость разработки модели досудебного производства, принципиально отличающейся от современной модели предварительного расследования. В этой связи в качестве первоочередной задачи следует обозначить преодоление сложившейся еще в рамках действия УПК РСФСР и нашедшей отражение в УПК РФ заформализованности и забюрократизированности российского уголовно-процессуального закона. Следствием является недостаточная эффективность досудебного производства, поскольку удельный вес направленных следователями органов внутренних дел в суд уголовных дел из числа возбужденных за два последних десятилетия значительно сократился (с 36 % в 1999 г. до 23 % в 2019 г.).

В числе причин снижения эффективности судопроизводства – значительное увеличение объема следственной работы по уголовным делам, сложность доказывания новых видов преступной деятельности и ряда других факторов. И особо следует выделить те значительные (порядка 260-и из федеральных законов) изменения, которые внесены в УПК РФ за последние 17,5 лет его действия. В этой связи автор обращает внимание на то, что некоторые из законодательных новаций не всегда носили системный характер. Однако необходимость большинства из них была обусловлена потребностью правоприменительной практики, что, в свою очередь, обуславливалось как изменениями в социально-экономической жизни российского государства, так и влиянием на эти процессы компромиссных решений законодателя при принятии УПК РФ, а также отказ при его подготовке ко второму чтению от реформирования отдельных процессуальных институтов² и имевших место за эти годы контрреформ отдельных положений уголовно-процессуального закона УПК РФ³ и ряд других факторов.

Изложенные выше проблемы совершенствования российского уголовно-процессуального законодательства нашли свое отражение в ходе их обсуждения на Парламентских слушаниях в Совете Федерации РФ 18 ноября 2013 года⁴ и там же 20 декабря 2016 г., 29 июня 2017 г. и 13 декабря 2018 г., а также в рамках представленной 5 апреля 2017 г. на Парламентских слушаниях Дорожной карты (2017-2025 гг.) совершенствования уголовного законодательства. Проблемы совершенствования досудебного производства обсуждались и на ряде научных

2 Гаврилов Б.Я., Божьев В.П., Концепция совершенствования досудебного производства в XXI веке: мнение науки и практика // Вестник Нижегородской академии МВД России. 2017. № 2 (38). С. 74-82.

3 Божьев В.П., «Тихая революция» Конституционного Суда Российской Федерации // Избранное. 2010. Юрайт. С. 9-11; Гаврилов Б.Я., Доктрина досудебного производства: настоящее и будущее // Российская юстиция. №1. 2018. С. 37-41.

4 Божьев В.П., «Тихая революция» Конституционного Суда Российской Федерации // Избранное. 2010. Юрайт. С. 9-11.

форумов (в мае 2015 г. на Бабаевских чтениях⁵, на Кутафинских чтениях в апреле 2016 г.⁶, в октябре 2018 г. на конференции в Академии управления МВД России⁷ и ряде других научных форумах).

Развитие научной мысли и потребности правоприменительной практики обусловили принятие законодателем ряда федеральных законов, направленных на совершенствование основополагающих институтов действующего УПК РФ.

В их числе Федеральный закон от 05.06.2007 №87-ФЗ⁸, которым:

- из состава органов прокуратуры были выведены следователи с последующим образованием Следственного комитета Российской Федерации;
- была осуществлена передача от прокурора руководителю следственного органа полномочий по процессуальному руководству следователями с сохранением за прокурором в полном объеме надзорной функции;
- из УПК РФ исключена норма о согласии прокурора на возбуждение уголовного дела, как и в целом его право на принятие данного решения.

К принципиальным решениям законодателя, направленным на совершенствование УПК РФ, автор относит:

- введение в УПК РФ в качестве участника уголовного процесса начальника подразделения дознания⁹, а в последующем – и начальника органа дознания¹⁰;
- включение в УПК РФ института досудебного соглашения о сотрудничестве¹¹;
- значительное расширение Федеральным законом от 04.03.2013 № 23-ФЗ¹² перечня следственных и иных процессуальных действий в ходе проверки сообщения о преступлении, а также возвращение в досудебное производство сокращенной формы дознания;

⁵ Новая теория уголовно-процессуальных доказательств: в рамках шестых «Бабаевских чтений» // Вестник Нижегородской правовой академии. Научный журнал. 2015. № 5. 134 с.

⁶ Современные проблемы доказывания и принятия решений в уголовном процессе. Социальные технологии и правовые институты: материалы международной научно-практической конференции, посвященной 95-летию профессора Полины Абрамовны Лупинской: М.: Проспект. 2016. 583 с.

⁷ Гаврилов Б.Я., Урбан В.В., Обеспечение прав и свобод личности как ключевое звено концепции современного досудебного производства: видение ученого и практика // Труды Академии управления МВД России. 2019. № 1 (49). С. 67-72.

⁸ О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации и Федеральный закон «О прокуратуре Российской Федерации»: Федеральный закон от 05.06.2007 № 87-ФЗ // Собрание законодательства РФ. 2007. № 24. Ст. 2830.

⁹ О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 06.06.2007 № 90-ФЗ // Собрание законодательства РФ. 2007. № 24. Ст. 2833.

¹⁰ О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации в части уточнения полномочий начальника органа дознания и дознавателя: Федеральный закон от 30.12.2015 № 440-ФЗ // Собрание законодательства РФ. 2016. № 1. Ст. 60.

¹¹ О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 29.06.2009 № 141-ФЗ // Собрание законодательства РФ. 2009. № 26. Ст. 3139.

¹² О внесении изменений в статьи 62 и 303 Уголовного кодекса Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 04.03.2013 № 23-ФЗ // Собрание законодательства РФ. 2013. № 9. Ст. 875.

- введение в УПК РФ нормы-принципа – ст. 6¹ УПК РФ «Разумный срок уголовного судопроизводства»¹³ и ряд других нововведений, на принятии которых автор, как правоприменитель, настаивал ещё в конце 90-х гг. при подготовке УПК РФ ко второму чтению.

Одной из основных причин забюрократизированности и заформализованности современного российского уголовного судопроизводства при его низкой эффективности, о чем отмечено выше, является то, что ряд положений УПК РФ содержит в себе правовые нормы УПК РСФСР 1922 и 1960 гг., несмотря на произошедшие существенные изменения в политическом, социально-экономическом и правовом содержании российской государственности и, в целом, общественной жизни.

Одновременно, ведя речь о необходимости совершенствования уголовно-процессуального законодательства, вряд ли возможно в современных условиях изменения уголовного судопроизводства, предусматривающие радикальный пересмотр форм предварительного расследования, что предлагает ряд ученых-процессуалистов¹⁴.

С учетом изложенного, позиция автора заключается в необходимости осуществления законодателем последовательной политики в части пересмотра отдельных процессуальных институтов, оказывающих негативное влияние на эффективность предварительного расследования, в том числе учитывая мнение научного сообщества и практикующих юристов.

Предлагаемые изменения должны быть направлены на:

- пересмотр положений ч. 1 ст. 162 УПК РФ о двухмесячном сроке предварительного следствия, поскольку сама эта норма перешла без изменений из УПК РСФСР 1922 года, и, соответственно, ее содержание сегодня не соответствует введенной в УПК РФ норме-принципу (ст. 6¹УПК РФ) о разумном сроке уголовного судопроизводства, который в соответствии с Постановлением Пленума Верховного Суда от 29.03.2016 № 11-П¹⁵ по уголовным делам не должен превышать 4 лет;
- актуальной с точки зрения правоприменителя является наша позиция об увеличении первоначального срока содержания обвиняемого под стражей (2 месяца), в который входят от 10 до 30 суток (вместо 5 суток в редакции УПК РФ 2001 г.) для утверждения прокурором обвинительного заключения

¹³ О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок: Федеральный закон от 30.04.2010 № 69-ФЗ // Собрание законодательства РФ. 2010. № 18. Ст. 2145.

¹⁴ Александров А.С., Доктринальная модель уголовно-процессуального доказательственного права РФ и комментарий к ней. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 304 с.

¹⁵ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 29.03.2016 № 11 «О некоторых вопросах, возникающих при рассмотрении дел о присуждении компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок»: [электронный ресурс] // Режим доступа: СПС «КонсультантПлюс».

или принятия иного решения по поступившему к нему уголовному делу (ч. 1 и ч. 1¹ ст. 221 УПК РФ) и ещё 14 суток для принятия судом (судьей) в порядке ч. 1 ст. 227 УПК РФ соответствующего решения;

- сегодня сложились необходимые правовые условия для исключения из УПК РФ института предъявления обвинения, поскольку его, например, не предусматривали нормы Устава уголовного судопроизводства 1864 г. На протяжении ряда десятилетий уже в советский период предъявление обвинения являлось правовым основанием допуска защитника к участию в уголовном деле. Сегодня в соответствии с ч. 1¹ ст. 144 и п. 6 ч. 3 ст. 49 УПК РФ участие адвоката-защитника предусмотрено уже с момента проверки в отношении лица сообщения о преступлении, когда фактически уголовное дело еще не возбуждено. Кроме того, действующий УПК РФ фактически нивелировал различия в правовом статусе подозреваемого (ст. 46 УПК РФ) и обвиняемого (ст. 47 УПК РФ). К числу аргументов за отмену данного института следует отнести и тот факт, что в суд за 17,5 лет действия УПК РФ направлено более 5 млн. уголовных дел, расследованных в форме дознания, без «классического» предъявления обвинения.

В исследовании проблем реформирования досудебного производства, автором¹⁶ значительное внимание уделено эффективности реализации Федерального закона от 05.06.2007 № 87-ФЗ, в части выделения следователей из состава органов прокуратуры с последующим созданием Следственного комитета Российской Федерации и дифференциации процессуальных полномочий и надзорной функции между прокурором и руководителем следственного органа, на что указано выше. Приведенные ниже статистические данные о многократном (почти в 3 раза по уголовным делам, расследованным следователями органов внутренних дел и в 5 раз – по делам следователей Следственного комитета РФ) снижении числа оправданных судами лиц, позволяет автору сделать вывод о качественно более высоком в условиях изменившегося закона уровне процессуального контроля и прокурорского надзора.

Таблица 1.
Статистические данные о состоянии законности в
деятельности следственного аппарата¹⁷

Период	Число оправданных судом лиц, в т.ч. на 1000 обвиняемых по направленным в суд делам, из них незаконно, необоснованно содержащихся под стражей			
	След. МВД	Из них содержались под стражей	Следователи прокуратуры и СК РФ	Из них содержались под стражей
2006	1372 – 2,0	524	1885 – 18,0	954

¹⁶ Гаврилов Б.Я., Доктрина досудебного производства: настоящее и будущее // Российская Юстиция. 2018. № 1. С. 37-41.

¹⁷ Статистические данные о результатах следственной работы по форме I-Е за 2006-2019 гг.

2013	509 – 1,3	250	654 – 5,8	411
2017	402 – 1,1	164	539 – 4,8	219
2018	405 – 1,2	158	591 – 5,5	271
2019	412 (-0,7%)	142	629 (+21,9)	303

Օ повышении уровня надзорной деятельности прокурора за качеством расследования, по мнению автора¹⁸, свидетельствуют и приведенные в таблице 2 данные, с одной стороны, об увеличении количества возвращенных прокурорами уголовных дел для дополнительного расследования при одновременном, с другой стороны, о снижении (почти в 4 раза) количества возвращенных судом в порядке ст. 237 УПК РФ уголовных дел прокурору, как результат реализации надзорной функции прокурора, освобожденного от опеки над следствием.

Таблица 2.

 Статистические данные о качестве расследования уголовных дел¹⁹.

Период	Возвращено прокурором уголовных дел для дополнительного расследования				Возвращено дел судом прокурору в порядке ст. 237 УПК (судом для доследования)	
	Следователям МВД	Удельный вес (в %)	След. прокурат. и СК РФ	Удельный вес (в %)	Всем органам расследования	В т.ч. след-м/уд.вес (в %)
1999	21249	2,7	1102	1,4	41340	34209 – 4,0%
2006	18373	3,3	1286	0,8	35930	–
2018	17791	5,6	3569	3,6	6468	4668 – 1,1%
2019	18543	6,3	3374	3,6	6466	4417 – 1,0%

Не менее актуальным представляется и решение законодателя о введении в число участников уголовного процесса Федеральным законом от 06.06.2007 № 90-ФЗ начальника подразделения дознания, на чем автор настаивал еще до принятия УПК РФ и в течение последующих 5-ти лет его действия, обеспечило улучшение состояния законности за счет повышения уровня прокурорского надзора по уголовным делам, расследованным в форме дознания. Это нашло свое отражение в статистических показателях работы дознавателей, выразившееся в сокращении более, чем в 2 раза числа оправданных (с 330 лиц в 2006 г. до 140 – в 2019 г.) и, соответственно, их доли на 1 тыс. обвиняемых по направленным в суд уголовным делам (с 0,73 – в 2006 г. до 0,39 – в 2019 г.), при одновременном усилении прокурорского надзора, о чем свидетельствует увеличение с 6810 в

¹⁸ Гаврилов Б.Я., Доктрина досудебного производства: настоящее и будущее // Российская Юстиция. 2018. № 1. С. 37-41.

¹⁹ Статистические данные о результатах следственной работы по форме I-Е за 1999-2019.

2006 г. до 11659 в 2019 г. количества уголовных дел, возвращенных прокурором дознавателям для дополнительного расследования и, соответственно, сокращение доли таких дел, возвращенных судом прокурору в порядке ст. 237 УПК РФ (до 1800 уголовных дел в 2019 г.).

Одновременно в числе актуальных проблем современного досудебного производства автору видится необходимость принципиального реформирования таких процессуальных институтов, как:

- дознание в сокращенной форме путем замены его на протокольную форму, предусматривающую расследование уголовного дела в отношении конкретного лица в течение 48 часов при признании им факта совершения преступления и при условии, что не потребуется производство всего комплекса следственных действий. Данная форма расследования не предусматривает стадии возбуждения уголовного дела, а также допускает возможность ограничения перечня следственных действий допросом подозреваемого и потерпевшего или свидетеля совершенного преступления;
- избрание по судебному решению «заочно» меры пресечения в виде содержания под стражей в отношении лиц, скрывшихся от органов расследования и объявленных в федеральный розыск, число которых достигает 100 тыс. в год. При задержании такого лица вне места производства предварительного расследования оно в течение 48 часов должно быть доставлено в суд по месту задержания, где в судебном заседании устанавливается личность задержанного и проверяется, не отменено ли решение суда о заключении данного лица под стражу, а после доставления к месту расследования данное лицо доставляется в суд, избравший меру пресечения, для решения вопроса об оставлении меры пресечения в силе либо её изменении;
- возбуждение уголовного дела. Наличие в УПК РФ стадии возбуждения уголовного дела повлекло за собой значительное (в 2 раза) сокращение уровня уголовно-процессуального реагирования должностных лиц органов предварительного расследования на поступившие в правоохранительные органы заявления, сообщения о преступлениях. Объективно это подтверждается существенным снижением (с 3,3 млн. дел в 2006 г. до 1,7 млн. дел в 2019 г.) количества возбужденных уголовных дел. Более того, из числа расследованных, порядка 70-80% уголовных дел (в зависимости от региона) приостанавливается производством²⁰. Одновременно за этот период на 1,5-2,3 млн. возросло количество «отказных» материалов, при фактической неизменности числа зарегистрированных сообщений о преступлениях, о чем автором подробно изложено в ранее опубликованных материалах²¹.

²⁰ Статистические данные о результатах следственной работы за 2012-2019 гг.

²¹ Божьев В.П., Гаврилов Б.Я., Соответствует ли отказ в возбуждении уголовного дела идеологии современной уголовно-правовой политики России // Вестник Санкт-Петербургского университета

Таблица 3.

Статистические данные о разрешении сообщений о преступлениях за 2006-2019 гг.²²

	2006	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Всего зарегистрировано сообщений о преступлениях (млн.)	10,7	11,7	11,8	12,2	11,6	10,3	9,8	9,9
Возбуждено уголовных дел (млн.)	3,3	1,78	1,73	1,89	1,85	1,78	1,65	1,7
В т.ч. удельный вес к числу сообщений о преступлениях (в %)	30,8	15,2	14,6	15,5	15,9	16,8	16,8	17,1
Количество (без повторных) «отказных» материалов (млн.)	4,5	6,7	6,7	6,8	6,8	6,3	6,0	6,0

Исключение ст.ст. 146 и 148 УПК РФ и тем самым принципиальное изменение начала производства по уголовному делу обусловлено и складывающейся с учетом решений Конституционного Суда РФ²³ и Верховного Суда РФ²⁴ судебной практикой о необходимости возбуждения самостоятельного уголовного дела при выявлении нового преступления лицом, в отношении которого оно ранее было возбуждено, или при установлении нового лица, совершившего преступление, по факту которого уже возбуждено основное дело, что, по нашему мнению, противоречит многолетней практике расследования и правовому содержанию остающейся неизменной на протяжении 55 лет норме о возбуждении уголовного дела и ч. 1 ст. 448 действующего УПК РФ, не требующей вынесения самостоятельного постановления о возбуждении уголовного дела, если оно возбуждено в отношении другого лица.

Приведенные в статье предложения автора по совершенствованию современного досудебного производства поддерживаются в российском научном сообществе и среди практикующих юристов. С учетом этого, перед законодателем стоит задача формирования доктрины досудебного производства, отражающей произошедшие в социально-политической, экономической и правовой жизни российского государства изменения, чему препятствует устоявшийся в нашем сознании стереотип незыблемости названных выше процессуальных институтов.

МВД России. 2018. № 2 (78). С. 74-78.

²² Сведения о результатах разрешения заявлений (сообщений) о преступлениях, об административных правонарушениях, о происшествиях в органах внутренних дел // Статистические данные ГИАЦ МВД России по форме 4-Е за 2006-2019 гг.

²³ Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Лазарянца Андрея Эммануиловича на нарушение его конституционных прав статьями 241 и 242 Уголовного кодекса Российской Федерации, частью первой статьи 46, статьями 57, 80, частью первой статьи 108, статьями 171, 172 и 195 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации: Определение Конституционного Суда РФ от 18.07.2006 г. № 343-О // [электронный ресурс]: <http://sudbiblioteka.ru/ks>.

²⁴ *Кожокар В.В.*, Возбуждение уголовного дела: правовая позиция Конституционного Суда и Верховного Суда РФ // Труды Академии управления МВД России. – 2015. – № 1. – С. 20-22.

Ամփոփում: Հոդվածում վերլուծվել է ռուսական մինչդատական վարույթի հրատապ խնդիրները, որոնք ներկայացված են իրավական պրակտիկայի տեսանկյունից՝ ներկայացնելով դատավարական մի շարք ինստիտուտների ցածր արդյունավետության պատճառները: Հեղինակն առաջնահերթությունների շարքին է դասում քրեական գործով վարույթը սկսելու և մեղադրանք առաջադրելու ընթացակարգային կանոնների փոփոխման, նախաքննության դատավարական ժամկետների գործող ինստիտուտում քրեական դատավարության ողջամիտ ժամկետի սկզբունք-նորմի կիրառման (ՌԴ ՔԴՕ 6¹-րդ հոդված), նախաքննության արձանագրության ձևաչափի վերանայման, ինչպես նաև դատարանի որոշմամբ նախաքննական մարմիններից թաքնվող և դաշնային հետախուզման մեջ գտնվող մեղադրյալների կալանավորման վերաբերյալ նորմերի կարգավորման անհրաժեշտությունը:

Annotation. The article examines the topical problems of Russian pre-trial proceedings, set out from the point of view of law enforcement practice and identifying the reasons for the low efficiency of a number of procedural institutions. Among the top priorities, the author considers the need to change the procedural rules for starting criminal proceedings and bringing charges; implementation of the principle-norm on a reasonable time frame for criminal proceedings (Article 6¹ of the Code of Criminal Procedure of the Russian Federation) in the current institution of procedural terms of investigation; the need to develop a protocol form for preliminary investigation; regulation of the rules on the detention by court decision of the accused, hiding from the bodies of preliminary investigation and declared on the federal wanted list.

Ключевые слова: прокурор, следователь, дознаватель, суд, предварительное расследование, досудебное производство, процессуальные сроки, предъявление обвинения, заключение под стражу, протокольная форма расследования.

Բանալի բառեր - դատախազ, քննիչ, հետաքննիչ, դատարան, նախաքննություն, մինչդատական վարույթ, դատավարական ժամկետներ, մեղադրանքի առաջադրում, կալանավորում, քննության արձանագրային ձևաչափ:

Keywords: prosecutor, investigator, interrogator, court, preliminary investigation, pre-trial proceedings, procedural terms, indictment, detention, protocol form of investigation.

Б. Гаврилов - доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки Российской Федерации, заслуженный юрист Российской Федерации, профессор кафедры управления органами расследования преступлений Академии управления МВД России, генерал-майор юстиции (в отставке), эл. почта: profgavrilov@yandex.ru.

Статья представлена в редакцию 23.09.2021 г., отправлена на рецензию 23.09.2021 г., рецензент – судья уголовной палаты Кассационного суда Республики Армения, д.ю.н., профессор Аветисян Сержик Сергеевич, принята к печати 08.09.2021 г.

ՎԱՀԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ՀՀ ԱԱԾ տնօրենի տեղակալ, գնդապետ,
ՀՀ կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

VAHE YENGIBARYAN

Doctor of Legal Sciences, Professor

ANDRANIK SIMONYAN

Deputy Director of NSS of the RA, Colonel

PhD in Academy of Governance of the RA

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН

Доктор юридических наук, профессор

АНДРАНИК СИМОНЯН

Заместитель начальника СНБ РА, полковник,

соискатель Академии управления РА

**ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԴԱՏԱԿԱՆ
ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ
ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

**SOME ISSUES OF JUDICIAL SUPERVISION OF PRE-TRIAL
INVESTIGATION IN THE CONTEXT OF FEATURES OF
INTELLIGENCE AND TRACKING ACTIVITY**

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ
НАД ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА В КОНТЕКСТЕ
ОСОБЕННОСТЕЙ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների (այսուհետ՝ ՕՀՄ-ների) իրականացման երաշխիքների ու պայմանների իրավական հիմքերը նախատեսված են ՀՀ Սահմանադրությամբ, ՀՀ-ի կողմից վավերացված միջազգային իրավական փաստաթղթերով, ինչպես նաև «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով (այսուհետ՝ ՕՀԳ օրենք): Այդուհանդերձ, ՕՀՄ-ների իրականացման երաշխիքների ու պայմանների մասին ամբողջական պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է դրանք դիտարկել օպերատիվ-հետախու-

զական գործունեության (այսուհետ՝ ՕՀԳ) նպատակների ու խնդիրների, ինչպես նաև սկզբունքների համատեքստում, որոնք պայմանավորում են ընդհանուր առմամբ ՕՀՄ-ների իրականացման իրավաչափության թույլատրելի սահմանները:

Այսպես, ՕՀԳ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, պետական ու հասարակական անվտանգությունը հակաիրավական ոտնձգություններից պաշտպանելու նպատակով՝ օրենքով նախատեսված օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների կողմից օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացումն է»:*

Նույն օրենքի 4-րդ հոդվածը սահմանում է ՕՀԳ-ի նպատակները, որոնց շարքում ՕՀՄ-ների իրականացման պայմանների տեսանկյունից՝ կարելի է առանձնացնել՝

1) *հանցագործությունների հայտնաբերումը, բացահայտումը, կանխումը և խափանումը.*

2) *հանցագործությունը նախապատրաստող, կատարող կամ կատարած անձանց հայտնաբերումը. (...):*

Միևնույն ժամանակ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ *«Քրեական դատավարություն իրականացնող մարմինները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր միջոցառումները, որպեսզի իրենց գործունեության արդյունքում՝ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում և սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկվի»:*

ՕՀԳ օրենքի իրավանորմերի վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ ՕՀԳ-ի առանցքային նպատակը մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, պետական ու հասարակական անվտանգությունը հակաիրավական ոտնձգություններից պաշտպանելն է, ինչն օրենսդիրն ՕՀԳ-ն սահմանելիս դիտարկել է որպես դրա բաղադրատարր՝ դրանով իսկ ընդգծելով վերջինիս կարևորությունը: Ինչ վերաբերում է ՕՀԳ օրենքի 4-րդ հոդվածով սահմանված նպատակներին, ապա պետք է նշել, որ դրանք, ի տարբերություն 3-րդ հոդվածով սահմանված նպատակի, առավել մասնավոր, ճյուղային բնույթ են կրում, որոշակի վերապահումներով՝ կարող են բնութագրվել նաև որպես խնդիրներ՝ նկատի ունենալով նաև ՕՀԳ իրականացնող մարմինների առջև դրված խնդիրների սահմանման բացակայությունն ՕՀԳ օրենքում: Այս տեսանկյունից հարկ է նշել, որ թեև մասնագիտական գրականության մեջ տեսակետ կա, որ ՕՀԳ օրենսդրությամբ անհրաժեշտ է սահմանել նաև ՕՀԳ իրականացնող մարմինների առջև դրված խնդիրները¹, այնուամենայնիվ կարծում ենք, որ ՕՀԳ իրականացնող մարմինների առջև դրվող խնդիրները հարկ է դիտարկել վերջիններից գործու-

¹ Այդ մասին մանրամասն տես Նալբանդյան Ռ., Քինակցյան Ա. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության զարգացման որոշ հեռանկարների մասին// Գիտագործնական վերլուծություն, Երևան, 2020, էջեր 24-32:

ներությունը կարգավորող ճյուղային օրենսդրության իրավակարգավորումների համատեքստում:

Այսպիսով՝ կարող ենք փաստել, որ ՕՀԳ-ն իրավապահ մարմինների կողմից օրենքով իրենց վերապահված լիազորությունների շրջանակում իրականացվող պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ է, որը նպատակ է հետապնդում բացահայտել, կանխել և խափանել հանցագործությունները, ինչպես նաև հայտնաբերել հանցագործությունը կատարող և կատարած անձանց: Այլ կերպ՝ ՕՀԳ-ի շրջանակում ձեռնարկվող միջոցառումները, ընդհանուր առմամբ հետապնդելով հանցագործությունների բացահայտման նպատակ, օժանդակում են քրեական վարույթ իրականացնող մարմինների առջև դրված խնդիրների լուծմանը և քրեական հետապնդման արդյունավետության բարձրացմանը:

Այս կապակցությամբ ուշագրավ է **Գոռ Իշխանի Սարգսյանի վերաբերյալ գործով** ՀՀ վճռաբեկ դատարանի (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան) արձանագրումն առ այն, որ *օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն առանձնանում է իր հետախուզական-որոնողական բնույթով: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների ձեռնարկումը նպատակաուղղված է ենթադրյալ հանցանքների, դրանք ենթադրաբար նախապատրաստող, կատարող կամ կատարած անձանց հայտնաբերմանն ու պարզմանը, այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ տեղեկատվության հավաքագրմանը: Այսինքն՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն իրենց հետախուզական-որոնողական բնույթով միտված են նախապատրաստվող, կատարվող կամ կատարված հանցագործության դեպքերի և դրանք կատարող անձանց հնարավորինս արագ բացահայտմանը, որին անմիջապես հաջորդում է ստացված տվյալների ամրագրումը քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված գործողությունների կատարմամբ: Այսպես, հետաքննության փուլում (ընդգծումը՝ հեղինակներինն է) օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացմամբ ապահովվում է «տաք հետքերով» հանցագործության քննությունը, իսկ նախաքննության ընթացքում (ընդգծումը՝ հեղինակներինն է) այն նաև օժանդակում է քննիչի դատավարական գործունեությանը, երբ քրեադատավարական գործիքակազմը բավարար չէ քրեական հետապնդման խնդիրների արդյունավետ իրացման համար, և հանցավորության դեմ պայքարի հանրային շահը պահանջում է նաև գործի համար նշանակություն ունեցող առանձին հանգամանքների բացահայտման համար օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մեթոդների և միջոցների կիրառումը:*

Կարևորելով Վճռաբեկ դատարանի արձանագրումն ՕՀԳ-ի բովանդակային դիտարկման տեսանկյունից՝ այդուհանդերձ, հարկ է նկատել, որ ՕՀԿ-ներ կարող են իրականացվել նախքան հետաքննության կամ նախաքննության փուլը՝ ՕՀԳ օրենքով նախատեսված կարգով ՕՀԳ մարմինների առջև դրված խնդիրների լուծման նպատակներով: Ընդ որում, հատկանշական է, որ ոչ բոլոր դեպ-

² Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի Գոռ Իշխանի Սարգսյանի վերաբերյալ գործով 2019 թվականի ապրիլի 11-ի ԵԿԴ/0229/01/16 որոշման 17.1-րդ կետը:

քերում են, որ ՕՀԳ-ի նշված փուլին կարող են հաջորդել քրեադատավարական մյուս փուլերը՝ նկատի ունենալով յուրաքանչյուր դեպքում նախապատրաստվող կամ կատարվող հանցագործության խափանման, կանխման կամ նախականիման, ինչպես նաև դրանք կատարող անձանց հայտնաբերման, ինչպես նաև այդ փուլում որոշակի խնդիրների լուծման հնարավորությունը:

Հետևաբար, ՕՀՄ-ների իրականացման իրավաչափության մասին դատողություններ անելիս՝ հարկ է նկատի ունենալ ոչ միայն հետաքննության կամ նախաքննության փուլում, այլև դրանց նախորդող՝ ՕՀԳ-ի իրականացման փուլում վերջիններիս կատարման հնարավորության փաստը:

Խնդրո առարկայի հետ կապված՝ կարևոր է բացահայտել ՕՀԳ օրենքում օգտագործվող որոշ եզրույթներ, որոնք, մասնավորապես, բնորոշում են ՕՀԳ-ի էությունը, նպատակներն ու խնդիրները, ինչպես նաև ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հիմնական առաքելությունը:

Այսպես, ըստ բանասիրական իմաստի՝ «բացահայտում»³ ասելով՝ հասկացվում է ի հայտ բերել, բաց անել, երևան հանել, «կանխում»⁴ նախօրոք ձեռնարկված միջոցառումների շնորհիվ վերացնել սպառնալիքը, որևէ բանի իրագործելուն խանգարել, առաջն առնել, արգելակել, իսկ «խափանում»⁵՝ որևէ միջոցառման նախապատրաստությունը կամ ընթացքը խանգարել, արգելել:

ՕԳՀ օրենքում ՕՀԳ-ի նպատակը սահմանող հիմնական եզրույթների համակարգային վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ ՕՀԳ-ի իրականացման առաջնահերթություններն ամբողջովին նպատակաուղղված են տարբեր եղանակներով հնարավոր հանցավոր արարքների կատարումը բացառելուն կամ նախապատրաստվող և/կամ արդեն կատարման փուլում գտնվող արարքներն ավարտին հասցնելը խոչընդոտելուն, ինչպես նաև հանցավոր գործունեության մեջ ներգրավված անձանց բացահայտելուն:

Վերոգրյալը պայմանավորում է ՕՀԳ-ի յուրահատուկ բնույթը, որն անկյունաքարային նշանակություն ունի հատկապես դատական վերահսկողության շրջանակում ՕՀԳ-ի իրականացման հիմքերի, արդյունքների օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգման ընթացքում հանրային ու մասնավոր շահերի հավասարակշռման համատեքստում:

Ակնհայտ է, որ որոշ ՕՀՄ-ների իրականացման դեպքում միջամտություն է տեղի ունենում մարդու հիմնարար իրավունքներին և ազատություններին, ուստի նույնիսկ որոշակի ՕՀՄ-ի ընտրության հարցի լուծման, ինչպես նաև դրա իրականացման որջ ընթացքում հարկավոր է նկատի ունենալ մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վերաբերյալ պետության կողմից ստանձնած պարտավորությունները՝ մշտապես պահպանելով հանրային շահի և անհատի շահերի միջև անհրաժեշտ հավասարակշռությունը: Մասնավորա-

³ Տե՛ս Աղայան Է. Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 182:

⁴ Տե՛ս նույն աշխատությունը, էջ 688:

⁵ Տե՛ս նույն աշխատությունը, էջ 572:

պես, ինչպես ընդգծում է Վճռաբեկ դատարանը **Գոռ Իշխանի Սարգսյանի** վերը վկայակոչված գործով, ՕՀԳ-ի բնույթից ելնելով՝ իրավասու մարմիններն առաջադրված խնդիրները լուծելու նպատակով, համապատասխան միջոցառման տեսակն ընտրելիս և այն իրականացնելիս, անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության դեպքում՝ համաչափության սկզբունքին համահունչ պետք է ապահովվեն նաև արդար դատաքննության, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու և այլ հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների համարժեք պաշտպանությունը⁶:

Այդ համատեքստում, հարկ է վկայակոչել Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումներն առ այն, որ «երբ (...) հավասարակշռության էր բերվում մի կողմից՝ գաղտնի հսկողության միջոցների օգնությամբ անվտանգությունը պաշտպանելու պատասխանող պետության շահը, իսկ մյուս կողմից՝ դիմումատուի անձնական կյանքը հարգելու իրավունքի իրացման նկատմամբ միջամտության լրջությունը, իրավասու ազգային մարմիններն ունեն սեփական հայեցողության որոշակի լուսանցք պատշաճ այն միջոցների ընտրության հարցում, որոնք կօգտագործվեն ազգային անվտանգության պաշտպանության օրինական նպատակին հասնելու համար: Այդուհանդերձ, (ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի) պետք է գոյություն ունենան չարաշահումներից զերծ պահող բավարար և արդյունավետ երաշխիքներ: Այսպիսով, դատարանը հաշվի է առնում գործի բոլոր հանգամանքները, օրինակ՝ հնարավոր միջոցառումների բնույթը, տարածման տիրույթը և տևողությունը, դրանց կարգադրման համար պահանջվող պատճառները, դրանց թույլատրելու, կատարելու և հսկելու իրավասություն ունեցող մարմինները, ինչպես նաև ներպետական իրավունքով նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցի տեսակը»⁷:

Ավելին, Եվրոպական դատարանը նշել է նաև, որ հետապնդվող նպատակների կատարմանն ուղղված միջոցների ընտրությունը սկզբունքորեն ընկնելով պետության սեփական հայեցողության լուսանցքի շրջանակում՝ ունենում է լայն կամ նեղ դրսևորում՝ ելնելով պաշտպանության ենթակա իրավունքի բնույթից: Օրինակ՝ «հաշվի առնելով անձի ինքնության ինքնորոշման և ֆիզիկական ու բարոյական անձեռնմխելիության համար [Եվրոպական կոնվենցիայի] 8-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքների առանցքային կարևորությունը՝ պետություններին վերապահված սեփական հայեցողության լուսանցքը բնակարանի հարցերում ավելի նեղ է, եթե խոսքը գնում է միայն [Եվրոպական կոնվենցիայի] թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով պաշտպանված իրավունքների մասին»⁸:

⁶ Ընդ որում, հանրային և մասնավոր շահերի միջև անհրաժեշտ հավասարակշռության պահպանման անհրաժեշտության մասին ընդգծվում է նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2020 թ. ապրիլի 28-ի ՍԴՈ 1526 որոշման 4.4-րդ կետում ՕՀՄ-ների իրականացման թույլտվության որոշումների բողոքարկման համատեքստում:

⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ «Roman Zakharov v. Russia» գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06, կետ 232, «Irfan Guzel v. Turkey» գործով 2017 թվականի փետրվարի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 35285/08, կետ 85:

⁸ Տե՛ս «Gladysheva v. Russia» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2011 թվականի

Այսպես, Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը պաշտպանում է «մասնավոր հաղորդակցության» գաղտնիությունը՝ անկախ հաղորդակցության բովանդակությունից (...) և անկախ դրա ձևից: Դա նշանակում է, որ 8-րդ հոդվածի պաշտպանությունը վերաբերում է բոլոր այն «փոխանակումների» գաղտնիությանը, որոնց միջոցով անհատները հաղորդակցվում են միմյանց հետ: (*«Frerot v. France»*, 12.06.2007, գանգապ 70204/01, § 53):

Ազգային դատարանների խնդիրն է վերահսկել և ապահովել, որպեսզի իրավասու մարմինների գործունեությունը չխախտի Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավունքները: Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավունքների նկատմամբ միջամտությունը թույլատրվում է միայն այն դեպքում, երբ «դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում (...) անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման հետ»: Ուստի միջամտությունը թույլատրվում է միայն այն դեպքում, երբ ինչպես են ազգային դատարանները կիրառել 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ՕՀՄ-ների կոնկրետ տեսակն ընտրելիս, ելնելով անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության բնույթից, պետությանը վերապահված հայեցողական տիրույթի տարբերակման գաղափարն արտացոլված է նաև ՕՀԳ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասում, որի համաձայն՝ «[Ներքին դիտում, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկում, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովում և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկում] օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները կարելի է անցկացնել միայն այն դեպքերում, երբ անձը, ում նկատմամբ պետք է դրանք անցկացվեն, կասկածվում է ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման մեջ, և եթե կան հիմնավոր ապացույցներ, որ այլ եղանակով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնող մարմնի կողմից սույն օրենքով իր վրա դրված խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումն անհնարին է»:

Փաստորեն կարող ենք արձանագրել, որ օրենսդիրը որոշ խումբ ՕՀՄ-ների իրականացման համար նախատեսելով լրացուցիչ չափանիշներ՝ սահմանափակել է դրանք ընտրելու իրավակիրառողի հայեցողության լուսանցքը: Հաշվի առնելով, որ թվարկված ՕՀՄ-ների իրականացմամբ լուրջ միջամտություն է տեղի ունենում անձի անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության իրավունքին՝ օրենսդիրն ամրագրել է, որ այն կարող է իրականացվել բացառապես երբ՝

ա) անձը, որի նկատմամբ պետք է դրանք կիրառվեն, կասկածվում է ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման մեջ, և

բ) եթե կան հիմնավոր ապացույցներ, որ այլ եղանակով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնող մարմնի կողմից օրենքով իր վրա դրված խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումն անհնարին է:

Վերոգրյալից հետևում է, որ վերը նշված ՕՀՄ-ների իրականացման համար անհրաժեշտ նախապայման է օրենսդրի սահմանած երկու հիմնական չափանիշների միաժամանակյա առկայությունը:

Առաջին չափանիշի վերաբերյալ հարկ է նկատել, որ դրա օրենսդրական ձևակերպումը, թերևս, հստակեցման կարիք ունի, հակառակ պարագայում այն տարրը բռնումների տեղիք է տալիս: Ընդ որում, խնդրո առարկայի վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ նույնպես տեսակետ կա, որ «**կասկածվում է ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման մեջ**» ձևակերպումը բավականին լայն մեկնաբանության տեղիք տվող ձևակերպում է⁹: Այս կապակցությամբ միանգամայն հարկ է համաձայնել այն կարծիքին, ըստ որի՝ նման ձևակերպումից հնարավոր չէ միանշանակ ենթադրել, որ անձը պետք է ունենա որևէ դատավարական կարգավիճակ, իսկ միգուցե դա պարտադիր չէ, իսկ եթե պարտադիր է, ձևակերպումը ենթադրում է միայն կասկածյալի կարգավիճակ, թե՛ նաև մեղադրյալի: Ասվածը հավասարապես վերաբերում է նաև «**եթե կան հիմնավոր ապացույցներ**» ձևակերպմանը. ինչ չափորոշիչների հիման վրա է որոշվում արդյո՞ք հավաքագրված ապացույցները հիմնավոր են, թե՛ ոչ¹⁰:

Այնուամենայնիվ, հարկ է փաստել, որ առնվազն երկու հիմնական հասկացություն ճշգրտման կարիք ունեն, դրանք են՝ «կասկածվել» ու «ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարում» հասկացությունները: Առաջինի պարագայում կարիք կա ճշգրտելու կասկածանքի բովանդակությունը, սահմանները, ինչպես նաև դրա շեմը՝ հիմնավոր կասկած հասկացության տեսանկյունից: Խնդիրն առավել կարևորվում է, երբ նշված ՕՀՄ-ներն իրականացվում են դեռևս ՕՀԳ փուլում, նախքան քրեական գործով վարույթ նախաձեռնելը: Տվյալ

⁹ Տե՛ս Հակոբյան Գ., Հետաքննությունը՝ որպես գործունեության ձև, և դրա դատավարական երաշխիքներն՝ ըստ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի//ՀՀ քր. դատ. օր.-ի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտ. Հոդվ. ժողովածու, Եր., ՀՀ իրավ. միություն, 2014, էջ 133:ա

¹⁰ Տե՛ս Սարգսյան Ա., Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման որոշ հիմնախնդիրներ (Վերլուծություն գաղտնի քննչական գործողությունների կարգավորումների լուսին ներքո)// Դատական իշխանություն, № 12, Երևան, 2016, էջ 46:

պարագայում ՕՀԳ փուլում, երբ օպերատիվ տվյալներ են ստացվում որևէ անձի կամ անձանց կողմից նշված տեսակի հանցագործությունների նախապատրաստման կամ կատարման մասին, ապա խոսել կասկածվելու մասին հիմնավոր կասկածի տեսանկյունից առնվազն տեղին չէ: Այլ կերպ, մեր կարծիքով, ստացված օպերատիվ տվյալների վրա հիմնված կասկածանքի բովանդակությունը չի կարող հավասարեցվել քրեադատավարական կասկածանքի բովանդակությանը:

Խնդրո առարկա հաջորդ հարցը վերաբերում է միաժամանակ անձին ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման մեջ կասկածելու փաստին, քանի որ օրենսդրական նմանօրինակ ձևակերպումից բխում է երկու պայմանի միաժամանակյա առկայություն՝ հիմք ընդունելով «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի իրավակարգավորումները:

Այս առումով Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում արդարացիորեն նշում է, որ ՕՀՄ-ն կարգավորող օրենսդրական ակտը և նորմերը պետք է «բավականաչափ հստակ ձևակերպված լինեն, որպեսզի քաղաքացիներին պատշաճ կերպով ուղղություն տրվի, թե որոնք են այն հանգամանքներն ու պայմանները, որոնց դեպքում և որոնց ներքո հանրային մարմիններն իրավունք ունեն դիմելու գաղտնի և իրենց անձնական կյանքի ու նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքին պոտենցիալ վտանգավոր միջամտող միջոցների»¹¹: Միաժամանակ Եվրոպական դատարանը «Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով վճռի¹² 123-րդ կետում վերահաստատում է, որ ՕՀՄ նպատակներից բխող հաղորդակցության վերահսկման առանձնահատուկ համատեքստում՝ կանխատեսելիության պահանջը չի կարող նշանակել այն, որ որևէ անհատ պետք է հնարավորություն ունենա կանխատեսելու, թե երբ են իշխանությունները վերահսկելու իր հաղորդակցությունը, որպեսզի նա կարողանա համապատասխանեցնել իր վարքագիծը: Բացի դրանից՝ նույն գործով վճռի 125-րդ կետում Եվրոպական դատարանն ընդգծել է. «Դատարանը գաղտնի հսկողական միջոցառումների վերաբերյալ իր նախադեպային իրավունքում կարարելագործել է հետևյալ նվազագույն երաշխիքները, որոնք պետք է սահմանված լինեն օրենքում՝ բացառելու համար իշխանության չարաշահումը. այն հանցագործությունների բնույթը, որոնք կարող են հիմք ծառայել միջամտության թույլտվություն ստանալու համար, **անձանց կարեգորիաների հստակեցումը, ում հեռախոսային խոսակցությունը կարող է վերահսկվել...**»¹³:

Այս առումով առավել ընդունելի կարելի է համարել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի իրավակարգավորումը, որն առավել հստակ է՝ «սույն օրենսգրքի 248-րդ հոդվածի 1-4-րդ կետերով նախատեսված գաղտնի քննչական գործողությունները կարող են կատարվել՝

¹¹ Տե՛ս Malone v. United Kingdom, 1984 թվականի օգոստոսի 2-ի վճիռ, գանգատ թիվ 8691/79, կետ 62:

¹² Տե՛ս Sefilyan v. Armenia, 2013 թվականի հունվարի 2-ի վճիռ, գանգատ թիվ 22491/08:

¹³ Տե՛ս նաև Association for European Intergration and Human Rights and Ekimdziev v. Bulgaria, 2007 թվականի հունիսի 28-ի վճիռ, գանգատ թիվ 62540/00, կետ 76, Liberty and Others v. United Kingdom, 2008 թվականի հուլիսի 1-ի վճիռ, գանգատ թիվ 58243/00, կետ 95:

1) այն անձի նկատմամբ, ում վերաբերյալ առկա են ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վկայող փաստեր.

2) մեղադրյալի նկատմամբ.

3) այն անձի նկատմամբ, ում վերաբերյալ առկա է հիմնավոր ենթադրություն այն մասին, որ նա պարբերաբար անմիջականորեն հաղորդակցվել է կամ ողջամտորեն կարող է հաղորդակցվել մեղադրյալի հետ.

4) այն իրավաբանական անձի նկատմամբ, որի վերաբերյալ առկա է հիմնավոր ենթադրություն այն մասին, որ դրա գործունեությունն ամբողջությամբ կամ վերաբերելի մասով կարող է կառավարվել, վերահսկվել կամ որևէ կերպ փաստացի ուղղորդվել [կասկածվող անձի կամ մեղադրյալի] կողմից»:

Մասնագիտական գրականության մեջ պնդում կա, որ սույն կարգավորումը համապատասխանում է Եվրոպական դատարանի կողմից սահմանված «օրենքի որակ» եզրույթի չափանիշներին, քանի որ այն սահմանում է այն անձանց խմբերը, որոնց նկատմամբ կարելի է կիրառել գաղտնի վերահսկում¹⁴:

Ինչ վերաբերում է հանցագործությունների շարքին, ապա այս կապակցությամբ Եվրոպական դատարանի ձևավորած կայուն նախադեպային պրակտիկան վկայում է, որ գաղտնի բնույթի վերահսկողական միջոցառումներ իրականացնելիս իշխանության չարաշահումը բացառելու համար որպես նվազագույն երաշխիք պետք է ապահովվի, ի թիվս այլնի, օրենքում այն հանցագործությունների բնույթը հստակ սահմանելը, որոնք կարող են հիմք ծառայել միջամտության թույլտվություն ստանալու համար¹⁵:

Այդուհանդերձ, անհրաժեշտ է նաև ընդգծել, որ հանցագործությունների քանակական կամ որակական ցանկի հստակ սահմանման տեսանկյունից վերջինիս և նեղ, և լայն սահմանումը գործնականում կարող է բացասական հետևանքների հանգեցնել: Եթե առաջին դեպքում մենք կարող ենք ունենալ գործնականում գրեթե չբացահայտվող հանցագործությունների սովորական զանգված, ապա երկրորդ դեպքում գաղտնի բնույթի վերահսկողական միջոցառումները կվերածվեն «հասարակ» քննչական գործողությունների¹⁶:

Խնդրո առարկայի վերաբերյալ հարկ է նշել, որ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունները սովորաբար կիրառում են երկու մոտեցում՝

1) կատալոգի սկզբունքը, ըստ որի՝ օրենսդրական կարգավորման են ենթարկված այն հանցագործությունների սպառիչ ցանկը, որոնց առկայությամբ

¹⁴ Տե՛ս Սարգսյան Ա., Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման որոշ հիմնախնդիրներ (Վերլուծություն գաղտնի քննչական գործողությունների կարգավորումների լույսի ներքո) // Դատական իշխանություն, № 12, Երևան, 2016, էջ 47:

¹⁵ Հղումն ըստ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2015 թվականի փետրվարի 27-ի ՇԴ2/0004/01/14 գործով որոշման 16-րդ կետի (տե՛ս, օրինակ, «Sefilyan v. Armenia», հունվարի 2-ի վճիռ, զանգատ թիվ 22491/08, կետ 125, Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhev v. Bulgaria, 2007 թվականի հունիսի 28-ի վճիռ, զանգատ թիվ 62540/00, կետ 76, «Liberty and Others v. the United Kingdom», 2008 թվականի հուլիսի 1-ի վճիռ, զանգատ թիվ 58243/00, կետ 95 և այլն):

¹⁶ Տե՛ս Սարգսյան Ա., Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման որոշ հիմնախնդիրներ (Վերլուծություն գաղտնի քննչական գործողությունների կարգավորումների լույսի ներքո) // Դատական իշխանություն, № 12, Երևան, 2016, էջ 47:

թույլատրվում է կիրառել [օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն],

2) [օպերատիվ-հետախուզական գործունեության] կիրառության չափանիշը տվյալ հանցանքի համար նախատեսված պատժատեսակ է¹⁷:

Թեև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ գաղտնի քննչական գործողությունները կարող են կատարվել ծանր կամ առանձնապես ծանր, ինչպես նաև կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու ենթադրյալ հանցանքների վերաբերյալ վարույթներով, այնուամենայնիվ, նկատի ունենալով վերջին խմբի հանցագործությունների քրեաիրավական բազմաշերտ բնութագրերն ու ձևակերպումները, օրենսդիրը միանգամայն արդարացիորեն 253-րդ հոդվածի 3-րդ մասում սահմանել է, որ «կաշառք ստանալ» և «կաշառք տալ» հասկացությունները սույն օրենսգրքում օգտագործվում են Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 218-220-րդ, 258-րդ, 272-276-րդ, 435-440-րդ, 477-րդ, 496-րդ և 497-րդ հոդվածներով սահմանված իմաստով՝ դրանով իսկ բացառելով հետագայում դատական պրակտիկայում տարաբնույթ մեկնաբանությունների հնարավորությունը:

Ինչ վերաբերում է մեր կողմից արդեն նշված որոշակի ՕՀՄ-ների իրականացման համար անհրաժեշտ երկրորդ չափանիշին, ապա պետք է նշել, որ դրա ամրագրմամբ օրենսդիրը «*inter alia*» սահմանել է, որ նշված միջոցառումը կարող է իրականացվել միայն որպես ծայրահեղ (վերջին) միջոց (*last resort*), երբ այլընտրանքային եղանակով անհնարին է առաջադրված խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումը: Այսինքն՝ նշված միջոցառումը ոչ միայն պետք է իրականացվի դրա բնույթին և նպատակային նշանակությանը համապատասխան, այլև այն դեպքում, երբ բացակայում են անձի իրավունքների և ազատությունների ոլորտ նվազ միջամտության եղանակով նույն տեղեկությունների ձեռքբերման այլ միջոցներ, այդ թվում՝ քրեական գործով վարույթի շրջանակում քրեական դատավարության օրենսգրքով կոնկրետ տեղեկությունների ձեռքբերման համար նախատեսված միջոցները:

Ինչպես արդեն նշել ենք, ՕՀԳ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքով նախատեսված որոշակի ՕՀՄ-ներ կարելի է անցկացնել միայն այն դեպքերում, եթե կան հիմնավոր ապացույցներ, որ այլ եղանակով ՕՀՄ-ն իրականացնող մարմնի կողմից նույն օրենքով իր վրա դրված խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումն անհնարին է:

Բանն այն է, որ օրենքի նման ձևակերպումը որոշակի հակասությունների մեջ է նույն օրենքի այլ դրույթների հետ, մասնավորապես, նախևառաջ, նույն օրենքով որևէ նորմով սահմանված չեն ՕՀԳ իրականացնող մարմինների վրա դրվող խնդիրները, այլև, ինչպես արդեն նշել ենք, ՕՀԳ օրենքի 4-րդ հոդվածով սահմանված են միայն ՕՀԳ-ի իրականացման նպատակները: Բացի դրանից, ինչպես արդեն վկայակոչել ենք, նույն օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի համեմատական վերլուծությունը ԵԿ սկզբունքների և չափանիշների հետ», Երևան, էջ 12-13:

¹⁷ Ավելի մանրամասն տե՛ս Սահակյան Լ., Ղազարյան Ա., Սաֆարյան Տ., Վարդյան Ե., «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի համեմատական վերլուծությունը ԵԿ սկզբունքների և չափանիշների հետ», Երևան, էջ 12-13:

րադիվ-հեռախոսային գործունեությունը բնութագրվում է որպես օրենքով նախատեսված օպերատիվ-հեռախոսային գործունեություն իրականացնող մարմինների կողմից օպերատիվ-հեռախոսային միջոցառումների անցկացում: Դա նշանակում է, որ ՕՀԳ օրենքի իմաստով՝ ՕՀԳ-ն իրականացվում է միայն ՕՀՄ-ների միջոցով և հետևաբար օրենքի կարգավորման տիրույթում գտնվում են միայն ՕՀՄ-ները, մինչդեռ օրենքով ՕՀԳ մարմինների գործունեության այլ եղանակներ սահմանված չեն: Ուստի, իրավանորմի նման ձևակերպումից պարզ չէ, թե ինչ եղանակների մասին է խոսքը, որոնք նպատակաուղղված են ՕՀԳ-ի խնդիրների լուծմանը: Ինչ վերաբերում է ՕՀՄ-ների իրականացման եղանակներին, ապա ընդհանուր ձևակերպմամբ՝ դրանք ՕՀԳ իրականացնող մարմինների աշխատանքի կազմակերպման մեթոդների ու ձևերի ամբողջությունն են, որոնք որպես կանոն նախատեսված են համապատասխան գերատեսչական ակտերով:

Հետևաբար, մեր կարծիքով, տվյալ դեպքում խոսք կարող է գնալ միայն ՕՀԳ օրենքով նախատեսված որոշակի ՕՀՄ-ի կամ ՕՀՄ-ների մասին, որոնց իրականացումը, օպերատիվ իրադրությունից կամ հանցավոր գործունեության բնույթից ելնելով, ՕՀԳ իրականացնող մարմնի գնահատմամբ արդյունավետ չի կարող լինել և իր առջև դրված խնդիրները հնարավոր չի լինի լուծել:

Այս տեսանկյունից, թերևս, առավել ընդունելի է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի ձևակերպումը, ըստ որի՝ գաղտնի քննչական կարող է կատարվել միայն այն դեպքում, երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ դրա արդյունքով կարող է ձեռք բերվել տվյալ վարույթի համար նշանակություն ունեցող ապացույց, և միաժամանակ այլ եղանակով այդ ապացույցի ձեռքբերումը **ողջամտորեն** անհնար է:

Նմանօրինակ ձևակերպումը մինչդասական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում դատական ստուգման ընթացակարգերի համար հստակեցնում է գաղտնի քննչական գործողությունն իրականացնող մարմնի հայեցողական կամ ընտրողական գործառույթի շրջանակը, ինչը գտնում ենք՝ կիրառելի է նաև ՕՀՄ-ների իրականացման պարագայում:

Եվ վերջապես, հարկ է փաստել, որ ՕՀԳ-ի իրականացման փուլում դեռևս վաղ է խոսել քրեադատավարական ապացույցների մասին, ուստի հնարավոր տարըմբռնումներից ու մեկնաբանություններից խուսափելու նպատակով անհրաժեշտ է ՕՀԳ օրենքի քննարկվող իրավանորմում «ապացույցներ» հասկացության փոխարեն օգտագործել «փաստական տվյալներ» հասկացությունը:

Այսպիսով, ամփոփելով՝ կարծում ենք, որ ՕՀԳ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասը նպատակահարմար է վերաձևակերպել հետևյալ կերպ. **«Սույն օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ, 11-րդ, 12-րդ և 15-րդ կետերով նախատեսված օպերատիվ-հեռախոսային միջոցառումները կարելի է իրականացնել միայն այն դեպքերում, երբ անձը, որի նկատմամբ պետք է դրանք իրականացվեն, կասկածվում է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման մեջ, և եթե կան հիմնավոր փաստական տվյալներ, որ սույն օրենքով նախատեսված այլ օպերատիվ-հեռախոսային միջոցառման իրականացմամբ**

օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացնող մարմնի կողմից սույն օրենքով իր վրա դրված նպատակների և/կամ խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումը ողջամտորեն անհնար է»:

Annotation. The Article is dedicated to the most important issues of Criminal procedure law and the theory Intelligence and Tracking, which nowadays are undoubtedly urgent in the realm of judicial practice of Republic of Armenia. The authors by implementation of scientific methodology have analyzed and combined the acting legal regulations and new criminal procedure legal norms, and thus they have presented concrete recommendations for the further development of Intelligence and Tracking legislation.

It's notable that the points of view, represented in the Article, have been substantiated by logical paradigm of legal points of view, reflected in case law of European Court of Human Rights, as well as of Court of Cassation of Republic of Armenia. By the way aims and issues of Intelligence and Tracking, common and special terms of their legality have been analyzed, as well as authorial approaches about terms and criterias for special Intelligence and Tracking have been represented.

By the conclusion of the authors in the realm of adoption of new criminal procedure legislation of Republic of Armenia, in current conditions of development of criminal justice the review of Intelligence and Tracking legislation is matter of time.

Аннотация. Статья посвящена важнейшим задачам уголовного процессуального права и теории оперативно-розыскной деятельности, которые на данный момент однозначно актуальны в судебной практике Республики Армения. Авторы посредством применения научной методологии проанализировали и сопоставили действующие законодательные правовые регулирования с нормами нового уголовно-процессуального законодательства и в этом контексте представили конкретные предложения для дальнейшего совершенствования законодательства оперативно-розыскной деятельности. Примечательно, что представленные в статье точки зрения обоснованы логической парадигмой правовых точек зрения и правовых подходов, выраженных в судебной практике Европейского суда, а также Кассационного суда Республики Армении. При этом проанализированы цели и задачи оперативно-розыскной деятельности, общие и специальные условия их правомерности, а также представлены авторские подходы относительно условий и критерий, предъявляемых к отдельным оперативно-розыскным мероприятиям.

По результатам исследования, авторы пришли к выводу, что в настоящих условиях развития судебной политики в области принятия нового уголовно-процессуального законодательства Республики Армении пересмотр законодательства оперативно-розыскной деятельности – дело времени.

Բանալի բառեր - դատական վերահսկողություն, մինչդատական վարույթ, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմին, օրենք, քրեական դատավարության օրենսգիրք, նախադեպային պրակտիկա, իրավական դիրքորոշում, օրենսդրական փոփոխություն:

Key words: *judicial supervision, pre-trial stage, operative intelligence and tracking activity, operative intelligence and tracking measure, operative intelligence and tracking enforcement bodies, law, criminal procedure code, case-law, legal approaches, legal amendments.*

Ключевые слова: *судебный контроль, досудебное производство, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскное мероприятие, органы осуществляющие оперативно-розыскную деятельность, закон, уголовно-процессуальный кодекс, прецедентная практика, правовая позиция, законодательные поправки.*

Վ. Ենգիբարյան - Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, էլ. հասցե՝ vahe777@yahoo.com:

Ա. Սիմոնյան - ՀՀ ԱԱԾ տնօրենի տեղակալ, գնդապետ, ՀՀ կառավարման ակադեմիայի հայցորդ, էլ. հասցե՝ simonyan21@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրության 30.08.2021 թ., տրվել է գրախոսության 30.08.2021 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Սամվել Դիլբանդյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 08.09.2021 թ.:

ԼՈՒՍԻՆԵ ՄԿՐՏՉՅԱՆ
«Հ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան»

LUSINE MKRTCHYAN
Attorney, Member of the Chamber of the Advocates of the RA

ЛУСИНЕ МКРТЧЯН
Адвокат, Член Палаты Адвокатов РА

**ԱՆՕԴԱԶՈՒ ԹՈՉՈՂ ՍԱՐՔԵՐԻ (ԴՐՈՆՆԵՐԻ) ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԵՊՔԻ
ՎԱՅՐԻ ԶՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ**

**NECESSITY AND MODERNITY OF THE APPLICATION
OF UNMANNED AERIAL VEHICLES (DRONES) DURING
INVESTIGATION OF SCENE INSPECTION**

**НЕОБХОДИМОСТЬ И АКТУАЛЬНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
БЕСПИЛОТНЫХ ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ (ДРОНОВ) В
ХОДЕ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ**

Ներկայիս ժամանակները ողջ աշխարհում համարվում են դեպի թվային տեխնոլոգիաների ժամանակներ, որոնք ներդրվում են տարբեր բնագավառներում: Այսօր այդպիսի թվային տեխնոլոգիաների ներդրումը, կիրառումը քրեական դատարավարությունում ևս արդիական է, քանի որ դրա օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը թելադրում են ներկայիս պայմանները, տեխնոլոգիաների զարգացումը և դրանց մեծ տարածումը: Միևնույն ժամանակ թվային տեխնոլոգիաների, տեխնիկական միջոցների ներմուծումը, դրանց կիրառումը քրեական դատավարությունում պահանջում են իրավական որոշակի կարգավորումներ: Թվային տեխնոլոգիաների և, առհասարակ, ժամանակակից տեխնիկական միջոցների կիրառումը կարող են արդյունավետ լինել քրեական դատավարությամբ սահմանված մի շարք գործողություններ կատարելու ժամանակ, սակայն կարելի է առանձնացնել ժամանակակից տեխնիկական միջոցի կիրառման արդյունավետությունը դեպքի վայրում զննություն կատարելու ընթացքում և արդյունքների ամրագրման գործընթացում:

Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարության 217-րդ և 218-րդ հոդվածներով սահմանված են զննման բնորոշումը և զննման կարգը: Առհասարակ, զննություն կատարելիս անհրաժեշտ է կազմել արձանագրություն, այսինքն՝ ամրագրել զննման գործընթացը, արդյունքները, որոնցում մանրամասն

նկարագրվում են՝ ըստ հաջորդականության զննման գործընթացը: Ձևնման ընթացքում քննիչը կատարում է նաև այլ անհրաժեշտ գործողություններ, որոնք մաս են կազմում զննման գործընթացներին: Մասնավորապես՝ անհրաժեշտության դեպքում քննիչը կատարում է զննվող վայրի և առանձին առարկաների չափումներ, կազմում է հատակագծեր, գծագրեր, սխեմաներ, իսկ հնարավորության դեպքում՝ կատարում լուսանկարում, տեսանկարահանում, կինոնկարահանում և այլ տեսակի ամրագրում, որի մասին նշվում է արձանագրության մեջ: Ամրագրման արդյունք հանդիսացող նշված փաստաթղթերը կցվում են արձանագրությանը: Ձևնության ընթացքում քննիչն ինքնուրույն կամ մասնագետի օգնությամբ վերցնում է հետքեր, իրեր, փաստաթղթեր, ինչպես նաև այլ առարկաներ, որոնք գործով հետազայում կարող են ունենալ ապացուցողական նշանակություն: Միևնույն ժամանակ զննության ընթացքում թույլատրվում է, իսկ որոշ դեպքերում՝ պարտադիր է, կիրառել տեխնիկական միջոցներ՝ տեսանկարահանող, լուսանկարահանող և այլ սարքեր, որոնց մասին ևս նշվում են արձանագրության մեջ և որի մասին նախազգուշացվում են զննությանը մասնակից անձինք: Ձևնության ընթացքի մասին արձանագրությունը, ինչպես նաև զննության ընթացքում վերցված առարկաները համարվում են ապացույցներ, որոնք անհրաժեշտ է ձեռք բերել մարդու իրավունքների չխախտմամբ, այսինքն՝ օրենքով նախատեսված ընթացակարգային պահանջների պահպանմամբ:

Տեսական ժամանակ է, ինչ պրակտիկայում որոշ քննչական գործողություններ կատարելիս կիրառվում են տեսանկարահանող և լուսանկարահանող սարքեր ու ստացված արդյունքները՝ որպես իրեղեն ապացույցներ, կցվում են քրեական գործին: Աներկբա է քրեական դատավարություն տեսանկարահանող և լուսանկարահանող սարքերի կիրառման արդյունավետությունը՝ որպես քննչական գործողության արձանագրությանը լրացնող միջոցներ: Ընդ որում՝ տեսա-լուսանկարահանող սարքերի կիրառությունն ինչպես Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծով՝ (այսուհետ՝ Նախագիծ) այլևս համարվում են պարտադիր որոշակի գործողություններ կատարելիս և այդպիսի գործողություն է համարվում զննում կատարելու քննչական գործողությունը՝ ներառյալ դեպքի վայրի զննումը: Լուսա-տեսանկարահանող սարքերի կիրառումը էապես ազդել է ժամանակի կառավարման վրա, հրատապ, իրավիճակային դեպքերը արագ արձանագրելուն, ամրագրելուն և այլն:

Դեպքի վայրի զննության ժամանակ, որպես կանոն, գործնականում առավել կիրառվում են տեսանկարահանող և լուսանկարահանող սարքերը, որոնց օգտագործումը, սակայն, միշտ չէ, որ տալիս է անհրաժեշտ արդյունավետություն՝ ստատիկ բնույթով, մարդու կողմից անմիջականորեն կիրառման գործոնով պայմանավորված: Կատարման անհետաձգելիությամբ պայմանավորված՝ երբեմն

¹ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2020 թվականի մայիսի 21-ին «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծին հավանություն տալու մասին» N 783-Ա որոշմամբ ընդունված նախագիծ:

անհրաժեշտ է լինում արագ և օպերատիվ կատարել դեպքի վայրի զննությունը, որպեսզի հնարավոր հանցանշանները, իրերն ու առարկաները տարբեր՝ օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով չանհետանան կամ չվնասվեն: Ավելին՝ դժվարամատչելի դեպքի վայրերում տեսանկարահանող և լուսանկարահանող սարքերով զննություն կատարելու ընթացքում՝ մի կողմից կարող է վտանգվել քննիչի կամ զննության մասնակիցների կյանքը կամ առողջությունը, սակայն մյուս կողմից էլ՝ դեպքի վայրի զննությամբ կարող են ձեռք բերվել կարևոր և քննության համար նշանակություն ունեցող տվյալներ, նյութական օբյեկտներ, ապացույցներ: Ինչպես իրավագիտորեն նշվում է առանձին հեղինակների կողմից. «Դեպքի վայրի զննությունն անհրաժեշտ է տեսանկարահանել, եթե իրադրությունը շատ բարդ է, իսկ այն ամրագրելու համար ժամանակը՝ սահմանափակ: Մասնավորապես անգնահատելի է արագ, լրիվ և տեսանելի տեսանկարահանմամբ ամրագրումը՝ վթարների, ավտովթարների, աղետների, պայթյունների, շինությունների քանդվելու և հրդեհների վերաբերյալ դեպքերով, երբ անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել տեղի ունեցածի հետևանքներն անհապաղ վերացնելու, որն անբակտեիոթեն կապված է առաջնային իրավիճակի փոփոխության հետ, երբ դեպքի վայրը դժվարամատչելի կամ հատուկ տարածք է (հոր, ստորջրյա կամ ստորգետնյա կառույց) և այլն»²: Այլ կերպ ասած՝ դեպքի վայրի զննության ժամանակ օբյեկտիվորեն կարող են առաջանալ խնդիրներ, իրադրություններ, որոնց պարագայում, որպես կանոն, կիրառվող ներկայիս տեսանկարահանող և լուսանկարահանող սարքերը բավականաչափ արդյունավետ ու անվտանգ միջոցներ չհանդիսանան, ուստի արդի ժամանակաշրջանում անհրաժեշտ է դիտարկել արդյունավետության և անվտանգության հավասարակշռություն ապահովող տեխնիկական այլ միջոցների կիրառման հնարավորությունը:

Ժամանակակից տեխնիկական միջոց են համարվում նաև անօդաչու թռչող սարքերը (այսուհետ՝ ԱԹՍ-ներ), որպես այդպիսիք, կարող են դիտարկվել ինչպես Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով, այնպես էլ Նախագծով սահմանված «տեխնիկական միջոցներ» հավաքական հասկացության ներքո:

«Տեխնիկական միջոցներ» հասկացությունն ու առանձնահատկությունները սահմանված են Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2019 թվականի ապրիլի 11-ին ընդունված «Դատավարական գործողությունների ընթացքում կիրառվող տեխնիկական միջոցների օգտագործման կարգը սահմանելու մասին» N 401-Ն որոշմամբ (այսուհետ՝ Կառավարության որոշում), որի հավելվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ սույն կարգի իմաստով՝ տեխնիկական միջոցներ են ցանկացած գործիքներ, սարքեր, համակարգեր, տարբեր տեսակի հարմարանքներ, որոնց միջոցով հնարավոր է հայտնաբերել, ամրագրել, վերցնել, հետազոտել գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկությունները, ամրագրել

² Տե՛ս *Ищенко П.Е., Топорков А.А.*, «Криминалистика»: Учебник, Издание второе, исправленное и дополненное. Москва, 2006, էջ 377:

դատավարական գործողությունների ընթացքը և արդյունքները:

Կառավարության որոշմամբ սահմանվել են տեխնիկական միջոցների կիրառման օրինականության, հավաստիության, համաչափության և անվտանգության սկզբունքները, ինչպես նաև տեխնիկական միջոցների բնութագիրը և չափանիշները, օգտագործման պայմանները:

Քրեական դատավարության շրջանակում ԱԹՍ-ների՝ որպես տեխնիկական միջոցի, կիրառման հնարավորությունը, արդյունավետությունը և անվտանգությունը՝ ներառյալ Կառավարության որոշման համատեքստում, գնահատելու համար հարկ է նախևառաջ, անդրադառնալ ԱԹՍ-ների տեխնիկական հնարավորություններին:

ԱԹՍ-ները լինում են տարատեսակ՝ կախված չափերից (միկրո, մինի, միջին, մեծ), քաշից, տեխնիկական հնարավորություններից (մարտկոցի պահպանման ժամկետ, բարձրություն, հեռավորություն և այլն) և այլ գործոններից³: ԱԹՍ-ները լինում են նաև, այսպես կոչված, կոպտերներ՝ պտուտակաձև թռչող սարքեր, որոնք էլ իրենց հերթին լինում են՝ եռակոպտեր, քառակոպտեր, մուլտիկոպտեր (բազմակոպտեր) և այլն⁴: Տիպիկ ԱԹՍ-ները կառուցված են հավաքական նյութերից՝ քաշի նվազեցման և բարձրացման նպատակով: ԱԹՍ-ները հիմնված են ժամանակակից տարբեր՝ ինֆրակարմիր, GPS և լազերային տեխնոլոգիաների վրա: ԱԹՍ-ների համակարգը ներառում է դրոնը և կառավարվող համակարգը: Դրոնի սկզբնական մասում տեղակայված են բոլոր ցուցիչները և նավիգացիոն համակարգը⁵: Կան դրոններ, որոնք ունեն ստատիկ թևեր և հիմնականում կիրառվում են մեծ տարածություններում, օրինակ՝ գեոդեզիական նկարահանումների համար և այլն: Վերջին ժամանակների ԱԹՍ-ների մեծամասնությունը հագեցված են գլոբալ արբանյակային նավիգացիոն համակարգերով, ինչպիսին են՝ GPS և GLONASS: Բարձր ճշգրտությամբ նավիգացիան շատ կարևոր է թռիչքի ժամանակ, երբ դրոնը կիրառվում է 3D քարտեզների ստեղծման, լանդշաֆտների և SAR առաքելության (Search & Rescue) նպատակով: Տեղորոշման տեխնոլոգիան կառավարվող վահանակի վրա ազդանշան է տալիս՝ արբանյակների հայտնաբերման և թռիչքին պատրաստ լինելու, դրոնի ընթացիկ տեղի և հեռավորության կառավարող անձից (օդաչուից), թռիչքի վայրի ամրագրման մասին՝ «Back Home»-ի համար: Mavic Air RTH-ի նորագույն համակարգը թույլ է տալիս օդում առկա խոչընդոտների դեպքում՝ ավտոմատ կերպով կատարելու «Back Home» և ունի ինքնակառավարման մի շարք առավելություններ օդում առկա խոչընդոտ-

³ https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%B1%D5%B6%D6%85%D5%A4%D5%A1%D5%B9%D5%B8%D6%82_%D5%A9%D5%BC%D5%B9%D5%B8%D5%B2_%D5%BD%D5%A1%D6%80%D6%84, հասանելի է 21.06.2021թ.:

⁴ <https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%B2%D5%A1%D5%A6%D5%B4%D5%A1%D5%AF%D5%B8%D5%BA%D5%BF%D5%A5%D6%80> հասանելի է 21.06.2021թ.:

https://russiandrone.ru/news/kak_vybrat_kvadrokopter_i_kakie_vidy_dronov_sushchestvuyut/?sphrase_id=400 21.06.2021թ.:

⁵ Հարկ է նշել, որ ՀՀ կառավարության 2016 թվականի փետրվարի 11-ի «Օրենսդրական չափագիտական հսկողության ենթակա չափման միջոցների ցանկը հաստատելու մասին» N 113-Ն որոշման հավելվածի համաձայն՝ նավիգացիոն սարքերը ենթակա են պարտադիր չափագիտական հսկողության:

ների դեպքում: ԱԹՍ-ները կարող են օդում ցանկացած ուղղությամբ թռչել, ունեն խոչընդոտները ամրագրելու, FPV (First Person View) ռեժիմ, որի շնորհիվ հնարավոր է ավելի բարձր դիրքից դիտարկել երկիրը (տվյալ դեպքում՝ դեպքի վայրը) առավել լայն շառավիղով, «կենդանի» ժամանակով, օնլայն դիտել, լուսանկարել (մինչև 12մգ տեսախցիկներով) և առցանց ստանալ տեսանյութեր (HD որակի), որն ապահովում է դրոնների վրա տեղակայված ռադիոալիքի պլեհավաքի (անտենա) շնորհիվ: Կան դրոններ, որոնք կարողանում են «կենդանի» տեսանյութերը փոխանցել, ուղիղ հեռարձակվել 4G/LTEI ցանցի միջոցով:⁶ Փորձարկումներով հաստատվել է, որ ԱԹՍ-ից և արբանյակից նկարված թվային լուսանկարները 3D մոդել ստանալու համար՝ ԱԹՍ-ից կատարված լուսանկարները որակապես առավել բարձր են, քան արբանյակից կատարված լուսանկարները: ԱԹՍ-ն լուսանկարում է այդ պահի դրությամբ՝ մինչդեռ արբանյակից կատարված լուսանկարները թարմացվում միայն որոշակի պարբերականությամբ: Արբանյակից կատարվող տարածքի լուսանկարներն ընդգրկում են առավել լայն շառավիղ, իսկ ԱԹՍ-ներով կարելի է ավելի փոքր շառավիղով լուսանկարել: Միևնույն ժամանակ փորձարկումները ցույց են տվել, որ ԱԹՍ-ով փոքր տարածքների լուսանկարումը՝ ի տարբերություն արբանյակային լուսանկարահանման, առավել հարմարավետ է⁷: ԱԹՍ-ների տեխնիկական հնարավորությունները համապատասխանում են Կառավարության որոշման պահանջներին (թվային սարք, օր, ամիս, տարեթիվ, ժամ, տեխնիկական միջոցների տեսակի, քանակի և կետայնության (resolution) համապատասխանությունը տեխնիկական միջոցի կիրառման նպատակին, վայրին, տարածքի ընդհանուր մակերեսին, սենյակի կառուցվածքին և այլ պայմաններին և այլն): Բացի դրանից՝ վերջիններիս առավելություններից է տեսաձայնագրառումը բարձրությունից, ինչից կարելի է ողջամտորեն ակնկալել ոչ միայն դեպքի վայրի առավել անվտանգ և «չարատավորված» պահպանությունը, այլև ստացված տվյալների արագ ամրագրումը, դրանց ներառումը կազմվող թղթային արձանագրության մեջ, ինչն էլ իր հերթին կնպաստի արձանագրության ճշգրտության հետ կապված հնարավոր խնդիրների նվազագույնի ապահովմանը:

ԱԹՍ-ների տեխնիկական հնարավորությունները թույլ են տալիս գնահատել նաև ԱԹՍ-ների կիրառման արդյունավետությունը, մասնավորապես՝ ԱԹՍ-ների տեխնիկական առավելությունների շնորհիվ՝ քննիչը կամ քննիչին օգնելու նպատակով այլ մասնագետը կարող է որոշակի վայրից ԱԹՍ-ի կիրառմամբ կատարել դեպքի վայրի զննություն, այսինքն՝ ԱԹՍ-ների տեխնիկական հնարավորությունների միջոցով՝ հնարավոր կլինի ճիշտ կառավարել ժամանակը, մասնավորապես՝ արագ և արդյունավետ կատարել դեպքի վայրի զննության ստատիկ փուլը,

⁶ Տե՛ս և ավելի մանրամասն <https://russiandrone.ru/publications/kak-rabotayut-drony-i-chto-predstavlyayet-iz-sebya-tekhnologiya-dronov/>, հասանելի է 21.06.2021 թ.:

⁷ Տե՛ս Панин Д.Н., Гурьев Г.И., Пожидаев И.В., Яковлев С.А., «Сравнение цифровых снимков, получаемых с беспилотных летательных аппаратов и искусственных спутников земли», Международный научно-исследовательский журнал, № 1 (91), Часть 1, Январь, 2020, էջեր 26-29: DOI:<https://doi.org/10.23670/IRJ.2020.91.1.005>, հասանելի է 21.06.2021 թ.:

հավաքել տվյալները, ամրագրել, վերլուծել, հանգել որոշակի հետևությունների, որոնց ամբողջությունը կարող է նպաստել կատարված հանցագործության արագ և տաք հետքերով բացահայտմանը, տեղեկատվության ամբողջականությանը: ԱԹՍ-ների կիրառումն արդյունավետ կարող է լինել մասնավորապես՝ լայնամասշտաբ դեպքի վայրերում, անբարենպաստ եղանակային (անձրև, քամի, ձյուն և այլն) և այլ գործոններով պայմանավորված իրավիճակներում, հանցագործության հետքերի և դեպքի վայրում առկա այլ առարկաների, նյութական օբյեկտների վնասման կամ ոչնչացման սպառնալիքի դեպքերում զննություն կատարելիս, ինչպես նաև անհրաժեշտություն չի առաջանա օրինակ՝ զննվող տարածության մեծածավալության պատճառով ընդհատել զննության կատարումը, կատարել տեղաշարժեր, քանի որ ԱԹՍ-ների կիրառմամբ զննությունը կատարվելու է բարձրությունից: ԱԹՍ-ների կիրառումը դեպքի վայրի զննության հատկապես՝ ստատիկ (նախնական) փուլում՝ կարող է նպաստել ոչ միայն զննման գործընթացի արդյունավետության ապահովմանը, այլ նաև տեսախցիկների տեխնիկական հնարավորությունների օգնությամբ՝ դեպքի վայրում առկա հանցագործության հետքերը, այլ հանցանշանները, առկա առարկանները, նյութական օբյեկտներն առավել մատչելի տեսողական դիտարկման ենթարկել՝ դրոնների տեսախցիկների փոքրացման-մեծացման հնարավորությամբ, դրոնների մոտեցմամբ՝ չվնասելով տվյալ և հարակից տարածքները: Այլ կերպ՝ ԱԹՍ-ների կիրառմամբ հնարավոր է լուծել օբյեկտիվորեն դժվարամատչելի, անմատչելի, ընդարձակ դեպքի վայրի զննություն կատարելու հետ կապված խնդիրը:

ԱԹՍ-ների կիրառման հնարավորության և արդյունավետության համադրումը կապահովի դեպքի վայրի զննություն կատարող քննիչի և մասնակիցների անվտանգությունը:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ դժվարամատչելի, նույնիսկ՝ անմատչելի, բարդ, ընդարձակ մակերես ունեցող դեպքի վայրի զննության ժամանակ ԱԹՍ-ների կիրառմամբ հնարավոր է ապահովել դեպքի վայրի որակյալ, արդյունավետ և անվտանգ ուսումնասիրում:⁸ ԱԹՍ-ների տեխնիկական հնարավորությունների, արդյունավետության և անվտանգության շնորհիվ է, որ ներկայումս ԱԹՍ-ները կիրառվում են ամենատարբեր ոլորտներում՝ ռազմական, բնապահպանական, փոստային, անվտանգային, տրանսպորտային, բժշկական, շինարարական և այլն:

Դեպքի վայրի զննության ընթացքում ԱԹՍ-ների կիրառման արդյունավետու-

⁸ Պետք է նշել, որ քաղաքացիական անօդաչու թռչող սարքերի (դրոնների) օգտագործման, անվտանգության նկատառումները և այլ հարցերը՝ ի տարբերություն այլ երկրների, Հայաստանի Հանրապետությունում գեթ մեկ իրավանորմով կարգավորված չէ, որի անհրաժեշտությունն առկա է, քանի որ անօդաչու թռչող սարքերի օգտագործումը կարող է միջամտել անձանց անձնական կյանքի, մասնավոր կյանքի հարգանքի անձեռնամխելիության, բնակարանի անձեռնամխելիության իրավունքներին, վտանգ հանդիսանալ ազգային, պետության անվտանգությանը և այլն, ուստի անհրաժեշտ է հստակ իրավական կարգավորում տալ անօդաչու թռչող սարքերին (դրոններին)՝ սահմանելով այդ սարքերի իրավական կարգավիճակից մինչև պատասխանատվության միջոցներ նախատեսելուն վերաբերող հարցերի կարգավորումներ:

թյունից հետևում է նաև, որ զննության արդյունքում ստացված տվյալները, տեղեկատվությունը, արդյունքները նույնպես կարող են արդյունավետ լինել: Դեպքի վայրի զննության ժամանակ ԱԹՍ-ների կիրառմամբ ստացված արդյունքների արդյունավետությունը հիմնավորվում է նաև մասնագիտական գրականության մեջ: Մասնավորապես՝ Ռ. Մ. Լեոնենկոն է նշում. «Տեղեկատվության արդյունավետ ամրագրման միջոց կարող է լինել նաև անօդաչու թռչող սարքը (այսուհետ՝ ԱԹՍ): Մշակված ԱԹՍ-ները հնարավորություն են տալիս կատարված հանցագործությունների վերաբերյալ ստանալ առավել ճշգրիտ տեղեկատվություն»⁹:

Դժվարամատչելի, ընդարձակ տեղանքում դեպքի վայրի զննության ընթացքում ԱԹՍ-ների կիրառման և ստացված արդյունքների արդյունավետությունը գնահատում է նաև Ե. Ն. Բեգալիևը՝ նշելով. «Դժվարամատչելի տեղանքներում դեպքի վայրի զննության դեպքում, որը կապված է մարդկանց կյանքի և առողջության համար վտանգավորության հետ, ինչպես նաև քննիչի հմտությունների բացակայության դեպքում, քննիչն իրավունք ունի ներգրավելու մասնագիտացված ծառայությունների աշխատակիցներ, ինչպես նաև անձանց, ովքեր ունեն դժվարհասանելի վայրերում աշխատելու հմտություններ՝ օգտագործելով հատուկ սարքավորումներ և գիտատեխնիկական միջոցներ իրերի առարկաների հայտնաբերման, ամրագրման և վերցման նպատակով...»՝ այնուհետև ավելացնելով. «ԱԹՍ-ների օգտագործումը քննիչին թույլ կտա լիարժեք տեղեկատվություն ստանալ տեղանքի պայմանների վերաբերյալ, որոշել զննման կոնկրետ տեսակը և մեթոդը, կատարել դեպքի ենթադրյալ վայրի լուսանկարահանում և տեսանկարահանում, ինչպես նաև դեպքի վայրի զննության շրջանակներում լուծել մի շարք այլ խնդիրներ:»:

Ե. Ն. Բեգալիևը նշում է նաև. «Կարծում ենք նախաքննության փուլում ԱԹՍ-ների օգտագործումը չպետք է սահմանափակվի զննման գործառույթի իրականացմամբ: Այս սարքավորումների յուրահատուկ հատկություններն օգնում են հայտնաբերել դժվար տեղանքային պայմաններում որոնվող առարկաները: Այդ պատճառով խիստ անհրաժեշտ է գործածել դրոններ/քառակուպտերներ: Հաշվի առնելով ԱԹՍ-ների օգտագործման առանձնահատկությունները՝ արդարացված է համարվում քննչական գործողություններին ներգրավել քրեագետին: Քննչական գործողությունների ընթացքում տվյալ մասնակիցը պետք է ապահովի պատշաճ կիրառումը՝ հաշվի առնելով սարքավորումների տեսակը»¹⁰:

Համաձայնելով վերը նշված հեղինակների տեսակետին՝ կարելի է փաստել, որ ԱԹՍ-ների կիրառումը ոչ միայն կբարձրացնի դեպքի վայրի զննության բուն ընթացքի կազմակերպման արդյունավետությունը, այլ նաև կնպաստի իրեղեն

⁹ Стѝ Леоненко Р.М., Особенности осмотра места происшествия, связанного с проведением взрывных работ, Вестник экономической безопасности, 2016, № 1, էջ 149, <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-osmotra-mesta-proisshestiya-svyazannogo-s-provedeniem-vzryvnyh-rabot/viewer>, հասանելի է 21.06.2021 թ.:

¹⁰ Стѝ Бегалиев Е.Н., О перспективах применения беспилотных летательных аппаратов в ходе производства отдельных следственных действий, Вестник Восточно-Сибирского института МВД России, 2(89) 2019, էջ 167, http://vestnikesiirk.ru/images/Arch/2019_289.pdf, հասանելի է 21.06.2021 թ.:

ապացույցներ և այլ իրեր, առարկաներ, նյութական օբյեկտներ հայտնաբերելու գործընթացին:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ դեպքի վայրի զննության ժամանակ ԱԹՍ-ների կիրառումը կարող է նպաստել նաև զննության ընթացքում գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկատվություն, տվյալներ, արդյունքներ ստանալուն: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է, որպեսզի ԱԹՍ-ների կիրառման դեպքում՝ ևս նորմատիվային բնույթ կրող իրավական ակտով սահմանել դրանց օգտագործման, կիրառման, անվտանգության կանոնների պահանջներ, պահպանման վերաբերյալ մանրամասներ և այլն:

Այնուամենայնիվ, քրեական դատավարության ընթացքում կիրառվող տեխնիկական միջոցների անվտանգությունը գնահատելու նպատակով հարկ է նաև նշել, որ ինչպես Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով, այնպես էլ Նախագծով տրված տեխնիկական միջոցի լայն հասկացությունը որևէ կերպ չի որոշակիացնում տեխնիկական միջոցների տեսակները:¹¹ Կառավարության որոշմամբ նույնպես հստակ թվարկած չեն տեխնիկական միջոցների տեսակները՝ առնվազն այն տեսակները, որոնք գործնականում առավել կիրառելի են, օրինակ՝ տեսալուսանկարահանող սարքերը, սակայն դրա հետ մեկտեղ՝ ամրագրված են տեխնիկական միջոցների կիրառման սկզբունքներ, չափանիշներ, օգտագործման պայմաններ՝ առանց հստակեցնելու այդ տեխնիկական միջոցների տեսակները, դրանց տեխնիկական անվտանգության և շահագործման կանոնների ապահովման պահանջները և այլն:

Ընդհանրացնելով վերոգրյալը՝ կարելի է արձանագրել, որ դեպքի վայրի զննություն քննչական գործողություն կատարելու ընթացքում ԱԹՍ-ների կիրառումը՝ կարող է ապահովել դեպքի վայրի զննության արագություն, ժամանակի ճիշտ կառավարում և արդյունավետ բաշխում, նպաստել ամբողջական, ճշգրիտ տվյալների հայտնաբերմանը, ամրապնդմանը, տեսողական դիտարկման մատչելիության ապահովմանը, հանցագործության հետքերի, առկա առարկաների, նյութական օբյեկտների անվնաս ապահովմանը՝ հատկապես՝ դեպքի վայրի զննության ստատիկ փուլի ընթացքում, զննություն կատարող քննիչի և մասնակիցների կյանքի ու առողջության անվտանգությունը:

Ամփոփելով՝ առաջարկվում է դեպքի վայրի զննության ընթացքում հնարավորինս լայնորեն կիրառել նաև ԱԹՍ-ներն ինչպես որոնողական, այնպես էլ արդյունքների ամրագրման նպատակներով՝ պահպանելով նաև քրեադատավարական օրենսդրության վերաբերելի նորմերի պահանջները: Հարկ է նշել, որ անհրաժեշտ է որևէ նորմատիվ իրավական ակտով որոշակիացնել տեխնիկական միջոցների տեսակները՝ ներառյալ ԱԹՍ-ների, և միաժամանակ ԱԹՍ-ների կիրառմամբ ձեռք բերված փաստական տվյալների՝ արդյունքների, օրինականությունը, քրեադատավարական արժանահավատությունն ապահովելու տե-

¹¹ Հասկանալի է, որ տեխնիկական միջոցները բազմազան են՝ կախված նաև իրենց գործառնությունից և բոլոր տեխնիկական սարքերը հնարավոր չէ թվարկել:

սանկյունից՝ որոշակիացնել և հստակեցնել դրանց՝ որպես տեխնիկական միջոցների, կիրառման կարգն ու պայմանները:

Abstract. This article is dedicated to the application of unmanned aerial vehicles (drones) during investigation of scene inspection and necessity to clarify the collective meaning of technical means with any normative legal act as defined by the criminal procedure code.

The article at first refers to the possibility of applying unmanned aerial vehicle (drone) as technical means during criminal procedure practice, in particular scene inspection. Then in the article it is presented effectiveness of applying unmanned aerial vehicles during scene inspection of difficult accessible, inaccessible areas, locations by depicting and comparing their technical possibilities. It was referred in the article also to interpret the “technical means” conception in a broad sense as defined in the RA Criminal Procedure Code and Draft and it was proposed to clarify types of applicable technical means in practice by any normative legal act because its necessity is objectively present.

Summarizing, it is proposed to apply also unmanned aerial vehicle (drone) as a technical means during scene inspection at the same time specify with any normative legal act, in particular, the more applicable types of “other technical means” as defined by the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia and Draft.

Аннотация. Статья посвящена применению беспилотных летательных аппаратов (дронов) в ходе осмотра места происшествия, и одновременно с необходимостью уточнения каким-либо нормативным правовым актом коллективного значения технических средств, установленных уголовно-процессуальным законодательством.

Во-первых, в статье была затронута уголовно-процессуальная деятельность, в частности, применение беспилотного летательного аппарата (дрона) в качестве технического средства в ходе осмотра места происшествия. Затем была представлена эффективность использования беспилотных летательных аппаратов при осмотре места происшествия в труднодоступных, недоступных, пространственных помещениях, описывая и сравнивая их технические возможности. В статье также затронута понятие «техническое средство», установленное в Уголовно-процессуальном кодексе и проекте УПК, и предложено, чтобы виды применяемых на практике технических средств были уточнены каким-либо нормативным правовым актом, поскольку объективно существует его необходимость.

Подводя итоги, предлагается, чтобы в ходе осмотра места происшествия в качестве технического средства были применены также беспилотные летательные аппараты (дроны), наряду с этим, нормативным правовым актом, в частности, определить наиболее применимые виды «иных технических средств», определенные проектом Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения.

Բանալի բառեր - անօդաչու թռչող սարքեր, դրոն, քրեական դատավարություն, կրիմինալիստիկա, քննիչ, դեպքի վայրի զննություն, տեխնիկական միջոցներ:

Keywords: unmanned aerial vehicles, drones, criminal procedure, Forensic science, investigator, investigation of scene inspection, technical means.

Ключевые слова: беспилотный летательный аппарат, дрон, уголовный процесс, криминалистика, следователь, осмотр места происшествия, технические средства.

L. Մկրտչյան - ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ lusine.mkrtchyan.law@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 29.07.2021 թ., տրվել է գրախոսության 29.07.2021 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 08.09.2021 թ.:

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PUBLIC LAW/ОБЩЕСТВЕННОЕ ПРАВО

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան

MARTIN MANUKYAN
Member of the RA Chamber of Advocates, Advocate

МАРТИН МАНУКЯН
Член Адвокатской палаты РА, Адвокат

**ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՐՑՄԱՆ ԵՎ ՀԱՐՑԱՊՆԴՄԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE DEPUTY
REQUEST AND INTERPELLATION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ УРЕГУЛИРОВАНИЕ
ДЕПУТАТСКОГО ЗАПРОСА И ИНТЕРПЕЛЛИРОВАНИЯ В
РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ**

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 112-րդ հոդվածը սահմանում է. «Հերթական նստաշրջանի նիստերի շաբաթվա ընթացքում գումարվող նիստերից մեկում Կառավարության անդամները պատասխանում են պատգամավորների բանավոր հարցերին: Պատգամավորների հարցերի կապակցությամբ Ազգային ժողովը որոշումներ չի ընդունում:

Պատգամավորներն ունեն Կառավարության անդամներին գրավոր հարցեր տալու իրավունք: Գրավոր հարցերի պատասխաններն Ազգային ժողովի նիստում չեն ներկայացվում»¹: Իսկ Սահմանադրության 113-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ազգային ժողովի խմբակցություններն ունեն Կառավարությանն անդամներին գրավոր հարցապնդումներով դիմելու իրավունք: Կառավարության անդամները հարցապնդմանը պատասխանում են այն ստանալուց ոչ ուշ, քան երեսուն օրվա ընթացքում:

Հարցապնդումների պատասխանները ներկայացվում են Ազգային ժողովի նիստում: Խմբակցության առաջարկությամբ հարցապնդման պատասխանը քննարկվում է: Եթե քննարկման արդյունքով պատգամավորների ընդհանուր

¹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն. 2015 թ. խմբագրությամբ, ք. Երևան:

թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից ներկայացվում է վարչապետին անվստահություն հայտնելու առաջարկ, ապա կիրառվում են Սահմանադրության 115-րդ հոդվածի դրույթները: Հարցապնդման արդյունքում Ազգային ժողովը կարող է առաջարկել վարչապետին քննարկել Կառավարության առանձին անդամի հետագա պաշտոնավարման հարցը»:

Մեջբերված հոդվածների բովանդակություններից բխում է, որ Սահմանադրությամբ հատուկ կարևորվել է պատգամավորական հարցման և հարցապնդումների ոլորտի խնդիրների լուծման արդիականությունն անհրաժեշտությունը և հրատապությունը: Ընդ որում, Սահմանադրությունը հստակ սահմանում է Ազգային ժողովի կողմից կառավարության ընթացիկ գործունեության նկատմամբ իրականացվող խորհրդարանական վերահսկողության որոշակի ձևեր կամ գործընթացներ՝ կապված Կառավարությանը հարցերով (բանավոր կամ գրավոր) դիմելու՝ պատգամավորների իրավունքների իրացման և խմբակցությունների՝ հարցապնդումներով դիմելու լիազորության իրականացման հետ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ պատգամավորների հարցերի և խմբակցությունների գրավոր հարցապնդումների իրացմանն են ուղղված նաև «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի (այսուհետ՝ Կանոնակարգ) 119, 120 և 121-րդ հոդվածները, որոնցով կանոնակարգվում են հարցերով և հարցապնդումներով դիմելու, քննարկում կազմակերպելու և դրանց վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու ընթացակարգերը:

Չնայած նրան, որ և Սահմանադրությունը, և Կանոնակարգը տարանջատում են «հարց» և «հարցապնդում» հասկացությունները, բայց այդ հասկացությունների ոչ հստակ սահմանման արդյունքում համապատասխան անդրադարձ չի կատարվում Սահմանադրության 112 և 113-րդ հոդվածներում մատնանշված՝ «պատգամավորի հարց» և «խմբակցության հարցապնդում» հասկացությունների բովանդակությանն ու էությանը:

Մեր կարծիքով, «Պատգամավորի հարց» հասկացությունը կարող է ընկալվել որպես պատգամավորի դիմում կամ խնդրանք կառավարությանը կամ նրա անդամներին՝ որևէ փաստի, դեպքի կամ իրադարձության վերաբերյալ տեղեկատվական տեղեկանքներ կամ մեկնաբանություններ ստանալու նպատակով: Պատգամավորի իրավունքների իրացմամբ պայմանավորված, պետք է նշել, որ գրավոր և բանավոր հարցերով Կառավարությանը դիմելը կարելի է դիտարկել նաև պատգամավորի գործունեության ձև:

Կանոնակարգի 121-րդ հոդվածը, կանոնակարգելով Սահմանադրության հիշատակված հոդվածի՝ «հերթական նստաշրջանի նիստերի գումարման շաբաթվա մեկ նիստում վարչապետը և կառավարության անդամները պատասխանում են պատգամավորների հարցերին» դրույթի պահանջներից բխող հարցերը, դրա համար հատկացնում է հերթական նստաշրջանի չորսօրյա նիստերի յուրաքանչյուր չորեքշաբթի օրվա վերջին նիստը՝ որպես պատգամավորների և կառավարության հարց ու պատասխանի ինստիտուտի իրականացման ժամանակահատված:

Միաժամանակ, նույն հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է, որ «Խմբակցությունը նույն հերթական նստաշրջանի ընթացքում Կառավարության անդամներին կարող է դիմել ոչ ավելի, քան մեկ անգամ», որով, մեր կարծիքով, քանակային առումով թեև սահմանափակվում է Կառավարության անդամներին դիմելու խմբակցության հնարավորությունը, սակայն, նկատենք, որ համանման մոտեցում դրսևորվում է շատ երկրների խորհրդարանական պրակտիկայում²:

Կանոնակարգի 119, 120 և 121-րդ հոդվածներում ամրագրվել է պատգամավորների՝ ոչ միայն Կառավարության անդամներին գրավոր և բանավոր հարցերով դիմելու, այլև դրանց պատասխաններ տրվելու արարողակարգի հիմնական կանոնները:

Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության մեջբերված հոդվածով ամրագրված՝ «Պատգամավորների հարցերի կապակցությամբ Ազգային ժողովը որոշումներ չի ընդունում» դրույթի առկայությունից բխում է, որ չնայած պատգամավորների բանավոր և գրավոր հարցերին կառավարության կողմից տրվում են պատասխաններ, այնուամենայնիվ այդ հարցերը չեն ներառվում հերթական նստաշրջանի և չորսօրյա նիստերի օրակարգ, հետևաբար չեն քննարկվում, և դրանց վերաբերյալ Ազգային ժողովի որոշումներ չի ընդունվում:

Անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև այն, որ Կանոնակարգի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետի 11) ենթակետի համաձայն՝ պատգամավորն իրավունք ունի հարցումներով և առաջարկներով դիմելու պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց:

Հիշատակված դրույթում «հարցում» հասկացության առկայությունից բխում է, որ «գրավոր հարցերով դիմել» և «հարցումներով դիմել» հասկացություններն իրենց էությանը նույնաբովանդակ են, սակայն դրանց բովանդակային ծավալում կարող են ներառվել տարբեր գործողություններ, ինչով պայմանավորված՝ անհրաժեշտություն է առաջանում նաև տարանջատել այդ հասկացությունները:

Մեր կարծիքով, օրենսդրորեն դեռևս հստակեցված չեն այս երկու հասկացությունների բովանդակային առումով իրացման սահմանները, սակայն, «պատգամավորի հարցումը», որպես պատգամավորական գործունեության իրականացման հաջորդ ձև, չի սահմանափակվում պատգամավորի կողմից միայն Կառավարությանը գրավոր հարցեր ուղղելով: Այդ առումով, անհրաժեշտ է նկատել, որ ի տարբերություն «պատգամավորի հարցի», որն առաջին հերթին ուղղված է լրացուցիչ տեղեկատվության ստացմանը և որոշակի հարցի վերաբերյալ կառավարության դիրքորոշման ճշգրտմանը, «պատգամավորի հարցումը» նպատակաուղղված է գլխավորապես այն հանգամանքին, որ իրավասու մարմինների, այդ թվում՝ կառավարության և նրա անդամների ուշադրությունը հրավիրվի առկա հիմնախնդիրների, դրանց համալիր և համակարգային հետազոտման ու լուծման ուղիների վրա: Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Վ. Մասլակովը «...եթե ընթացակար-

² Մակեդոնիայի Հանրապետության, Մոլդովայի Հանրապետության, Խորվաթիայի Հանրապետության, Սլովակիայի Հանրապետության, Ֆինլանդիայի Հանրապետության Սահմանադրություններ:

գային առումով՝ գրավոր և բանավոր հարցերով դիմելու ժամանակ պատգամավորի կողմից խնդիր է դրվում ընդամենը ստանալ որոշակի տեղեկատվություն, ապա պատգամավորի հարցմամբ ներկայացվում է պահանջ խնդրի լրացուցիչ հետազոտման և դրա վերաբերյալ լրացուցիչ տեղեկատվության տրամադրման համար»³:

Ինչ վերաբերում է «հարցապնդմանը», ապա անհրաժեշտ է նշել, որ այն ներմուծվել է 2005 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների ժամանակ Սահմանադրության 80-րդ հոդվածով՝ խմբակցությունների և խմբերի հարցապնդումներով կառավարությանը դիմելու վերաբերյալ նորմով լրացման արդյունքում⁴:

«Հարցապնդում» հասկացությունը համարժեք է անգլերեն «interpellation» բառին, որը թարգմանաբար նշանակում է՝ պահանջ, հայց, կամ լատիներեն «interpellare»-ին, որը թարգմանվում է՝ ընդհատել: Հարցապնդումների գործընթացի և դրա սահմանադրաիրավական կարգավորման վերաբերյալ միջազգային փորձի ուսումնասիրությունները և վերլուծությունները վկայում են հետևյալի մասին.

ա) գրեթե բոլոր երկրներում այդ գործընթացն ուղղված է կառավարության և այլ պետական մարմինների գործունեության նկատմամբ խորհրդարանական ընթացիկ վերահսկողության իրականացմանը,

բ) բացառությամբ առանձին երկրների (Ֆրանսիա, Գերմանիա, Նորվեգիա, Շվեդիա և այլն), եվրոպական և հետխորհրդային գրեթե բոլոր երկրների սահմանադրություններում⁵ ամրագրված են դրույթներ հարցապնդումների ինստիտուտի վերաբերյալ: Ընդ որում, այդ հարցապնդումներով դիմելու, քննարկում կազմակերպելու և դրանց վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու կարգը սահմանվում է խորհրդարանների Կանոնակարգով,

գ) հարցապնդումներ կարող են ներկայացվել ինչպես առանձին պատգամավորների (Սլովակիա, Հունգարիա), այնպես էլ պատգամավորական խմբի կողմից (Մակեդոնիայում և Լիտվայում առնվազն հինգ պատգամավորի նախաձեռնությամբ, Ֆինլանդիայում՝ առնվազն քսան պատգամավորի նախաձեռնությամբ, Ռումինիայում՝ պատգամավորների պալատի կամ սենատի, Լատվիայում՝ առնվազն 10 պատգամավորի, Իտալիայում՝ խորհրդարանի անդամների առնվազն 1/10-ի, Բուլղարիայում՝ խորհրդարանի անդամների առնվազն 1/5-ի նախաձեռնությամբ և այլն),

դ) գրեթե բոլոր երկրների խորհրդարաններում հարցապնդումներին ներկայացվում են նույնաբովանդակ պահանջներ. դրանք պետք է լինեն գրավոր,

³ Տե՛ս *Маслаков В.В.*, Конституционное право зарубежных стран, Москва, 2006 г.

⁴ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ, Երևան, 2014 թ.:

⁵ Բուլղարիայի Սահմանադրության 90-րդ, Չեխիայի Սահմանադրության 53-րդ, Իտալիայի Սահմանադրության 85-րդ, Ֆինլանդիայի Սահմանադրության 43-րդ, Ռումինիայի Սահմանադրության 112-րդ, Սլովակիայի Սահմանադրության 80-րդ, Էստոնիայի Սահմանադրության 74-րդ, Լատվիայի Սահմանադրության 27-րդ, Լիտվայի Սահմանադրության 64-րդ, Լեհաստանի Սահմանադրության 115-րդ, Մակեդոնիայի Սահմանադրության 72-րդ, Մոլդովայի Սահմանադրության 105-րդ հոդվածներ:

հստակ ձևակերպումներով՝ շարադրանքում չբովանդակելով մեղադրանքներ, բազմաբովանդակ բացատրություններ և այլն,

ե) հարցապնդումները և դրանց վերաբերյալ ստացված պատասխանները պարտադիր քննարկվում են խորհրդարանների նիստերում, իհարկե եթե դրանք ներկայացվել են անհրաժեշտ պահանջների պահպանմամբ,

զ) հարցադրումների վերաբերյալ կարող են ընդունվել խորհրդարանի դիրքորոշումն արտահայտող որոշումներ⁶, կառավարության կամ նրա անդամների նկատմամբ անվստահության ընթացակարգ հարուցելու որոշումներ⁷, կառավարության պատասխանն ընդունելու մասին որոշումներ⁸, կառավարության պատասխանը մերժելու և նոր պատասխան նախապատրաստելու կամ վերանայող հանձնաժողով ուղարկելու մասին որոշումներ⁹, կամ կարող են բավարարվել միայն հարցապնդման վերաբերյալ որոշում կայացնելով¹⁰:

«Սահմանադրության վերը նշված դրույթների համաձայն՝ կառավարության անդամներին հարցապնդումներով դիմելու իրավունք ունեն Ազգային ժողովի խմբակցությունները, ընդ որում՝ դրանք ներկայացվում են գրավոր և կառավարության անդամները հարցապնդմանը պատասխանում են այն ստանալուց ոչ ուշ, քան երեսուն օրվա ընթացքում:

Հարցապնդումներով դիմելու, քննարկում կազմակերպելու և դրանց վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու կարգը սահմանվում է Կանոնակարգով: Մասնավորապես, «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» նախկին խմբագրությամբ օրենքի 105.1 հոդվածի 1-ին կետը սահմանում էր, որ հարցապնդումը կառավարության իրավասությանը վերապահված որոշակի հարցերի վերաբերյալ խմբակցության կողմից կառավարությանն ուղղված գրավոր հարցումն է, որը կարող է քննարկվել Ազգային ժողովում և որի վերաբերյալ Ազգային ժողովը կարող է կայացնել որոշում:

Հիշյալ դրույթի վերլուծությունից բխում է, որ Կանոնակարգը «հարցապնդում» հասկացության բովանդակային ծավալում ներառում է Ազգային ժողովի կողմից հայեցողական այնպիսի գործողությունների կատարում, ինչպիսիք են՝ ա) հարցապնդումը «կարող է քննարկվել Ազգային ժողովում», բ) հարցապնդման վերաբերյալ «Ազգային ժողովը կարող է կայացնել որոշում»: Այսինքն հարցապնդման նորմատիվային բովանդակությունից պարզորոշ հետևում է, որ Կանոնակարգը Ազգային ժողովին չի վերապահում հարցադրումները պարտադիր քննարկելու և դրանց վերաբերյալ պարտադիր որոշում ընդունելու լիազորություն: Սակայն, եթե հաշվի առնենք Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ «հարցապնդումները ներկայացվում են գրավոր և քննարկումից առնվազն տասն օր առաջ» դրույթի առկայության հանգամանքը, ինչպես նաև Կանոնակարգի այն պահանջը, ըստ

⁶ Մոլդովայի և Էստոնիայի Սահմանադրություններ:

⁷ Ֆինլանդիայի, Սլովակիայի, Լատվիայի, Լիտվայի, Մակեդոնիայի Սահմանադրություններ:

⁸ Բուլղարիայի և Հունգարիայի Սահմանադրություններ:

⁹ Ֆինլանդիայի, Չեխիայի Հունգարիայի, Լեհաստանի Սահմանադրություններ:

¹⁰ Ռումինիայի և Իսպանիայի Սահմանադրություններ:

որի՝ հարցապնդումներն, ըստ դրանց պատասխանների ստացման հաջորդակա-նության ընդգրկվում են հերթական նստաշրջանի առաջիկա չորսօրյա նիստերի օրակարգում, եթե հարցապնդման հեղինակ խմբակցությունը չի հրաժարվում իր հարցապնդումը քննարկելուց, ապա հիշյալ դրույթների վերլուծությունից անհրա-ժեշտ է բխեցնել, որ հարցադրումները հանդիսանում են Ազգային ժողովի պար-տադիր քննարկման առարկա:

Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ հարցապնդումների պարտադիր քննարկմանն անվերապահորեն կիստևի Ազգային ժողովի կողմից համապատասխան որոշ-ման ընդունումը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հարցապնդման հեղինակ խմբակցությունը հրաժարվում է իր հարցապնդումը քննարկելուց կամ առաջար-կում է հարցը հանել օրակարգից:

«Ազգային ժողովի կանոնակարգ» նախկին օրենքի 105.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ հարցապնդման հեղինակ խմբակցության ներկայացուցիչն իր եզրափակիչ ելույթում կարող է առաջարկել ընդունել հարցապնդման վերաբե-րյալ իրավասու պետական կառավարման մարմիններին և պաշտոնատար ան-ձանց առաջարկություններ ներկայացնելու մասին որոշում, որը քվեարկության է դրվում հարցապնդման քննարկման վերջում:

Հիշյալ նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ հարցապնդման քննարկման արդյունքում ընդունված որոշման մեջ խոսք կարող է լինել միայն պետական կա-ռավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց ներկայացվող առաջարկու-թյունների մասին: Ընդ որում, Կանոնակարգը հարցադրումների վերաբերյալ այլ բնույթի կամ բովանդակության որոշումների ընդունում չի նախատեսում: Ըստ այդմ, ա) բացառապես առաջարկություններ բովանդակող նման որոշումներն ըստ էության չեն կարող դիտարկվել որպես պարտադիր կատարման ենթակա ակտեր, բ) այդպիսի որոշումները որևէ ձևով չեն պարտավորեցնում կառավարու-թյանը կամ պաշտոնատար անձանց, գ) իրավական հետևանքներ չառաջացնող այդպիսի որոշումների պարագայում իմաստազրկվում է հարցապնդումների ինս-տիտուտի՝ որպես խորհրդարանական վերահսկողության ձևի, նշանակությունը:

Կանոնակարգի նույն հոդվածի 1-ին կետի երկրորդ պարբերությամբ սահմա-նափակվում է նաև խմբակցության կողմից կառավարությանը հարցապնդմամբ դիմելու հնարավորությունը՝ հերթական նստաշրջանի ընթացքում ոչ ավելի քան՝ մեկ անգամ: Սակայն Սահմանադրության 112-րդ և 113-րդ հոդվածներում ամ-րագրված դրույթների պահանջներին համապատասխան եթե պատգամավորնե-րի գրավոր և բանավոր հարցերին վարչապետը և կառավարության անդամները պատասխանում են հերթական նստաշրջանի նիստերի գումարման շաբաթվա մեկ նիստում, ապա հարցապնդումների մասով խմբակցությունների լիազո-րության սահմանափակման վերաբերյալ դրույթ չի նախատեսվել, հետևաբար խմբակցությունները սահմանափակված չեն միայն հերթական նստաշրջանի կամ նիստերի ժամանակահատվածով:

Բացի վերը նշվածից՝ Կանոնակարգի 121-րդ հոդվածը ամրագրել է խմբակ-ցությունների կողմից կառավարությանը հարցապնդումներով դիմելու, դրանց

քննարկումը կազմակերպելու ու պատասխաններ տալու, ինչպես նաև դրանց վերաբերյալ որոշում կայացնելու արարողակարգի հիմնական կանոնները: Այսպես, հիշյալ հոդվածը սահմանել է հարցապնդումների պատասխանների տրման ժամկետը, Ազգային ժողովում դրանց՝ ըստ խմբակցությունների թվաքանակի քննարկման հաջորդականությունը, հարցապնդումներ քննարկման ընթացակարգը, Ազգային ժողովի կողմից հարցապնդումների վերաբերյալ որոշումների կայացման ընթացակարգերը և այլն:

Այնուամենայնիվ, ելնելով հարցապնդումների գործընթացի և դրա սահմանադրաիրավական կարգավորումների ուսումնասիրության ու վերլուծության արդյունքներից, այդ թվում նաև հաշվի առնելով միջազգային փորձը՝ կարելի է ձևակերպել «հարցապնդում» հասկացության հետևյալ սահմանումը. **ա) այն կառավարության ընթացիկ գործունեության նկատմամբ խորհրդարանական վերահսկողության իրականացման արդյունավետ միջոց է, բ) կառավարության կողմից պետության քաղաքականության կամ որոշակի հարցերի շրջանակի վերաբերյալ պատգամավորներին բացատրություն կամ պարզաբանումներ ներկայացնելու պահանջ է, գ) քաղաքական և նշանակալի այլ իրադարձությունների ու հիմնախնդիրների վերաբերյալ Կառավարությանը ներկայացվող պատգամավորական հարցման տեսակ է՝ ներկայացման ու քննարկման հատուկ ընթացակարգով և ընդունված որոշման իրավական հետևանքներով:**

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ Կանոնակարգը դեռևս ամբողջությամբ չի բովանդակում կառավարության ընթացիկ գործունեության նկատմամբ խորհրդարանական վերահսկողության նպատակները և իրականացման կառուցակարգերը հարցերով ու հարցապնդումներով կառավարությանը դիմելու պատգամավորների և խմբակցությունների լիազորությունների իրականացման խնդրում:

Այսպիսով, «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 121-րդ հոդվածի 2-րդ կետում նշված՝ «խմբակցությունը նույն հերթական նստաշրջանի ընթացքում Կառավարության անդամներին հարցապնդմամբ կարող է դիմել ոչ ավելի, քան մեկ անգամ», դրույթը, մեր կարծիքով, սահմանափակում է խմբակցության լիազորությունները: Թեև համանման մոտեցում դրսևորվում է շատ երկրների խորհրդարանական պրակտիկայում¹¹, այնուամենայնիվ, խորհրդարանի ներկայացուցչական և խորհրդարանական վերահսկողության կարևոր գործառույթը հաշվի առնելով, գտնում ենք, որ պատգամավորները, (խմբակցությունները) առանց ժամկետային և քանակական սահմանափակումների պետք է հնարավորություն ունենան հաշվետվություն պահանջել այն մարմիններից, որոնց նրանք կառավարման մանդատ են տվել:

¹¹ *Еллинек Г.*, Конституции, их изменения и преобразования. СПб.; Изд. юрид. кн. кл. «Право», 1997.

Annotation. In this article, the issues of constitutional and legal regulation of the deputy request and interpellation have been discussed due to the legal-comparative analysis of the concept of separation and balance of powers and legal-analytical methodology of the 1995, 2005, and 2015 editions of the RA Constitution.

Аннотация. В настоящей статье с помощью сравнительно-правового анализа разделения властей и уравновешенной позиции и редакционной правовой аналитической методики Конституции РА 1995, 2005 и 2015 гг. были рассмотрены вопросы конституционного урегулирования депутатского запроса и интерpellирования.

Բանալի բառեր - Սահմանադրություն, Ազգային ժողով, Կանոնակարգ, պարզամակր, հարցում, հարցապնդում, խմբակցություն:

Keywords: Constitution, National Assembly, Rules of Procedure, deputy, request, interpellation, faction.

Ключевые слова: Конституция, народное собрание, регламент, депутат, запрос, интерpellирование, фракция.

Մ. Մանուկյան - ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ martin_manukyan_1955@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 02.08.2021 թ., տրվել է գրախոսության 02.08.2021 թ., երաշխավորվել է իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Ռ. Պետրոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 08.09.2021 թ.:

МИЛА АЙРАПЕТОВА

Ведущий специалист экспертного аналитического отдела Правового консультативного управления Конституционного суда Республики Армения, аспирант второго года обучения Российско-Армянского (Славянского) университета

ՄԻԼԱ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՎԱ

*Իրավախորհրդարարական վարչության փորձագիտական-վերլուծական բաժնի առաջադարձ մասնագետ,
Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի 2-րդ կուրսի ասպիրանտ*

MILA HAYRAPETOVA

*Leading specialist of the Expert-Analytical Division Legal-Advisory Department
A second year graduate student of the Armenian-Russian (Slavonic) University*

**ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ. ПРИНЦИПЫ,
НЕЗАКРЕПЛЕННЫЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РА**

**ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.
ՀՀ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՄԲ ՉԱՍՐԱԳՐՎԱԾ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ**

**THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLES OF ADMINISTRATION. NOT FIXED
PRINCIPLES BY THE RA LEGISLATION**

Принципы администрирования – это обусловленные политическими и социально-экономическими устоями армянского общества и государства, основные, руководящие начала (правовые идеи), которые непосредственно закреплены в нормах административного процессуального права либо вытекают из его содержания и отражают характерные его черты и сущность. Его «активные точки», «одухотворяющие начала», которые выражают решающее и главное в его содержании, - это принципы права. В этой связи принципы права верны лишь настолько, насколько они соответствуют природе права, адекватно отражают его глубинную сущность.

Принцип администрирования представляет собой одновременно идею, сформировавшуюся в результате научного, профессионального и массового представления об идеальной модели административного правосудия, разрешения процедурных вопросов уполномоченными на то органами, нормативно руководящее начало и «рабочий инструмент» административного процедурного регулирования общественных отношений.

Во-первых, как нормативно-руководящие начала, принципы административного

процесса играют роль «несущей конструкции», вокруг которой формируется вся система административных процессуальных норм. Потому и принципы права всегда отражают (выражают) его основные черты и природу.

Во-вторых, они дают возможность понять и осознать необходимость совершенствования административно законодательства, т.е. при формулировании новых, более прогрессивных административных процессуальных норм учитывать их.

В-третьих, принципы администрирования имеют важное значение при толковании норм административного законодательства, поскольку помогают уяснить значение и смысл действующих процессуальных норм.

В-четвертых, различные формы реализации права (применение, исполнение, соблюдение и использование) невозможны без развития правосознания тех, кто применяет нормы права (профессиональное правосознание), использует их, и тех, по отношению к кому применяются нормы права (обыденное или массовое правосознание).

Именно в принципах прежде всего конкретизируются и раскрываются социальное назначение и сущность права. Принципы – стержневые начала, центральные понятия всей совокупности процессуальных законов, основания системы норм администрирования.

Принципы администрирования имеют также практическое значение, не только теоретическое. Значение принципов:

- 1) формулируют качественные особенности администрирования;
- 2) характеризуют основные моменты процесса, а также обуславливают содержание всего администрирования в целом;
- 3) способствуют правильному толкованию всех норм администрирования;
- 4) способствуют преодолению пробелов в административном процессуальном праве. Применение аналогии закона или права возможно лишь на базе принципов администрирования;
- 5) определяют собой существенные черты и структуру администрирования, его общие положения;
- 6) охватывают все нормы и институты администрирования;
- 7) указывают цель процесса и методы ее достижения;
- 8) предопределяют содержание и характер деятельности субъектов права, общее направление дальнейшего совершенствования и развития данной отрасли.

Произвольно нельзя вводить новые, изменять или отменять существующие принципы администрирования. Всего лишь изменение одного принципа может повлечь за собой коренное преобразование сути администрирования, его субъектного состава, прав и обязанностей сторон и возможностей защиты прав, свобод и законных интересов в целом. То есть принципы администрирования – это основные положения, на основе которых определяется сущность, специфика и содержание данной отрасли права. Все дополнения и изменения, которые

вносятся в административное законодательство, формулируются, в первую очередь, исходя из принципов отрасли.

Таким образом, установленные в законах и иных нормативно-правовых актах основополагающие идеи о содержании, сущности, назначении и порядке осуществления уполномоченными должностными лицами и исполнительными органами государственной власти административно-процессуальной деятельности в целях предоставления государственных услуг и выполнения государственных функций, применения административного принуждения, реализации компетенции публичного управления – считаются принципами администрирования.

Вторая Глава Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве», принятого 18.02.2004 г., закрепляет основополагающие принципы администрирования: законность администрирования, запрет злоупотребления фиктивных претензий, ограничение дискреционных полномочий, запрет самоуправства, соразмерность администрирования, принцип максимальности, презумпция достоверности, принцип экономичности, употребление иных принципов.

Ниже представлены принципы, незакрепленные в вышеуказанном законе, которые по нашему мнению должны быть включены в данную главу.

Принцип гласности и открытости. Принцип гласности присущ всем разновидностям юридического процесса, т.е. он является традиционным процессуальным принципом. Исключительно важным признаком является гласность процесса в теории правовой государственности.

Государственное управление, принятие решений по административным делам, применение административного принуждения осуществляется, основываясь на принципе гласности. Гласность в административном процессе рассматривается как открытость (прозрачность), публичность деятельности исполнительных органов государственной власти и их должностных лиц, которые обеспечивают достаточную информированность граждан и организаций о характере и эффективности управленческой деятельности органов и должностных лиц, которые наделены властными полномочиями (открытое рассмотрение административно-юрисдикционных дел). В качестве примера выражения принципа гласности можно назвать проведение процесса в нерабочее время, по месту работы, жительства или учебы правонарушителя. Принцип гласности также означает необходимость в установленном порядке опубликования принятого административного правового акта.

Нужно также отметить, что принцип гласности обеспечивает право быть выслушанным, то есть при реализации множества административных производств и в управленческом процессе обеспечивает возможность выразить свое мнение по всем обстоятельствам, которые имеют значение для разрешения дела, лицу, права и законные интересы которого принимаемым административным актом ограничиваются. В юрисдикционных административных производствах (в

охранительных правоотношениях) устанавливается принцип открытого рассмотрения дела об административном правонарушении (ст. 249 КоАП РА¹).

Принцип охраны интересов государства и личности. Принцип охраны интересов государства и личности представляет собой обязанность любого органа или должностного лица, который рассматривает дело, обеспечить полный и последовательный учет интересов государства и личности, создать необходимые условия для надлежащего использования всеми участниками процесса своих прав и законных интересов (оперативное и полное информирование участников процесса по всем вопросам, возможность пользоваться услугами адвоката и др.). Важным при соблюдении данного принципа является достижение гармонии и разумного баланса интересов государства и личности, которые в отдельных конкретных случаях могут не совпадать. Таким образом, орган или лицо, который рассматривает дело, обязан найти и принять такое решение проблемы, при котором стороны смогут максимально реализовать свои права с использованием доступных средств, то есть данный принцип означает использование надлежащим образом сторонами административно-юрисдикционного процесса своих прав, гарантий прав и законных интересов личности, интересов государства.

Принцип суверенности. Принцип суверенности (независимость и самостоятельность) отражается в применении мер административного принуждения, предоставлении государственных услуг, определении исполнения установленных государственных функций, которое обусловлено конституционным правовым принципом разделения властей, разграничения полномочий и предметов ведения между публичными правовыми образованиями и их органами. Необходимость в осуществлении исполнительной либо судебной власти подчинение закону является основным требованием в осуществлении административного судопроизводства или государственного управления. Нужно также отметить, что в состав данного принципа входит принцип независимости в принятии решений. Самостоятельное принятие решения является необходимым условием осуществления полномочий соответствующего органа, должностного лица или муниципального служащего в сфере государственного управления органами исполнительной власти при рассмотрении административного дела.

Принцип беспристрастности. Административное дело (спор) должно рассматриваться и разрешаться административным органом или уполномоченным на то должностным лицом беспристрастно, и они обязаны принимать в основу своего решения лишь проверенные доказательства, факты, сведения. В административном юрисдикционном процессе для принятия административного постановления либо решения необходимые фактические данные должностные лица оценивают по **своему внутреннему убеждению**, которое основано на всестороннем, полном и объективном исследовании в совокупности всех обстоя-

¹ КоАП РА ст. 249-ая / <https://www.arlis.am/>:

ятельств дела. При осуществлении управленческих действий и при принятии административного решения воздействие представителей государственных органов или третьих лиц не допускается в административном процессе, также запрещается обосновывать свои решения, предоставляя незаконные преимущества какой-либо из сторон административного процесса.

Принцип обеспечения публичных интересов. Принцип публичности предполагает создание процессуальных условий и форм, которые способствовали бы принятию решений в интересах общества и государства, осуществлению эффективного государственного управления. Ориентированы все административные производства на решение основных задач публичного администрирования, предоставление государственных услуг, исполнение государственных функций. Данный принцип уполномоченным административным органам и должностным лицам дает возможность осуществления контрольно-надзорных мероприятий, а также мер административно-правового (государственного) принуждения к физическим и юридическим лицам, которые не соблюдают установленный в многочисленных областях публичного управления порядок или совершают административные правонарушения. Для обеспечения публичных интересов существуют различные способы, например, судьи, органы или должностные лица, которые рассматривают дело об административном правонарушении. Они вправе вносить представления в соответствующие организации или соответствующим должностным лицам о принятии мер по устранению условий и причин, которые способствовали совершению административного правонарушения (ст. 285 КоАП РА²).

Принцип обеспечения права на защиту, обжалование и пересмотр административных актов (решений). За принятым административным решением (актом) органом управления или уполномоченным на то должностным лицом контроль обеспечивает принцип обеспечения права на защиту, обжалование и пересмотр административных актов (решений). Гарантией внесения изменений или дополнений в административное решение, а также исправления допущенной административной ошибки в процессе публичного управления является право на обжалование. Административный акт отменяется принятием решения об его отмене административным органом, который издал его, или органом, к компетенции которого издание административного акта относилось в момент его отмены, или соответствующим вышестоящим административным органом (вышестоящим должностным лицом). Пересмотр административного акта возможен по инициативе органа публичного управления, который издал его, по заявлению других участников соответствующего административного производства либо по вновь открывшимся обстоятельствам. На стадии пересмотра решений и постановлений по делам об административных правонарушениях лицам гарантируется право на

² КоАП РА 285-ая / <https://www.arlis.am/>

обжалование в системе административных охранительных правоотношений (Гл. 23 КоАП РА³).

Принцип материальной истины. Принцип материальной истины в первую очередь адресован государственным органам и должностным лицам, которые разрешают дело по существу. Именно на них возлагается обязанность использовать все имеющиеся возможности для привлечения и сбора доказательств, относящихся к делу, тщательно изучить все условия и обстоятельства, которые связаны с данным индивидуальным, административным делом, правильно оценить доказательства, исключив односторонний, предвзятый подход, и принять обоснованное и объективное решение. На субъектов, которые рассматривают административные дела, принцип материальной истины возлагает ряд важных обязанностей. Данный принцип также предполагает состязательность в ходе процессуального рассмотрения дел.

Принцип дифференциации и фиксирования функций. Принцип дифференциации и фиксирования функций выражается в том, что административно-процессуальные полномочия по подготовке и изданию актов или разрешению индивидуальных управленческих дел разделяются и закрепляются между различными органами и должностными лицами. Можно говорить об известной степени специализации, при которой отдельные органы и служащие, выполняя ряд однотипных функций в административном производстве, приобретают высокий уровень профессионализма, оперативности и компетентности, а также несут ответственность за свой участок работы.

Принцип персонализации ответственности и принцип ответственности за неприятие решения. Принцип персонализации ответственности и принцип ответственности за неприятие решения являются важнейшими принципами государственного управления, которые можно смело также отнести и к принципам администрирования. Нередко в управленческой деятельности складывается такая ситуация, что сложно бывает выявить действительных виновников нарушений прав, свобод и законных интересов индивидуальных и коллективных субъектов административного производства, а также лиц, которые допустили просчеты при принятии и разработке правовых актов управления. Закрепление принципа персонализации ответственности позволит установить конкретных лиц, которые лично ответственны за такие нарушения, а также необходимо для профилактики правонарушений и для наказания виновных. Принцип ответственности за неприятие решения призван максимально сокращать сроки рассмотрения дел и устранять задержки в административном производстве. Данный принцип также направлен против нежелания государственных и иных служащих брать на себя ответственность при рассмотрении индивидуальных административных дел и принятии правовых актов управления.

³ КоАП РА Гл. 23-ая / <https://www.arlis.am/>

Принцип объективности. Принцип объективности представляет собой нормативно-руководящее начало администрирования, в соответствии с которым при осуществлении административно-процессуальной деятельности и рассмотрении административных дел (административно-правовых споров) должны использоваться административно-процессуальными нормами предусмотренные все средства для достоверного, а при допускаемой законом нецелесообразности или объективной невозможности – максимального вероятностного установления обстоятельств, которые имеют значение для правильного разрешения дела. Реализация принципа формальной истины (объективности) обеспечивает всестороннее, полное, объективное исследование обстоятельств административных дел, рассмотрение которых осуществляется уполномоченными должностными лицами. При производстве дел об административных правонарушениях основной задачей является всестороннее, своевременное, полное, объективное выяснение обстоятельств данного дела. Прежде всего принцип объективности предполагает достижение так называемой объективной истины в процессе, что означает принятие необходимых мер при принятии решения уполномоченными субъектами или при рассмотрении дела для поиска доказательств, которые достаточны для принятия информации законного и обоснованного решения по делу, либо информации. Субъекты, которые представляют исполнительные органы государственной власти, в административном производстве обязаны проявлять административную активность и предпринимать усилия для решения основных задач процесса. Они вправе делать запросы в государственные органы и иные организации, информировать соответствующих должностных лиц о необходимости проведения специальных работ или исследований, назначать экспертизы, требовать документы, проводить дополнительные мероприятия.

Таким образом, Республика Армения, провозглашенная как правовое государство: прежде всего предполагает выражение организационной особенности государства, в подтверждении того, что в нашем обществе в основе взаимоотношений положены закон и право. Для такого государства, как наша, ставится проблема – служение социального поведения государства и общества этому принципу, прояснить для индивида правила поведения гражданского общества и круг его свободы, гарантировать эту свободу.

В этом контексте в правовом государстве социальная общественность получает определенно регламентированное изображение, которое характеризуется как общественный строй, а индивид становится субъектом права, его отношения с остальными членами общества получают природу определенно урегулированных правоотношений. Такое общество неизбежно должно иметь также конституционную систему, обеспечивающую непрерывный контроль конституционно урегулированных правоотношений, которая гарантирует функциональность ограничения власти правом.

В этом контексте необходимо рассмотреть административные законодательные

урегулирования, которые должны регламентировать эти общественные отношения таким образом, чтобы не нарушался баланс государство – общество. Нужно добросовестное уравнивание, которым с одной стороны обеспечится непосредственное действие административно-законодательных урегулирований, с другой стороны будет гарантирована защита прав других лиц.

Таким образом, необходимо обратить внимание на своевременное внесение дополнений в административно-законодательные урегулирования, чтобы иметь более подробную и уточненную административно-правовую систему, т.е. надлежащим образом обратить внимание на важность вышеуказанных незакрепленных принципов, которые направлены на улучшение административного законодательства, которым и защищается интерес лица, а интерес лица и общественный интерес не разделены друг от друга и, как правило, общественный интерес включает и личный интерес многих, таким образом, что защита личного интереса одновременно является и защитой общественного интереса. Нами предлагается закрепление принципов, указанных в данной статье, во 2-ой Главе Закона РА «Об основах администрирования и административном производстве» которые обеспечат баланс между интересами государства, общества и личности и которые также могут предоставить возможность для установления важнейших ориентиров поведения субъектов права и более широкое применение административно-правовых средств защиты, оказывая содействие на реализацию закрепленного в Конституции РА права на надлежащее администрирование.

Ամփոփում: Վարչական իրավունքի ինստիտուտի կատարելագործման ակտուալ խնդիրներից է վարչարարության սկզբունքների համակարգումը:

Վարչարարության հայեցակարգի ընտրությամբ և հիմնավորմամբ, որն իրականացվում է վարչական իրավունքում մարմինների, ինստիտուտների գործունեության խնդիրների և նպատակների ռացիոնալ ու արդյունավետ ապահովման համապատասխանության հիման վրա, միաժամանակ պետք է մշակված լինեն նաև վարչարարության սկզբունքները:

Annotation. One of the urgent issues of improving the institute of administrative law is the coordination of the principles of administration. By choosing and substantiating the concept of administration, which is carried out on the basis of the rationality and effective provision of the tasks and goals of the bodies and institutions in administrative law, the principles of administration should be developed at the same time.

Ключевые слова - Принципы административного производства, административно-правовая система, административные правоотношения, административные законодательные урегулирования.

Բանալի բառեր - Վարչարարության սկզբունքներ, վարչաիրավական համակարգ, վարչական իրավահարաբերություններ, վարչաօրենսդրական կանոնակարգումներ:

Keywords: *Principles of administration, administrative system, administrative legal relations, administrative regulations.*

М. Айрапетова - Ведущий специалист экспертного аналитического отдела Правового консультативного управления Конституционного суда Республики Армения, аспирант второго года обучения Российско-Армянского (Славянского) университета, эл. почта: mila1996@bk.ru.

Статья представлена в редакцию 16.08.2021 г., отправлена на рецензию 16.08.2021 г., рецензент – кандидат юридических наук, преподаватель Российско-Армянского (Славянского) университета Карен Зарикян, принята к печати 08.09.2021 г.

ИННА НЕРСЕСЯН

*преподаватель Ширакского государственного университета,
аспирант 2-го курса кафедры конституционного права и
теории права ИПП РАУ*

ԻՆՆԱ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ

*Շիրակի պետական համալսարանի դասախոս,
Հայ-ռուսական համալսարանի սահմանադրական իրավունքի և
իրավունքի տեսության ամբիոնի ասպիրանտ*

INNA NERSESYAN

*Lecturer at Shirak State University, post-graduate student of the
Department of Constitutional Law and Theory of Law of the
Russian Armenian University*

НЕСКОЛЬКО ТЕЗИСОВ ОБ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМАХ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНЫХ СОБРАНИЙ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

ԽԱՂԱՂ ՀԱՎԱՔՆԵՐԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

SOME PROBLEMS OF THE EXERCISE OF THE RIGHT TO FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY IN THE RUSSIAN FEDERATION

Конституционное право на свободу мирных собраний является одним из основных необходимых элементов для функционирования демократического и правового государства. Эта свобода делает возможным по-настоящему прямой диалог между государством и теми, «у кого нет прямого доступа ни к процессу принятия политических решений, ни к СМИ»¹. Необходимо подчеркнуть, что конституционное право на свободу собраний является политическим правом личности, потому любое ущемление или нарушение такого права со стороны публичной власти может иметь политический подтекст и быть квалифицированным в качестве политической давки со стороны публичной власти с целью подавления по-

¹ *Бланкенгель А., Левин И.Г., Свобода собраний и митингов в Российской Федерации — сделано в СССР: «лучше мы не можем» или «по-другому не хотим» // Сравнительное конституционное обозрение. 2013. № 2. С. 55.*

литической воли лиц, организовавших и участвующих в публичном мероприятии. Основной целью организации и участия в собраниях или публичных мероприятиях чаще всего является выражение гражданами (а также другими физическими лицами во многих странах, например, апатридами или бипатридами) своей политической воли или политического требования к публичной власти. Любое политико-правовое препятствие со стороны публичной власти в вопросе организации и проведения собрания или публичного мероприятия может быть квалифицированным как отражение низкого уровня демократии в стране. Потому страны, где право на свободу собраний ущемляется, например, разгоном мирного собрания, чаще всего квалифицируются как страны с низким уровнем демократии, так как публичная власть, фактически, запрещает людям «быть услышанными» и выражать свое политическое мнение по тем или иным вопросам посредством проведения публичных мероприятий (например, митинги, шествия, демонстрации и т.д.).

Свобода собраний закреплена как Европейской конвенцией по правам и основным свободам человека (статья 11), так и действующей Конституцией РФ (статья 31). В рамках этого необходимо подчеркнуть, что Конституция РФ не закрепляет понятие право на свободу собраний, в отличие от Европейской конвенции по правам и основным свободам человека. Однако Конституция РФ признает и гарантирует право граждан собираться мирно без оружия, проводить собрания, митинги и демонстрации, шествия и пикетирование, что и является свободой собраний, так как все перечисленные формы организации людей и являются собраниями или публичными мероприятиями.

Исходя из того, что право на свободу собраний, как уже было отмечено выше, имеет особую демократическую функцию, государство должно содействовать мирным собраниям и их защите. В международном праве закреплены принципы, согласно которым в демократических государствах должно обеспечиваться право на свободу мирных собраний:

- ✓ презумпция мирных собраний;
- ✓ принципы законности и пропорциональности ограничений свободы собраний;
- ✓ принцип прозрачности принятия решений и надлежащего администрирования;
- ✓ и другие².

Но несмотря на высокое конституционно-правовое и международно-правовое значение права на свободу мирных собраний, ее реализация часто сопрягается с рядом правовых проблем, которые требуют решений со стороны законодателей и юристов-ученых. В настоящем исследовании мы попытаемся затронуть вопросы определения таких понятий, как «публичное мероприятие», «собрание»,

² Руководящие принципы по свободе мирных собраний. 2-е изд. БДИПЧ ОБСЕ. 2011. С. 14-24. // <http://www.osce.org/ru> (дата обращения: 05.05.2021).

«шествие», «пикетирование», «митинг», «демонстрация» и другие, которые могут рассматриваться как формы проявления конвенционной свободы собраний.

Свобода мирных собраний – это довольно-таки молодое право в рамках конституционного права и законодательства России. Только в 2004 году был принят Федеральный закон № 54-ФЗ «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях», который был направлен на обеспечение реализации установленного Конституцией Российской Федерации права граждан Российской Федерации собираться мирно, без оружия, проводить собрания, митинги, демонстрации, шествия и пикетирования, и, который затем неоднократно подвергался корректировкам и изменениям. Таким образом, молодой характер федерального и регионального законодательства о праве на свободу мирных собраний обуславливает то, что отечественному праву публичных собраний свойственны некоторые, на наш взгляд, недоработки или, условно говоря, дефекты. Такие недоработки, на наш взгляд, связаны также с тем, что право на мирные собрания прогрессивно развивается, и исходя из этого, указанный нами Федеральный закон требует внесения определенных изменений и поправок.

Первое, на что следует обратить внимание, – это вопросы юридической терминологии и установленные федеральным законом дефиниции понятий. Так, 1-ая глава Федерального закона № 54-ФЗ «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» устанавливает дефиниции таких понятий, как «публичное мероприятие», «собрание», «митинг», «демонстрация», «шествие», «пикетирование», «уведомление о проведении публичного мероприятия», «регламент проведения публичного мероприятия», «территории, непосредственно прилегающие к зданиям и другим объектам». В частности, согласно ст. 2 указанного Федерального закона, публичное мероприятие – это открытая, мирная, доступная каждому, проводимая в форме собрания, митинга, демонстрации, шествия или пикетирования либо в различных сочетаниях этих форм акция, осуществляемая по инициативе граждан Российской Федерации, политических партий, других общественных объединений и религиозных объединений, в том числе с использованием транспортных средств. (...). Остальные положения ст. 2-ой содержат определения понятий, упомянутых в определении публичного мероприятия. Анализируя содержание данной статьи, мы делаем вывод о том, что понятие «публичное мероприятие» является наиболее широким и охватывает такие понятия, как «собрание», «митинг», «демонстрация», «шествие» и «пикетирование». Для правоприменительной практики установление таких дефиниций Федеральным законом является необходимостью, так как таким образом, для правоприменяющего лица становится понятным, какой вид публичного мероприятия, или скопления людей квалифицировать, в качестве митинга, пикета, демонстрации или собрания. Однако в рамках представленного необходимо отметить, что со временем появились новые формы публичных акций, например, массовые прогулки и пробежки, многокилометровые крестные ходы,

наномитинги, флешмобы, протестные палаточные лагеря, массовые вечеринки, политконцерты и иные скрытые формы публичных мероприятий, к которым порой сложно применить формулировки Федерального закона «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях». Отсюда возникает вопрос о том, что нужно ли дополнять Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» новыми вышеперечисленными понятиями и видами публичных мероприятий или следует оставить все как есть, но подвергнуть Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» расширительному толкованию и распространить понятие «публичное мероприятие» на любые формы публичной политической активности граждан. По нашему мнению, исходя из того, что закон должен быть понятным и доступным как для правоприменителей, так и для граждан Российской Федерации, а также с учетом новых реалий и появления новых форм публичных мероприятий в развивающемся обществе, возникает необходимость определить и установить дефиниции всех форм публичных собраний на уровне внесения изменений в Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях».

Считаем важным подчеркнуть, что правовая система Российской Федерации не разграничивает публичные мероприятия на те, которые проводятся под открытым небом, и те, которые организуются в помещениях, то есть в качестве классификации такое разделение не дано. Остается мнение, что законодательством страны регламентируются исключительно собрания под открытым небом. Но при этом в рассматриваемом Федеральном законе «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» закреплено, что уполномоченные органы после получения уведомления о проведении публичного мероприятия обязаны довести до сведения организатора публичного мероприятия информацию об установленной норме предельной заполняемости территории (помещения) в месте проведения публичного мероприятия³. Появляется вопрос о необходимости согласовывать мероприятия, проводимые в закрытых помещениях, и их предельной численности. Выходит, что государство ограничивается лишь контролем публичных мероприятий, которые проводятся под открытым небом.

Считаем, что в рамках науки конституционного права прогрессивное развитие и актуальность права на свободу собраний, а также возникновение определенных проблем правоприменения, связанных с реализацией права на свободу собраний, а также возникновение проблем необходимых гарантий и механизмов обеспечения такого права со стороны публичной власти, привели к расширению и развитию доктрины права на свободу собраний, что, в свою очередь, привело к вопросу о рассмотрении права на свободу собраний отдельным институтом

³ Федеральный закон от 19.06.2004 N 54-ФЗ (ред. от 30.12.2020) «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях», ст. 12, ч. 1, п. 4 // <http://www.consultant.ru/> (дата обращения: 05.05.2021).

конституционного права. Важно подчеркнуть, что место права на свободу собраний на данный момент не определен, хотя и многие юристы-конституционеды отводят право на свободу собраний к институту или подотрасли прав человека. Однако права человека в теории конституционного права также рассматриваются в качестве не только института, но и подотрасли конституционного права, что и на наш взгляд дает возможность в рамках подотрасли прав человека рассматривать право на свободу собраний в качестве института конституционного права. Например, такое понятие использует немецкая наука конституционного права — *Versammlungsrecht* — право (публичных) собраний⁴. Считаем, что юристам-конституционалистам предстоит исследование вопроса определения места права на свободу собраний в конституционном праве Российской Федерации. Считаем важным также выразить мнение в связи с тем, что на данный момент в науке конституционного права мало исследованно и само понятие «публичное мероприятие и публичные собрания». В рамках отмеченного, считаем, что разработка научных определений к упомянутым понятиям также необходима.

Современное российское законодательство о свободе мирных собраний испытывает потребность в соответствующей доработке в части, касающейся регламентации срочных и спонтанных мирных собраний⁵. Сегодня для обозначения этих видов публичных мероприятий в научной литературе используют термин «флешмоб»⁶. Однако помимо закрепления необходимых правовых понятий и дефиниций в законе, необходимо также предусмотреть необходимые правовые регулировки по порядку проведения публичных собраний, которые проводятся спонтанно и без организатора, а также срочных мирных собраний, которые не терпят отлагательства. Поэтому сегодня в связи с существующим процессуально-правовым вакуумом данная категория публичных мероприятий всегда порождает конфликты с законодательством страны, что может привести к вопросам конституционности реализации права на свободу собраний. В то же время необходимо заметить, что при соблюдении установленных законом сроков уведомления теряется основной смысл экстренного (срочного) публичного мероприятия, так как существующие процессуальные сроки уведомления вызывают обоснованные вопросы. Почему законом предусматривается срок уведомления именно от 15 и

⁴ См.: *Buchheister J.*, Entwicklungslinien im Versammlungsrecht // LKV. 2016. Heft 4. S. 160; *Gericke J.*, 30 Jahre Brokdorf-Beschluss — Versammlungsrecht quo vadis? // DÖV. 2016. Heft 22. S. 950; *Stein V.*, Versammlungsrecht. Erläuterungen zu Art. 8 GG und zum Versammlungsgesetz. Frankfurt, 2014. S. 15-22.

⁵ См.: *Вашкевич А.Е.*, Спонтанные собрания: национальное законодательство европейских стран и прецедентное право Европейского суда по правам человека // Сравнительное конституционное обозрение. 2013. № 2. С. 44-54; *Карпенко Т.А.*, К вопросу о законодательной регламентации спонтанных массовых мероприятий в российском законодательстве // Административное право и процесс. 2015. № 12. С. 66-68.

⁶ См.: *Князева И.И.*, К вопросу о понятии и сущности флешмоба как одной из форм проведения публичных мероприятий // Конституционное и муниципальное право. 2012. № 8. С. 35-37; *Рязанова Е.А.*, Правовое регулирование флешмоба // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Право. 2017. № 1. С. 160-168.

до 10 дней до проведения публичного мероприятия? Почему нельзя, например, предусмотреть срок уведомления за месяц до проведения публичного собрания? Каков критерий установления сроков уведомления? Дает ли на эти вопросы наука ответ? Или в рамках организации экстренных собраний нельзя ли отменить необходимость заблаговременного уведомления либо сократить его до одного дня до проведения публичного мероприятия? В дореволюционной России срок уведомления был значительно короче и составлял от трех до семи суток⁷. В связи с этими вопросами, считаем, что существующие процессуальные сроки должны быть рассмотрены, обсуждены, доработаны и изменены, чтобы у правообладателей не возникали затруднения в связи с реализацией их конституционного и конвенционного права на свободу собраний. Иногда в правоприменительной практике могут возникать такие случаи, что процессуально-правовые требования (например, сроки заблаговременного уведомления) могут по сути привести к неэффективной реализации конституционных прав человека или вообще привести к вопросам конституционности.

Считаем важным также обратиться к форме самого уведомления, что на наш взгляд, является немаловажным для эффективной реализации права на свободу собраний. В современной эпохе цифровых технологий письменная процедура уведомления вызывает обоснованный вопрос о том, почему до сих пор нет возможности подачи онлайн-уведомлений о публичном мероприятии через официальный интернетпортал государственных услуг⁸. По своей правовой природе процедуру согласования публичного мероприятия можно охарактеризовать как государственную или муниципальную услугу, которая уже давно должна оказываться гражданам в электронном виде на едином портале государственных или муниципальных услуг. Считаем, что в XXI веке, когда появились и стали широко применимыми такие понятия как электронный документ, электронный договор, электронная подпись и так далее, то институт электронного уведомления может считаться приемлемым и необходимым с целью ускорения уведомительного процесса о проведении публичного мероприятия. В связи с этим предлагаем внести определенные изменения в Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях», закрепляющих институт электронного уведомления.

⁷ «Желающий устроить публичное собрание обязан письменно заявить о том начальнику местной полиции — градоначальнику, обер-полицейстеру либо полицейстеру или же исправнику, либо соответствующему ему должностному лицу не позднее, как за трое суток до открытия собрания, а если о времени и месте постоянного пребывания предполагается огласить во всеобщее сведение, то не позднее, как за трое суток до такого оглашения. Если собрание созывается не в месте постоянного пребывания начальника полиции, то заявление должно быть подано не позднее, как за семь суток до открытия собрания или оглашения о нем». Пункт 5 ч. III Именного Высочайшего Указа о временных правилах о собраниях от 4 марта 1905 г. URL: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5206/> (дата обращения: 05.05.2021).

⁸ См.: Бачурин А.Г., Уведомление о проведении публичного мероприятия в электронной форме // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. 2017. № 15-1. С. 159.

Ամփոփում: Հավաքների ազատության սահմանադրական իրավունքը ստրատեգիական նշանակություն ունի ներկայիս ժողովրդավարական և իրավական պետությունների կայացման հարցում, ինչպես նաև անհրաժեշտ նախապայման է մարդու ամբողջ քաղաքական իրավունքների արդյունավետ իրագործման համար: Սույն ուսումնասիրության հիմնական նպատակն է վերհանել հավաքների ազատության իրավունքի իրագործման հետ կապված իրավական խնդիրները և առաջարկել այդ խնդիրների շտկմանն ուղղված որոշակի օրենսդրական փոփոխություններ: Սույն հոդվածով կատարվել է իրավաբանական հասկացությունների ուսումնասիրություն, որը թույլ է տալիս բացահայտելու հավաքների ազատության իրավունքի բովանդակությունը:

Annotation. The right to freedom of assembly in modern legal democratic states plays a strategic role, as it is the guarantor of the development of democracy and a necessary foundation that ensures the effective operation of the entire institution of political rights of the individual. The main objective of this study is to identify urgent problems in the implementation of such constitutional rights as freedom of assembly, as well as to present several theses aimed at solving the identified problems. The analysis of legal terminology revealing the content of the right to freedom of assembly is carried out. A study of the procedural aspects of the exercise of the right to freedom of peaceful assembly was carried out and an indication was given of the need to establish legal regulation of urgent and spontaneous public events.

Ключевые слова: *публичные мероприятия, свобода собраний, флешмоб, электронное уведомление.*

Բանալի բառեր - *հանրային միջոցառում, հավաքների ազատություն, ֆլեշմոբ, էլեկտրոնային ծանուցում:*

Keywords: *public events, freedom of assembly, flash mob, electronic notification.*

И. Нерсисян - преподаватель Ширакского государственного университета, аспирант 2-го курса кафедры конституционного права и теории права ИПП РАУ, эл. почта: nersesyan-1994@bk.ru.

Статья представлена в редакцию 03.08.2021 г., отправлена на рецензию 03.08.2021 г., рецензент – преподаватель Кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права Институт права и политики РАУ, к.ю.н. помощник председателя Уголовной палаты Уголовной палаты Кассационного суда Сукасян Вараздат Овикович, принята к печати 08.09.2021 г.

ՆԱԶԵԼԻ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ
*ՀՊՏՀ, Հասարակագիտության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական
գիտությունների դոկտոր*

NAZELI SUKIASYAN
*Associate Professor at the Chair of Social Sciences of the
Armenian State University of Economics, Doctor of Law*

НАЗЕЛИ СУКИАСЯН
*доцент кафедры общественнознания
Армянского государственного экономического университета,
доктор юридических наук*

**ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԱՏՈՒԳՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՁԵՎԵՐԻ ԵՎ ՄԵԹՈՂՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF ORGANIZATIONAL
AND LEGAL FORMS AND METHODS OF TAX AUDITS**

**ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ ФОРМ
И МЕТОДОВ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ НАЛОГОВЫХ ПРОВЕРОК**

Հանրապետության տնտեսությունում շուկայական բարեփոխումներն աներևակայելի են առանց հարկային վերահսկողության և հսկողության արդյունավետ համակարգի ստեղծման: Այսօր, հարկային ռեֆորմների գերակա ուղղություններից մեկը պետք է համարել հարկային վերահսկողության կազմակերպման, դրա իրականացման ձևերի ու մեթոդների կատարելագործումը, քանի որ դրա արդյունավետությունից է մեծ մասամբ կախված պետական ծրագրերի (տնտեսական, սոցիալական, ռազմական և այլն) իրականացումը, ինչը վկայում է հարկային վերահսկողության աճող դերի մասին և որոշում է դրա ակտիվ բնույթը: Պատմական էքսկուրսները վկայում են, որ հանրապետությունում հարկային պարտավորությունների կատարմանն աջակցող ռեֆորմների տարիների ընթացքում իրավական միջոցների զինանոցի հիմնական ուշադրությունն ավանդորեն ուղղված էր հարկային իրավախախտումներ կատարողների պատասխանատվության և նրա միջոցների կատարելագործմանը: Պետության հարկային քաղաքականության գանձարանային (ֆիսկալ) ուղղվածությունը հակառակ ազդեցությունն ուներ, քանի որ անչափ մեծ հարկային ծանրաբեռնվածության և նմանատիպ պատժամիջոցների դեպքում հարկ վճարողներն օգտագործում էին ցանկա-

ցած հնարավորություն հարկումից խուսափելու համար¹:

Ինչպես ցույց է տալիս հարկային գանձման պրակտիկան, տուգանքային պատժամիջոցների չափի մեծացումը, հարկ վճարողների անօրինական գործողությունների (անգործության) նկատմամբ կիրառվող պատժիչ մեթոդների քանակը ցանկալի ազդեցություն չէին ունենում հարկային պարտավորությունների կատարման վրա, ընդհակառակը, հաճախ նպաստում են վճարելուց խուսափմանը:

Արտասահմանյան երկրների հարկային մարմինների փորձի ուսումնասիրությունները վկայում են, որ հարկային ստուգումների կազմակերպման կատարելագործման ամենակարևոր ուղղություններից մեկը հարկային վերահսկողության և հսկողության միջոցառումների գիտական պլանավորումն է: Արտասահմանյան մասնագետները նշում են, որ «հարկային վերահսկիչներին անհրաժեշտ է ուժերը կենտրոնացնել հարկային ստուգման անցկացման պլանավորման փուլի վրա, քանի որ օժանդակ վերահսկողությունը թույլ է տալիս սահմանազատել ստուգման ենթակա այն անձանց, որոնք ունեն ռիսկի ոչ բարձր հավանականություն, և նրանց, ովքեր կարող են ունենալ հարկային խախտումների հավանականության բարձր աստիճան»²: Հարկային իրավունքի ժամանակակից գիտության ներկայացուցիչների դիրքորոշումը այն է, որ հարկային ստուգումների արդյունավետ ձևերի, միջոցների ու մեթոդների կիրառումը պետք է հիմնված լինի հարկային գերատեսչության կողմից մշակված վերահսկողական ստուգումների համալիր ընթացակարգի կազմակերպման վրա³:

Անդրադառնալով արտագնա հարկային ստուգումների համար հարկ վճարողների ռացիոնալ ընտրության ապահովման հարցին՝ ֆինանսական իրավունքի տեսաբանները միշտ ընդգծել են, որ արտագնա ստուգումները հանդիսանում են հարկային վերահսկողության արդյունավետության բարձրացման առավել արդիական խնդիրներից մեկը: Դա կապված է այն բանի հետ, որ հարկային ստուգումների համար հարկ վճարողների ընտրության գործուն համակարգը հնարավորություն է տալիս «ընտրել» հարկային մարմինների սահմանափակ կադրերի ու նյութական ռեսուրսների օգտագործման առավել օպտիմալ ուղղությունը, հասնել հարկային ստուգումների առավելագույն արդյունավետության, դրանց անցկացման համար ուժերի և միջոցների նվազագույն ծախսման դեպքում՝ ստուգումների համար այնպիսի հարկ վճարողների ընտրության հաշվին, որոնց մոտ հարկային խախտումների բացահայտման հավանականությունը ամենամեծն է: Հետևաբար, հարկային ստուգումների արդյունավետ կազմակերպմանը առաջին հերթին նպաստում է դրանց անցկացման համար հարկ վճարողների ընտրության

¹ Крехина Ю.А., Вступительная статья // Способы обеспечения налоговых обязанностей по Налоговому кодексу РФ. М.: Юрлитинформ, 2005, с. 8.

² Крехина Ю.А., Вступительная статья // Способы обеспечения налоговых обязанностей по Налоговому кодексу РФ. М.: Юрлитинформ, 2005, с. 8.

³ Sfin O metodike проверки НДС в сфере розничной торговли. Егорова Е.В.// Налоговая политика и практика, 2007, N 2, էջ 38:

արդյունավետ համակարգի առկայությունը:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ եթե ներքին (կամերալ) ստուգումները ընդգրկում են հաշվետվություն ներկայացրած հարկ վճարողների 100 %, ապա արտագնա ստուգումները անց են կացվում միայն 20-25 % մոտ, այդ պատճառով մեծ նշանակություն է ստանում այդ տեսակի ստուգումների անցկացման համար կազմակերպությունների ընտրությունը: ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի հարկային ծառայությունը, ելնելով պետական բյուջեի շահերից, պետք է բարձրացնի իր զգոնությունը արտագնա հարկային ստուգումների պլանավորման համակարգի հայեցակարգերը մշակելիս: Հայեցակարգերը չպետք է ամփոփեն արտագնա հարկային ստուգումների պլանավորումը: Հարկային իրավախախտում կատարելու ռիսկերի չափանիշների հիմքն արտագնա հարկային ստուգումներ անցկացնելու համար հարկ վճարողների ընտրության վրա կառուցված համահասանելի բաց գործընթաց է: Ավելի վաղ հարկային արտագնա ստուգումների պլանավորումը հանդիսանում էր հարկային մարմինների խիստ ներքին գաղտնի ընթացակարգը: Ստուգման պլանում հարկ վճարողների ներգրավման ընտրության նախնական աշխատանքի անցկացման կարգը հիմնված է հարկային մարմինների տրամադրության տակ եղած ամբողջ տեղեկատվության որակական և բազմակողմանի վերլուծության (այդ թվում արտաքին աղբյուրներից ստացված) և դրա հիման վրա հարկային իրավախախտումներ կատարելու «ռիսկի գոտին» որոշելու վրա: Ռիսկի այդպիսի գոտիներ էին համարվում անշահավետ կազմակերպությունները, որոնց աշխատավարձը նվազագույնից ցածր է, որոնք փոխհատուցում են ԱԱՀ բյուջեից: Դրանք ճյուղային միջին ցուցանիշի մակարդակից ցածր եկամտաբերություն ունեցող կազմակերպություններ էին, որոնց հարկային ծանրաբեռնվածությունը ցածր է միջին ճյուղայինից, կազմակերպություններ, որոնք բազմաթիվ անգամներ «միգրացիա» են կատարում հարկային մարմինների միջև և այլն: Այսօր, ցանկացած հարկ վճարող կարող է ինքնուրույն գնահատել ռիսկերը և ինքնուրույն բացահայտել և ուղղել հարկերի հաշվարկման մեջ թույլ տրված սխալները: Անհրաժեշտ է նկատել, որ հարկ վճարողը հաշվառվում է ստուգման պլանի մեջ, երբ հարկային չկատարված պարտավորությունները նշանակալի են:

Հանրապետության տնտեսական բարեփոխումների գործընթացում կարևորվում է հարկային մարմինների կողմից արտագնա ստուգումների պլանավորման նոր մոտեցման հրապարակայնությունն ու հասանելիությունը, ինչը թույլ կտա հարկ վճարողին ինքնուրույն ճշգրտել իր հարկային պարտավորությունները: Հարկային մարմինների կողմից օգտագործվող հարկ վճարողների համար ռիսկերի ինքնուրույն գնահատման համահասանելի չափորոշիչները արտագնա ստուգումների անցկացման համար օբյեկտների ընտրության գործընթացում անհրաժեշտ է հրապարակել ՊԵԿ-ի ինտերնետ կայքում: Տվյալ փաստը նույնպես հաստատում է հարկային մարմինների գործողությունների հրապարակայնությունը հարկային վերահսկողության միջոցառումների պլանավորման ժամանակ:

Փորձի փոխանակման նպատակով օգտագործելով Ռուսաստանի ք. Մոսկ-

վայի փորձը, կարծում ենք, Հայաստանում նույնպես անհրաժեշտ է հարկման օբյեկտների լեգալիզացիայի ուղղությամբ հատուկ հանձնաժողովի ստեղծումը⁴: Տվյալ հանձնաժողովները կողմնորոշված են հարկ վճարողների գործունեության համալիր ուսումնասիրմանը: Համալիր մոտեցման հիմքում դրվում է պետական եկամուտների կոմիտեի կողմից հարկ վճարողների համար մշակված ռիսկերի ինքնուրույն գնահատման չափորոշիչները, մասնավորապես, այնպիսի ցուցանիշներ, ինչպիսիք են՝

- մի քանի հարկային ժամանակաշրջանների ընթացքում հաշվապահական կամ հարկային հաշվետվություններում կորուստների արտացոլումը,
- որոշակի ժամանակահատվածի համար հարկային հաշվետվություններում ԱԱՀ գծով հարկային պակասեցումների նշանակալի գումարների արտացոլումը,
- ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացումից ստացված եկամտի աճի տեմպից առաջ ընկնող ծախսերի աճի տեմպը,
- մեկ աշխատողի միջին ամսական աշխատավարձը ցածր է ՀՀ-ում տնտեսական գործունեության սուբյեկտների տվյալ տիպի միջին մակարդակից:

Ինչպես ցույց է տալիս Մոսկվայի փորձը, «հանձնաժողովների նիստերին նախորդում է վճարողների ֆինանսատնտեսական գործունեության վերլուծության մանրակրկիտ նախապատրաստական աշխատանքը հատուկ մշակված հարցաթերթիկի հիման վրա, որը արտացոլում է կազմակերպության հիմնական ֆինանսատնտեսական ցուցանիշները:

Ռիսկի գոտիների բացահայտման հիման վրա հանրապետությունում արտագնա հարկային ստուգումների պլանավորման նոր մոտեցման ներդրումը հարկային մարմիններին թույլ կտա նոր որակական մակարդակի վրա բարձրացնել հարկային վերահսկողության համակարգի արդյունավետությունը՝ միաժամանակ խթանելով հարկ վճարողներին պահպանել հարկերի ու գանձումների մասին օրենսդրությունը: Այսօր, կարելի է նշել, որ պլանավորված արտագնա հարկային ստուգումներն իրոք արդյունավետ են:

Արտագնա ստուգումների համար հարկ վճարողների ընտրության համակարգի հետագա կատարելագործմանը նպաստող մյուս էական գործոններից է այդ գործընթացի **ավտոմատացումը**: Արտագնա ստուգումների համար հարկ վճարողների ավտոմատացված ընտրության համակարգի ստեղծումը ժամանակին ընդգծվել էր ՀՀ կառավարության հարկային մարմինների զարգացման նպատակային ծրագրում որպես հարկային վարչարարության կատարելագործման ծրագրի կարևորագույն միջոցառումներից մեկը:

Հարկային մարմինների աշխատանքի պրակտիկայում ծրագրային նյութերի ներդրումը թույլ է տալիս իրականացնել ոչ միայն հարկային հայտարարագրերի, հաշվապահական հաշվետվությունների, արտաքին աղբյուրների տարբեր ցու-

⁴ *Синникова Н.В.*, Эффективный налоговый контроль – это не только выявление и пресечение налоговых нарушений, но и их предупреждение // *Российской налоговый курьер*. 2008. N 13-14, с. 18-19.

ցանհիշների թվաբանական ստուգում, այլ նաև դրանց տրամաբանական փոխկապակցվածությունը, անց կացնել հարկ վճարողի գործունեության հիմնական ֆինանսական-տնտեսական ցուցանիշների վերլուծությունը, ինչպես նաև արտագնա հարկային ստուգումների համար վերահսկողության օբյեկտների ընտրությունը: Ընդ որում, ինչպես ցույց է տալիս պրակտիկայի վերլուծությունը, հարկային մարմիններում օգտագործվող ծրագրատեղեկատվական համալիրներից մեծ մասն ունեն որոշակի թերություններ: Այդպիսի թերություններից գլխավորն է արտագնա ստուգումների համար հարկ վճարողների ընտրության հարցումային ռեժիմը, ինչը թույլ չի տալիս բացառել վերահսկողության օբյեկտի ընտրության ժամանակ սուբյեկտիվ գործոնի ազդեցությունը: Այդ կապակցությամբ այժմ անհրաժեշտություն է ծագել մշակել կամերալ վերահսկողության և վերլուծության սկզբունքորեն նոր համակարգ, որը թույլ կտա ոչ միայն ամբողջությամբ ավտոմատացնել արտագնա ստուգումների համար հարկ վճարողների ընտրությունը, այլ նաև գնահատել հարկ վճարողի հարկային պարտավորությունների իրական չափը, ինչպես նաև պոտենցիալ հաշվանցումների գումարները: Նպատակահարմար է նախապատրաստել և ներդնել ծրագրային ապահովում, որը թույլ կտա ամբողջությամբ ավտոմատացնել տնտեսության համապատասխան բնագավառների կազմակերպությունների համար տարբեր հաշվետու ցուցանիշների և թույլատրելի արժեքների հարաբերակցության մակարդակների, դինամիկայի շեղումներով առավել բնորոշ հարկ վճարողների ընտրության գործընթացը, ինչպես նաև գնահատել հարկ վճարողի հարկային պարտավորության իրական չափը: Ենթադրում ենք, որ արտագնա ստուգման համար հարկ վճարողի ընտրության գործընթացի ավտոմատացման կատարելագործումը թույլ կտա բացառել հարկային մարմինների՝ վերահսկողության օբյեկտի ընտրության նկատմամբ սուբյեկտիվ մոտեցումը:

Հարկային ստուգումների կազմակերպման կատարելագործման հաջորդ կարևոր ուղղություն է հանդիսանում **հարկային հաշվառման, տեղեկատվության փոխանակման ընթացակարգի զարգացումը:**

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ներկայումս հանրապետությունում ԱԱՀ-ի գծով փոխհատուցման աճն ավելի քան 2 անգամ գերազանցում է արտահանման ծավալների աճին, ինչը հանգեցնում է բյուջեի նշանակալի կորուստների: Գործնականում ՀՀ կառավարության առօրյա քննարկումներում հաճախ ընդգծվում է, որ ապրանքների արտահանման վերահսկողության անբավարար արդյունավետությունը պայմանավորված է ապրանքների մաքսային ձևակերպում իրականացնող մարմինների ու հանրապետության մաքսային տարածքից այդ ապրանքների արտահանման գոտում սահմանային մաքսային մարմինների միջև տվյալների փոխանակման ցածր օպերատիվությամբ, ինչպես նաև նրանց գործնական աշխատանքներում համապատասխան տեղեկատվությունը համախմբող կենտրոնացած տեղեկատվական ռեսուրսին օպերատիվ մուտքի բացակայությամբ: Ի լրացումն ասվածի՝ նկատենք, որ ապրանքների արտահանման ժամանակ ԱԱՀ գծով 0 տոկոս տոկոսադրույքի կիրառման օրինականու-

թյան վերահսկողության անբավարար արդյունավետությունը պայմանավորված է կատարողական իշխանության, մաքսային և տնտեսական համագործակցության այլ դաշնային մարմինների արդյունավետ հարկային վերահսկողություն անցկացնելու համար անհրաժեշտ տեղեկատվության օպերատիվ մուտքի բացակայությամբ:

Մեր կարծիքով, տվյալ բնագավառում հարկային վերահսկողության անարդյունավետության պատճառ է հանդիսանում նաև հարկային մարմինների և հարկ վճարողի արտահանման գործառույթների մեկ տարուց փոքր ժամկետի ընթացքում իսկության ստուգման հնարավորության բացակայությունը:

Կարծում ենք նաև՝ կազմակերպարավական գործունեություն պետք է համարել պետությունների հարկային մարմինների կորորդինացված գործողություններ նախատեսող միջազգային համաձայնությունների կնքման ընթացակարգերի իրավական կարգավորման հարցը: Միջազգային կորորդինացնող ընթացակարգերը պետք է ուղղված լինեն հարկային ու այլ պարտադիր վճարների վարչարարությանը, մի երկրի հարկային մարմինների մյուս երկրի (որի առջև քաղաքացին ունի հարկի վճարման չկատարված պարտավորություն) օգտին հարկերի գանձում իրականացնելու իրավասության ամրապնդմանը: Որոշ արտասահմանյան պետությունների հետ ժամանակին նման համաձայնագրերը կնքվել են, որը ենթադրում է տեղեկատվության ամբողջական փոխանակում: Օրինակ, արտահանման-ներմուծման գործառույթների նկատմամբ հարկային ու մաքսային վերահսկողության, Եվրասիական տնտեսական ընկերակցության անդամ-պետությունների կառավարությունների հարկային ու մաքսային մարմինների միջև տեղեկատվության փոխանակման կատարելագործման նպատակներով կնքվել է «ԵՎՐԱԶԷՍ անդամ-պետությունների տարածքներում որոշ ապրանքների (էթիլ սպիրտի, ալկոհոլային, սպիրտ պարունակող և ծխախոտային) արտադրանքի արտադրության և շրջանառության մաքսային ու հարկային վերահսկողության մասին» համաձայնագիրը⁵, որին մասնակից է նաև ՀՀ-ն: Այդ համաձայնագրի հիման վրա ՀՀ-ն ստանում է տեղեկատվություն հարկ վճարողների գրանցման, հաշիվների բացման, ստացված եկամուտների և հարկերի վճարված գումարների մասին և այլ տեղեկատվություն՝ կապված հարկման հետ: Իր հերթին ՀՀ-ն նմանատիպ տեղեկատվություն է տրամադրում տնտեսական միության անդամ-պետություններին: Այդուհանդերձ, այդպիսի համաձայնագրերի մշակման ու կնքման, միջազգային տեղեկատվական համագործակցության կատարելագործման նպատակներով պահանջվում է լուծել տեխնիկական խնդիրներ (տվյալների փոխանակման միասնական ձևաչափի մշակում, կապի ալիքների պաշտպանություն և այլն):

Գործնականում, հարկային մարմինների հարկային իրավախախտման հա-

⁵ Տես, օրինակ, ԵՎՐԱԶԷՍ անդամ-պետությունների կառավարությունների «ԵՎՐԱԶԷՍ անդամ-պետությունների տարածքներում էթիլ սպիրտի, ալկոհոլային, սպիրտ պարունակող և ծխախոտային արտադրանքի արտադրության և շրջանառության մաքսային ու հարկային վերահսկողության մասին» համաձայնագիրը, 30.03.2016 // Бюллетень международных договоров, 2016, N 5:

մար պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումների դատական կարգով բողոքարկումը հնարավոր են միայն այդ որոշման վերադաս հարկային մարմին վարչական բողոքարկումից հետո: Արտասահմանյան մի շարք պետությունների հարկային մարմիններում այսօր ստեղծվել է ներքին հարկային աուդիտի համակարգ: Հարկային աուդիտի բաժինների կազմակերպումն ունի իր դրական արդյունքները: Օրինակ, բյուջեի կատարման արդյունքների մասին նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ հարկային ծառայության վերահսկողական ստորաբաժանումների կողմից կատարվող հարկային ստուգումների արդյունքներով որոշումների կայացման գործառույթների բաժանման ու տվյալ որոշումների դեմ հարկ վճարողի բողոքների քննարկման վրա հիմնված մոտեցումը արդարացնում է իրեն: Հարկային վերահսկողության կազմակերպման մոտեցումների փոփոխումը, ինչպես նաև ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի հարկային ծառայության գործունեության վերլուծական բաղկացուցչի ուժեղացումը հանգեցնում է արտագնա հարկային ստուգումների նշանակալի կրճատման, որը դրական ազդեցություն ունի տնտեսական գործունեության ոլորտում:

Հարկային վերահսկողության արդյունավետության բարձրացման հեռանկարային ուղղություններից մեկը **հարկ վճարողների հետ հարկային մարմինների մեթոդական, խորհրդատվական աշխատանքի կատարելագործումն է**, ինչպես նաև վճարողներին որակյալ ծառայությունների մատուցում: Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ այսօր դեռևս հարկ վճարողների սպասարկումը բավարար չէ: Ավելին, հարկային մարմինը հարկային օրենսդրության որևէ դրույթի բացատրություն, օրենսդրության լուսաբանումներ, քննարկումներ կամ այլ բնույթի օգնություն որպես կանոն չի տրամադրվում, չնայած այն բանին, որ անվճար խորհրդատվություն տալու պարտականությունը ուղղակիորեն ամրագրված է օրենսգրքում, որի ընթացակարգը մինչև օրս կանոնակարգված չէ:

ՀՀ հարկային ծառայության գործունեության կատարելագործման նպատակով, կարծում ենք, իրավական կարգավորում պետք է տալ հարկ վճարողների, հարկային գործակալների անվճար իրազեկմանը, սահմանելով իրազեկման կանոնակարգը: **Վարչական կանոնակարգը** պետք է մշակվի պետական գործառույթի կատարման որակի բարձրացման, հարկ վճարողների, հարկային գործակալների համար հարմարավետ պայմաններ ստեղծելու նպատակներով: Դրանում մանրամասն պետք է նկարագրվեն հարկային մարմինների կողմից կազմակերպության կամ ձեռնարկատիրոջ բյուջեի հետ հաշվարկների մասին տեղեկատվությունը, քաղաքացիների դիմումների քննարկման կարգը, հարկային մարմինների կողմից հարկ վճարողներին իրազեկելու պետական գործառույթի կատարման նկատմամբ վերահսկողությունը և այլն:

Տվյալ փաստաթղթում ամրագրված կանոններով քաղաքացիներն ու ձեռնարկատերերը կարող են անձամբ կամ հեռախոսով դիմել հարկային մարմիններ, անել գրավոր առաջարկություններ կամ էլեկտրոնային փոստով ուղարկել հարցումներ: Ընդ որում՝ նրանք իրավունք ունեն իրենց պաշտոնական ներկայացուցչին հանձնարարել հարցում կատարել կամ ներկայացնել հայտարարագիր: Ըն-

դունելությունը պետք է կատարվի հատուկ սարքավորված տարածքներում (գործառնական սրահներում կամ աշխատասենյակներում), որոնք տեղաբաշխվում են հարկային մարմիններում, ըստ հնարավորության պետք է ունենան առանձին մուտք: Հարկային մարմինները պարտավոր են աշխատել առանց ընդմիջումների: Անհրաժեշտության դեպքում հարկային մարմնի ղեկավարն իրավունք ունի երկարացնել ընդունելությունը և հեռախոսային ծառայության աշխատանքը մինչև 20 ժամ կամ նույնիսկ կազմակերպել խորհրդատվություններ հանգստյան օրերից մեկի ժամանակ: Հարկային մարմնի հեղինակության պահպանման նպատակով անհրաժեշտ է հարկ վճարողների հերթում սպասելու ժամանակը, խիստ սահմանափակվեն: Այն կարող է երկարաձգվել միայն առանձին դեպքերում, բայց ոչ ավելի քան երկու ժամ: Դրա հետ մեկտեղ յուրաքանչյուր բացատրության համար հարկային մարմիններին տրվում է կարճ ժամանակ: Կանոնակարգում, հարկ վճարողին պետք է նշել տեղեկատվություն տրամադրելու առավելագույն ժամանակը, որը չպետք է գերազանցի 15 րոպեն, հայտարարագրի ընդունման առավելագույն ժամանակը՝ 10 րոպեն: Այն դեպքում, եթե հարկային մարմինը, որին դիմել է հարկ վճարողը իրավասու չէ տվյալ հարցում, ապա քաղաքացուն կիրազեկեն դրա մասին, խորհուրդ կտան գրավոր դիմել վերադաս մարմնին և կտրամադրեն դրա վավերապայմանները: Եթե առաջադրված հարցը չի կարգավորվում օրենսդրությամբ, ապա պարտավոր են դրա մասին հաղորդել քաղաքացուն:

Հարկային մարմինները գրավոր դիմումի պատասխանը պարտավոր են ներկայացնել հարկային տեսչությունում այն գրանցելուց հետո 30 օրացուցային օրվա ընթացքում: Հարկերի, տույժերի ու տուգանքների վիճակի վերաբերյալ տեղեկանքը պետք է ներկայացվի հինգ աշխատանքային օրվա ընթացքում: Կանոնակարգում նաև պետք է նշել, որ եթե հարկ վճարողը ներկայացնում է հայտարարագիր, որի տվյալները պահանջում են ճշգրտումներ, ապա հարկային ծառայողը պարտավոր է բացատրել նրան պակասորդների վերաբերյալ և առաջարկել դրանք ուղղել: Եթե անհրաժեշտ փոփոխություններ միանգամից կատարելը անհնար է, այդ դեպքում հայտարարագիրն ընդունվում է, բայց նշում է կատարվում՝ «պահանջվում է ճշգրտում»:

Կանոնակարգում պետք է ընդգծել, թե ինչ դեպքերում կարող է բացատրությունը մերժվել, այսինքն՝ պետական գործառույթը չի կարող կատարվել: Դրա համար հիմք են հանդիսանում պետական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների հարցումը, առանց ազգանվան, անվան, ուղարկողի հասցեի մատնանշման դիմումները: Բացի դրանից՝ հարկային մարմինները չեն անցկացնում պայմանագրերի փորձաքննություն, չեն պատասխանում կրկնակի դիմումներին, եթե դրանց վերաբերյալ արդեն տրամադրվել է պատասխան, և չեն քննարկում այն նամակները, որոնցում պարունակվում են վիրավորական արտահայտություններ:

Կանոնակարգում անհրաժեշտ է նշել, որ հիշարկված կազմակերպության իրավական խնդիրների կատարման ու պահպանման վերահսկողությունը հանձնարարվում է հարկային մարմիններին:

Գաղտնիք չէ, որ հարկային օրենսդրությունը դինամիկ է Հայաստանի տնտեսության երիտասարդ լինելու և մշտապես զարգանալու պատճառով, դրանում ուղղումներ կատարվում են բավականին հաճախ: Որպեսզի հարկ վճարողները տեղեկացված լինեն հարկային օրենսդրության բոլոր փոփոխությունների մասին, նպատակահարմար է բարձրացնել զանգվածային լրատվության միջոցների դերը ոչ միայն դրանցում փաստաթղթերի նախագծերի, ինչպես նաև հարկերի ու պարտադիր վճարումների մասին գործող փաստաթղթերի հրատարակման միջոցով, այլև լրացնել դրանք այդ փաստաթղթերի կիրառման պաշտոնական մեկնաբանություններով:

Հարկային մարմինների վերահսկողական և հսկողական գործառույթների իրավակազմակերպական ձևերի ու մեթոդների գործնական կիրառման արդյունավետության բարձրացման համակարգում **կարևոր է նաև հրապարակային իրազեկումը**, որի արդյունավետ միջոց է հանդիսանում սոցիալական գովազդը: Օրինակ, Հայաստանի քաղաքների հեռուստաէկրաններին առաջարկում ենք հեռարձակել տեսաժապավեններ, որոնք նվիրված են հարկ վճարողների, հարկային գործակալների կողմից հարկերի ու զանձումների մասին օրենսդրության կատարման լուսաբանումներին:

Այսօր հարկ վճարողներն ակտիվորեն օգտագործում են ևս մեկ տեղեկատվական աղբյուր՝ ՀՀ հարկային ծառայության պաշտոնական կայքը: Հարկման վերաբերյալ արդիական նյութերն ու ծրագրային ապահովման նոր ձևերը տեղադրվում են օպերատիվ կարգով: Բացի այդ մշտապես աշխատում է ուղիղ կապը, հարկ վճարողը կարող է տալ իրեն հետաքրքրող հարց և ստանալ դրա պատասխանը:

Ուսումնասիրությունները հուշում են, որ Մեծ Բրիտանիայի հարկային մարմինների աշխատանքի փորձի վրա հիմնվելով՝ առաջարկում ենք ստեղծել հարկ վճարողներին իրազեկելու միասնական ազգային հեռախոսային ծառայություն: Այսպես՝ Մեծ Բրիտանիայի հեռախոսային ծառայությունը բաղկացած է ամբողջ երկրով մեկ տեղաբաշխված խորհրդատվական **call-կենտրոնների ցանցից**, որը ներառում է տարբեր հարկերի գծով մասնագիտացած call-կենտրոնների չորս տեսակ՝ ԱԱՀ բիզնես-հարկեր (շահութահարկ), եկամտային հարկ և հարկային վարկ: Դրանցից յուրաքանչյուրի ներսում գոյություն ունեն հայտարարագիր լրացնելու գծով մասնագիտացած ստորաբաժանումներ: Անհրաժեշտ տեղեկություն ստանալու համար հարկ վճարողին ընդամենն անհրաժեշտ է զանգահարել չորս հեռախոսային համարներից մեկին: Զանգը վերահասցեավորվում է տվյալ հարցում իրավասում մասնագետին, կամ հարկ վճարողի գտնվելու վայրի հարկային տեսչությանը: Ամեն տարի հեռախոսային ծառայությունն հարկ վճարողներից ընդունում է մոտ 100 մլն զանգ⁶:

Վերջիվերջո, որակյալ հարկային խորհրդատվությունը, որից օգտվել է հարկ

⁶ ФНС России принимает британский опыт работы с налогоплательщиками// Российский налоговый курьер, 2017, N 13-14, с. 21:

վճարողը, նպաստում է հարկային ստուգումների անցկացման արդյունավետությանը: Օրինակ, հարկային հայտարարագիր լրացնելու մասին մանրամասն տեղեկատվություն ստանալով՝ հարկ վճարողը այն լրացնելիս թույլ կտա նվազագույն քանակի սխալներ: Ուստի, հարկային տեսուչները ավելի քիչ ժամանակ կծախսեն հարկային ստուգման վրա և կարող են ստուգումներով ընդգրկել ավելի մեծ քանակի հարկեր ու գանձումներ վճարողների, հարկային գործակալների:

«Հ հարկային ծառայության վերահսկողական կոմիտեների (ստուգումներ) արդյունավետության բարձրացման իրավակազմակերպական ձևերի և մեթոդների կատարելագործման անբաժան մասն է հանդիսանում մարդկային որակյալ ռեսուրսների առկայությունը:

Հարկային ստուգումների անցկացման արդյունավետության բարձրացման **առանձին ուղղություն պետք է համարվի հարկային տեսուչների աշխատանքի գնահատման համակարգի ստեղծումն ու ներդրումը:** Գնահատման տվյալ համակարգը թույլ կտա օբյեկտիվորեն հաշվի առնել յուրաքանչյուր հարկային տեսուչի գործունեության արդյունքները, արդյունավետ կերպով բաշխել ծանրաբեռնումը նրանց աշխատանքի պլանավորման ժամանակ:

Միջազգային հարկային օրենսդրության և պրակտիկայի ամփոփման ու ընդօրինակման նպատակով ուշադրության է արժանի Գերմանիայում գործող վերահսկողական ստուգումներ անցկացնող հարկային տեսուչների աշխատանքի գնահատման բալային համակարգը: «Բալային նորմատիվային ցուցանիշը հանդիսանում է ծառայողական կամ մասնագիտական հսկողության իրականացման միջոց՝ հատկապես հարկային ստուգումների բաժինների ղեկավարների կողմից»⁷: «Բալային գնահատման էությունը» հետևյալում է. կախված յուրաքանչյուր ստուգված տնտեսվարող սուբյեկտի դասից (ելնելով խոշոր, միջին, փոքր և մանր դասակարգումից, ինչպես նաև ճյուղային պատկանելիությունից), հարկային տեսուչի անունով հաշվարկվում է բալերի որոշակի քանակություն (1-8): Ընդ որում՝ հաշվետու տարվա ընթացքում յուրաքանչյուր տեսուչ պետք է հավաքի նվազագույնը 34 բալ, ինչը հիմք է հանդիսանում, որպեսզի ղեկավարը հետևություն անի նրա ծառայողական համապատասխանության մասին: Ֆինանսական տարվա ավարտին հարկային ստուգումների բաժնի ղեկավարը տեսուչի աշխատանքի արդյունքների հիման վրա հանգում է որոշակի եզրակացության: Արդյոք հիմքեր կան քննադատաբար քննարկել տվյալ հարկային աշխատողի գործունեությունը և ձեռնարկել համապատասխան կազմակերպչական միջոցներ: Հարկային տեսուչի աշխատանքի արդյունքներով նորմատիվային ցուցանիշներից նշանակալի շեղումների դեպքում կիրառվում են կարգապահական տույժեր: Բացի դրանից՝ բալային նորմատիվը հիմք է ծառայում հաջորդ հաշվետու ժամանակաշրջանի համար ստուգումների պլանների կազմման ժամանակ առանձին տեսուչների միջև ծանրաբեռնվածության առավել օպտիմալ բաշխման ուղղությամբ:

⁷ Налоговые системы зарубежных стран (Начало) // Международный бухгалтерский учет, 2018, N 9, с. 12:

Վերլուծելով Գերմանիայի հարկային մարմինների աշխատանքային փորձը՝ առաջարկում ենք ներմուծել հարկային տեսուչների աշխատանքի գնահատման համակարգ: ՀՀ հարկային ծառայության տեսուչի աշխատանքի գնահատման նպատակով կարելի է առանձնացնել գերակա չափորոշիչներ, որոնցով հարկային մարմինների աշխատակիցները կգնահատեն իրենց գործունեությունը (հարցման արդյունքներով), որի նպատակով առաջարկում ենք հետևյալ մոդելը.

- հարկերի հավաքման աստիճանը (նշել են հարցվածների 50 %),
- պակասորդի նվազեցում (հարցվածների մոտ 40 %),
- հարկ վճարողների հետ հարկային մարմինների շահած վեճերի քանակը, ինչպես նաև այն վեճերի քանակը, որոնք լուծվել են մինչդատական կարգով (հարցվածների մոտ 14 %),
- հարկային ստուգումների արդյունավետությունը (նշել են հարցվածների 17 %)⁸:

Հարկային մարմինների գործունեության արդյունավետության գնահատման չափորոշիչները հարկերի գանձման հանձնարարությունների փոխարեն թույլ կտան, առաջին հերթին, տարբերակել կոնկրետ տեսչություններում աշխատավարձի մակարդակը և նրանց ֆինանսավորումը, ընդհանրապես:

Առաջարկում ենք գնահատել հարկային տեսուչների աշխատանքը՝

- ըստ հարկային մարմնի որոշումներով շահած դատական գործերի քանակի,
- ըստ տեսուչների վերաբերյալ հարկ վճարողների կողմից ներկայացված բողոքների քանակի,
- ըստ անցկացված հարկային ստուգումների քանակի,
- ըստ տարածքում հարկերի հավաքման մակարդակի,
- ըստ արտագնա ստուգումներով միջին հաշվանցումների աճի,
- ըստ տարածքում պարտքերի դինամիկայի,
- ըստ հարկ վճարողների հարցումների արդյունքների:

Անկասկած, հետագայում անհրաժեշտ է վերլուծել տվյալ չափորոշիչների կիրառումը և դրանց ազդեցությունը հարկային մարմինների աշխատանքի արդյունավետության բարձրացման վրա և հնարավոր է դրանց ճշգրտումը՝ հաշվի առնելով ստեղծված տենդենցները:

Հանրագումարելով ասվածը, ենթադրում ենք, որ առաջարկված միջոցների օրենսդրական ամրագրումը թույլ կտա բարձրացնել հարկային ստուգումների արդյունավետությունը, կապահովի հարկ վճարողների խախտված իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությանը, կնպաստի նրանց իրավական կուլտուրայի, հարկային պարտավորությունների կամավոր կատարման անհրաժեշտության գիտակցմանը կնպաստի և հարկային մարմինների ու հարկ վճարողների միջև համագործակցության և փոխըմբռնման հաստատմանը:

⁸ Смирнов Е.Е., О совершенствовании контрольной работы налоговых органов// Налоговый вестник, 2018, с. 41:

Annotation. Based on the study of the methods of organizing tax audits and the practice of international legal regulation of the latter, new conceptual and methodological forms and methods of tax and legal nature have been developed that contribute to increasing the practical efficiency of control and supervisory functions of tax authorities. The systemic implementation of these forms and methods can significantly affect the efficiency of timely and full collection of taxes to the State Budget of the Republic of Armenia, which is the legal guarantee of financial and economic reforms of the Government of the Republic of Armenia.

The author of the article proposes for the first time to apply the method of planning and conducting extensive audits by means of commissions in the system of common components of improving organizational and legal forms and methods of conducting tax audits as an indicator of the quality of effectiveness of audits, and this method is more public and transparent form of tax control.

As an innovation, the “automatic process” of conducting audits, the application of “tax accounting” and the procedure for “information exchange” are considered, the results of which can only be discussed in the commissions organizing the above-mentioned audits.

As the main issue of improving the organizational and legal forms and methods of tax audits, the article considers the need for legal regulation of procedures for interstate coordinated actions of tax authorities.

Аннотация. На основании изучения способов организации налоговых проверок и опыта их международно-правового регулирования были разработаны налогово-правовые новые концептуально-методологические формы и методы, способствующие повышению практической эффективности контрольно-надзорных функций налоговых органов. Системная реализация этих форм и методов может существенно повлиять на обеспечение эффективности своевременного сбора налогов в полном объеме в государственный бюджет Республики Армения, что является правовой гарантией финансово-экономических реформ Правительства РА.

В статье автор предлагает впервые применить в системе общих компонентов совершенствования организационно-правовых форм и методов осуществления налоговых проверок в качестве показателя качества эффективности проверок метод планирования и проведения обширных проверок посредством комиссий, который является более публичной и прозрачной формой налогового контроля.

В качестве новшества рассматриваются «автоматические процессы» проведения проверок, «налоговый учет» и применение процедуры «обмена информацией», результаты чего могут обжаловаться только в комиссиях, организующих указанные проверки.

В качестве основного вопроса совершенствования организационно-правовых форм и методов налоговых проверок в статье рассмотрена необходимость правового регулирования процедур межгосударственных согласованных действий налоговых органов.

Բանալի բառեր - ֆինանսական վերահսկողություն, հսկողություն, վերահսկողության ձև, վերահսկողության մեթոդ, կամերալ (ներքին) ստուգում, արտագնա ստուգում, ստուգում, վերաիստուգում:

Keywords: financial control, supervision, forms of control, control methods, desk (internal) audit, on-site audit, audit, follow-up audit

Ключевые слова: финансовый контроль, надзор, формы контроля, методы контроля, камеральная (внутренняя) проверка, выездная проверка, проверка, повторная проверка

Ն. Սուքիասյան - ՀՊՏՀ հասարակագիտության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, էլ. հասցե՝ nazeli-suqiasyan@yandex.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 13.08.2021 թ., տրվել է գրախոսության 13.08.2021 թ., երաշխավորվել է ՀՀ կենտրոնական հանձնաժողովի իրավաբանական վարչության պետ, իրավ. գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Լիլիա Հակոբյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 08.09.2021 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ДИАНА АВЕТИСЯН

*студентка 4 курса Российско-Армянского
(Славянского) университета*

ԴԻԱՆԱ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

*Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի
4-րդ կուրսի ուսանողուհի*

DIANA AVETISYAN

4th year student of Russian-Armenian (Slavic) University

**ДИСКУССИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ УБИЙСТВА
МАТЕРЬЮ НОВОРОЖДЕННОГО РЕБЕНКА**

**ՄՈՐ ԿՈՂՄԻՑ ՆՈՐԱԾԻՆ ԵՐԵԽԱՅԻ ՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐԱԿՄԱՆ ՎԻՃԱՀԱՐՈՒՅՑ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**DEBATABLE PROBLEMS OF QUALIFICATION OF THE MURDER
OF A NEWBORN CHILD BY A MOTHER**

В Уголовном кодексе РФ (РА) убийство матерью новорожденного ребенка рассматривается как самостоятельный состав убийства, предусмотренный ст. 106 УК РФ (ст. 106 УК РА). В предыдущем уголовном законодательстве России и Армении данный состав преступления не рассматривался в качестве самостоятельного, и ответственность за него была предусмотрена как за простое убийство, совершенное без отягчающих и смягчающих обстоятельств. Выделение убийства матерью новорожденного ребенка в самостоятельный состав объясняется стремлением законодателя дифференцировать уголовную ответственность за различные посягательства на жизнь человека.

Изучение литературы по данной теме показывает, что на практике постоянно возникают вопросы, связанные с квалификацией преступления. Для разграничения данного состава от смежных преступлений важно выяснить содержание элементов и признаков рассматриваемого деяния.

Родовым объектом состава преступления, предусмотренного ст. 106, являются общественные отношения по охране личности. Видовым объектом являются общественные отношения по охране жизни и здоровья человека, а непосредственным объектом – общественные отношения по охране жизни

новорожденного. Жизнь как объект преступления – это естественный физиологический процесс; обеспеченная законом возможность существования личности в обществе.

Момент начала жизни новорожденного имеет важное уголовно-правовое значение. В законе это понятие не раскрывается, а в науке вопрос о моменте начала жизни является спорным. Сложность состоит в том, что рождение – это длительный процесс. Уяснение факта начала жизни необходимо для правильной квалификации преступления. Именно начало жизни младенца является основанием для разграничения убийства новорожденного и аборта.

В уголовно-правовой литературе¹ существует несколько точек зрения на определение понятия «момент начала жизни». Многие исследователи полагают, что наиболее совершенным и достоверным доказательством жизни новорожденного должно быть признано дыхание. Такая точка зрения, связывающая начало жизни человека с первым криком или вдохом, была распространена в дореволюционном праве.

Н. С. Таганцев критиковал учение, отождествляющее жизнь с дыханием, считая его правильным, но излишне односторонним. Он полагал, что жизнь начинается с момента отделения плода от организма матери. По мнению Н.С.Таганцева, «наличность жизни не определяется исключительно дыханием, а поэтому несуществование дыхания в младенце не уничтожает возможности признания его живым». «Могут быть случаи, когда младенец и вне утробы может продолжать жизнь, сходную с утробной, т.е. через кровообращение, например, в случаях мнимой смерти. Такой младенец, как в медицинском, так и в юридическом отношении, должен рассматриваться живым и может быть объектом убийства. Наравне с ним должен быть поставлен младенец, убитый во время родов, который не может уже быть признан плодом, находящимся в утробе, и у которого в то же время процесс дыхания еще не начался»².

Ряд авторов полагает, что началом жизни человека следует считать сам процесс рождения, т.е. постепенного появления ребенка. Такой точки зрения придерживается В.Д. Набоков, О.В. Лукичев, которые определяют момент начала жизни новорожденного моментом появления в процессе родов какой-либо части тела ребенка вне утробы матери. «Если лишение жизни младенца происходит вне утробы матери, то это убийство, если внутриутробно – аборт»³.

В современном уголовном праве наиболее распространенной является точка

¹ Թամիզյան Ա. Ա., Սպանությունների որակման հիմնախնդիրները. – Եր., 2011, էջ 447-456; Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս. – Երևանի պետական համալսարան. – Եր.: Երևանի համալ. իրատար., 2004. – էջ 103; Գրիգորյան Մ. Վ., Սպանություններ (քրեաիրավական էությունը, որակումը և պատժելիությունը) Եր.: Հրազդան, 2000 - էջ 148; Бородин С.В., Преступления против жизни. – М.: Юрист, 1999. – С. 174.

² Таганцев Н.С., О преступлениях против жизни по русскому уголовному праву. СПб., 1870. – С. 34.

³ Лукичев О.В., Детоубийство: уголовно-правовая характеристика и криминологическая характеристика. СПб. 2000. – С. 32.

зрения, согласно которой начало жизни связано с началом физиологических родов. Их началом в медицинской литературе считают появление регулярных схваток. Мы придерживаемся данной позиции.

Можно выделить критерии новорожденности: педиатрический, акушерский и судебно-медицинский. В педиатрии срок, в течение которого ребенок считается новорожденным, равен одному месяцу, в акушерстве этот срок равен одной неделе, а в судебной медицине – одним суткам. Существует точка зрения, согласно которой в каждом конкретном случае в связи с неповторимостью индивидуальных особенностей младенца необходимо определять, является ли он новорожденным. А указанные педиатрический и акушерский периоды должны служить ориентиром.

Новорожденным ребенком признается младенец, появившийся на свет живым. Имеются Приказ Минздрава РФ и Постановление Государственного комитета РФ по статистике от 4 декабря 1992 г. «О переходе на рекомендованные Всемирной организацией здравоохранения критерии живорождения и мертворождения», а также разработанная на их основе Инструкция «Об определении критериев живорождения, мертворождения, перинатального периода». В последней указывается, что **живорождением** является полное изгнание или извлечение продукта зачатия из организма матери вне зависимости от продолжительности беременности, причем плод после такого отделения дышит или проявляет другие признаки жизни, такие как сердцебиение, пульсация пуповины или произвольные движения мускулатуры, независимо от того, перерезана пуповина и отделилась ли плацента. **Мертворождение** – это гибель плода до его полного изгнания или извлечения из организма матери вне зависимости от продолжительности беременности. На смерть указывает отсутствие дыхания, пульсации пуповины или произвольного движения мускулатуры.

В медицине **новорожденным** признается плод (продукт зачатия), достигший жизнеспособности, то есть при массе тела 1000 грамм и более. Если масса тела при рождении неизвестна, то при длине тела 35 см и более или сроке беременности 28 недель и более. В то же время, если плод, масса которого 500-999 грамм, прожил более 168 часов после рождения, он считается новорожденным и в случае смерти подлежит регистрации в органах ЗАГС⁴.

Если ребенок родился мертвым и роженица, не зная этого, принимает меры для лишения его жизни, то ее действия следует квалифицировать как покушение на убийство новорожденного ребенка (покушение на «негодный» объект).

Для квалификации рассматриваемого преступления не имеет значения жизнеспособность родившегося ребенка. Н.С. Таганцев подчеркивал, что, как с юридической, так и с практической точки зрения, принятие жизнеспособности в

⁴ Красиков А.Н., Ответственность за убийство по российскому уголовному праву. Саратов. 1999. – С. 9-13.

число необходимых условий убийства несостоятельно. «Убийство – это лишение жизни без всяких оговорок относительно характера и качества этой жизни. Как бы ни была кратковременна вероятная продолжительность жизни младенца, и от каких бы причин ни зависела эта кратковременность, если только малютка был жив, то прекращение его существования будет убийством – кем бы оно ни было совершено»⁵.

Объективная сторона рассматриваемого преступления представляет собой действие или бездействие, направленное на причинение смерти новорожденному ребенку, совершенное во время родов или сразу после них, а также в условиях психотравмирующей ситуации или в состоянии психического расстройства, не исключающего вменяемости виновной. По конструкции объективной стороны убийство новорожденного ребенка относится к преступлениям с материальным составом. Наличие оконченного преступления закон связывает с наступлением смерти новорожденного.

В ст. 106 УК РА (РФ) предусмотрены три ситуации, по которым убийство матерью новорожденного ребенка может быть квалифицировано по данной статье:

1. убийство матерью новорожденного ребенка во время или сразу же после родов;
2. убийство матерью новорожденного ребенка в условиях психотравмирующей ситуации;
3. убийство матерью новорожденного ребенка в состоянии психического расстройства, не исключающего вменяемости.

В новом УК РА, принятом 5 мая 2021 г. (ст. 157) рассматриваемый состав преступления описывается так: «Убийство родильницей или роженицей своего ребенка во время родов или после родов в условиях психотравмирующей ситуации или в состоянии психического расстройства, не исключающего вменяемости, не достигшего трех месяцев – наказывается лишением свободы до четырех лет».

Возможны две ситуации, когда женщина-родильница причиняет смерть не своему ребенку:

- умышленно чужому. В этом случае ст. 106 не применяется. В статье 167 нового УК отмечается об убийстве своего ребенка.
- женщина заблуждается относительно принадлежности ребенка. Такие действия подлежат квалификации по ст. 106, т.к. ошибка в личности потерпевшего по общему правилу не влияет на квалификацию.

Иногда в судебной практике случаются ситуации, когда женщина рождает двоих детей и обоим причиняет смерть. Представляется, что содеянное также следует квалифицировать по ст. 106 как одно преступление.

Прежде всего рассмотрим особенности данного преступления по действующему УК РА.

⁵ Таганцев Н.С., Там же.

Основаниями для выделения данных составов (ст. 106) являются следующие признаки: время, обстановка, психическое состояние матери. Первые два связаны с объективной стороной преступления, третье – с субъектом преступления.

Женщина в период физиологических родов испытывает особо болезненные психофизические страдания, потрясения. Особое состояние женщины во время или сразу же после родов, обусловленное самим процессом рождения нового человека, оказывается в этих случаях смягчающим обстоятельством.

Началом родов в медицинской литературе считают появление регулярных схваток. Окончанием родов признают выделение плаценты (детского места). В рассматриваемом случае предусмотрено убийство, совершенное во время родов, когда рождающийся ребенок еще не начал самостоятельной внеутробной жизни.

При рассмотрении данной ситуации возникают следующие спорные вопросы.

Как квалифицировать умышленное умерщвление появившегося на свет живого ребенка в результате искусственного прерывания беременности и искусственных преждевременных родов? Ведь в данном случае речь не идет о родах. Некоторые авторы (Н.И. Загородников, Е.Б. Кургузкина) считают, что, применяя те или иные средства для прерывания беременности на 8 и 9 месяце, мать, а также посторонние лица, содействующие этому, еще не осознают, что воздействуют на живого человека. Поэтому, подобные действия нельзя отождествлять с убийством. Другие исследователи руководствуются ст. 36 «Основ законодательства РФ об охране здоровья граждан» от 22 июля 1993 года, согласно которой искусственное прерывание беременности по желанию женщины проводится при сроке беременности до 12 недель, а по социальным показаниям – при сроке беременности до 22 недель. По их мнению, как убийство следует рассматривать лишение жизни появившегося на свет живого ребенка при сроке беременности свыше 22 недель. Таким образом, искусственное прерывание беременности и искусственные преждевременные роды после 22 недель беременности следует рассматривать как «роды»⁶.

Как квалифицировать посягательство женщины на плод, находящийся в ее матке? Плод в матке матери может достичь такой степени развития, что при извлечении его из чрева матери, он, как новорожденный, может начать самостоятельное существование. Существует точка зрения, согласно которой плод в этом случае составляет одно целое с матерью, поэтому говорить об объекте убийства еще рано. Другие полагают, что по ст. 106 УК следует квалифицировать посягательство на жизнь ребенка в матке матери при сроке беременности более 22 недель.

Термин **«сразу же после родов»** вызывает немало споров в юридической литературе. Высказывается мнение, что понятие «сразу же после родов» имеет

⁶ Кургузкина Е.Б., Убийство матерью новорожденного ребенка: природа, причины, предупреждение. – Воронеж, 1999. – с. 67; Краткая медицинская энциклопедия / Под ред. Б.В. Петровского. – М., 1999.

четкое медицинское определение. Это краткий промежуток времени после выделения плаценты (детского места). По иному оценивает выражение «сразу же после родов» Ф. Сафуанов. Он считает, что в данном случае необходимо использовать судебно-медицинский критерий новорожденности, который равен 24 часам. А.Н. Попов обращает внимание на то, что ближайшие 2-4 часа после окончания родов в физиологическом состоянии женщины особо выделяют «ранний послеродовой период». Именно этот промежуток времени автор предлагает называть «сразу после родов». Е.Б. Кургузкина считает, что нельзя однозначно определить подобный временной интервал, который является сугубо индивидуальным у каждой женщины. Поэтому признак состава «сразу же после родов» она предлагает отнести к оценочным.

В связи с этим считаем правильным решением данного вопроса в новом УК РА⁷.

Термин «психотравмирующая ситуация» пока не имеет однозначного и ясного толкования.

Экспертное определение состояния эмоциональной напряженности, возникшего и развившегося в условиях психотравмирующей ситуации, имеет прямое отношение к квалификации деяния по ст. 106 УК.

При квалификации деяния по данному составу преступления необходимо учитывать следующее:

- психотравмирующая ситуация должна реально иметь место на момент совершения преступления;
- психотравмирующая ситуация должна иметь связь с беременностью, родами, судьбой матери и ребенка;
- необходимо исходить не только из того, как мать воспринимала сложившуюся ситуацию, но и из общечеловеческих ценностей;
- именно психотравмирующая ситуация должна оказать воздействие на принятие решения о совершении убийства новорожденного ребенка.

В данном случае большинство авторов предлагают использовать «педиатрический критерий» новорожденности: новорожденным считается младенец в течение 28 дней с момента констатации живорожденности. Но есть и точка зрения, согласно которой в данном случае подлежит применению акушерский критерий новорожденности, равный одной неделе.

Убийство матерью ребенка хотя и в условиях психотравмирующей ситуации, но по прошествии признаков новорожденности, подлежит квалификации как простое убийство, а психотравмирующая ситуация может быть признана обстоятельством, смягчающим наказание. Следует заметить, что согласно ст. 157 нового УК РА, «убийство новорожденного должно быть связано с психической ситуацией или состоянием психического расстройства, не исключающего вменяемости». По

⁷ Новый Уголовный кодекс РА. – принят 05.05.2021 г., вступает в силу 01.07.2022 г.

сравнению с действующим УК деяние влечет уголовную ответственность только при наличии таких состояний.

Следующим смягчающим наказанием обстоятельством, предусмотренным в ст. 106 УК РФ, является состояние психического расстройства, не исключающего вменяемости матери, убившей новорожденного. Основание уголовной ответственности лиц с психическим расстройством, не исключающим вменяемости (ограниченная вменяемость) сформулировано в ст. 22 УК РФ (ст. 26 УК РА).

В этой ситуации необходимо проводить судебно-психиатрическую экспертизу, которая способна дать ответ на вопрос о наличии психического расстройства, не исключающего вменяемости. Такое состояние матери может служить основанием для назначения принудительных мер медицинского характера.

Сразу после родов у женщины наступает послеродовой (пуэрипальный) период, который длится 6-8 недель.

Обстоятельства, вызвавшие состояние психического расстройства, не исключающего вменяемости, могут быть не сопряжены с беременностью и родами. Такие обстоятельства имеют биологическую (медицинскую) природу, в отличие от обстоятельств, создавших психотравмирующую ситуацию. Последние имеют социальную природу. С точки зрения уголовного права безразлично, что вызвало состояние психического расстройства, оказавшее влияние на совершение преступления.

Субъективная сторона состава преступления, предусмотренного ст. 106 УК, характеризуется умышленной формой вины в виде прямого или косвенного умысла. Мать осознает, что причиняет смерть новорожденному ребенку, предвидит возможность или неизбежность наступления смерти и желает ее наступления (прямой умысел). Либо мать осознает, что причиняет смерть новорожденному, предвидит возможность наступления смерти, не желает этого, но сознательно допускает либо относится к смерти ребенка безразлично (косвенный умысел).⁸

Неосторожное причинение смерти новорожденному не может повлечь ответственности по ст. 106 УК.

В связи с тем, что убийство новорожденного совершается с прямым умыслом, то возможно покушение на совершение данного преступления. Для вменения вины за покушение на детоубийство необходимо установить, что виновная действовала с прямым конкретизированным умыслом, направленным на причинение смерти ребенку.

Заранее обдуманый умысел при детоубийстве характеризуется тем, что виновная предварительно более или менее тщательно обдумывает все основные моменты предпринимаемого ею преступного действия. Намерение совершить преступление и само преступление должны быть отделены друг от друга

⁸ Энциклопедия уголовного права в 35-ти томах. – Издание проф. Малинина. – СПб. – Т. 13 / Преступления против жизни и здоровья, автор гл. 3 Попов А.Н., 2013. – с. 541.

определенным временным промежутком.

В исследуемой ситуации время возникновения умысла, по мнению ряда авторов, должно являться основанием для отграничения привилегированного состава убийства новорожденного от убийства. Из смысла диспозиции ст. 106 УК следует, что все действия женщины-детоубийцы относятся к моменту родов или к непродолжительному периоду сразу после родов, либо ко времени, в течение которого будет длиться психическое расстройство виновной, либо в течение которого она будет находиться в условиях психотравмирующей ситуации, но эти события должны относиться к моменту родов или к послеродовому периоду, когда уже существует ребенок.

Мотивы убийства ребенка в рассматриваемом преступлении для квалификации значения не имеют (стыд, страх суда общественного мнения, боязнь за будущее ребенка и др.).

Субъект состава преступления, предусмотренного ст. 106 УК специальный – мать новорожденного ребенка, вменяемая, достигшая возраста 16 лет (по УК РФ) и 14 лет (по УК РА).

Некоторые исследователи полагают, что в связи с развитием медицины и науки понятие субъекта данного преступления необходимо определять несколько иначе. Так, А.Н. Красиков обращает внимание на то, что женщина может вынашивать в своем организме не своего ребенка. В связи с этим он предлагает заменить понятие «мать» на медицинские термины «роженица» (так называют женщину во время родов) и «родильница» (женщина в период после родов). Именно так закреплено в ст. 157 нового УК РА, в котором вместо термина мать используются синонимы: «родильница» («ծննդաբերող կին»), и «роженица» («ծննդկան»).

Таким образом, в случае убийства новорожденного во время или сразу после родов субъектом преступления является именно фактическая мать, т.е. та, которая родила и вынашивала ребенка. Это объясняется тем, что выделение данного состава преступления связано с физиологическими процессами, происходящими в организме такой женщины.

А.Н. Красиков также отмечает, что субъектом данного преступления может быть и суррогатная мать⁹.

А.Н. Попов предлагает расширить круг возможных субъектов рассматриваемого преступления в случае убийства новорожденного в условиях психотравмирующей ситуации и психического расстройства, не исключающего вменяемости. Ситуативно, по его мнению, в этих случаях убийство может совершить женщина, которая:

- вынашивала и родила ребенка;
- предоставила яйцеклетку;
- усыновила новорожденного ребенка;

⁹ А.Н. Красиков Указ. раб. – с. 105.

- выхаживала подброшенного новорожденного ребенка и выдавала его за своего.

Существует мнение, согласно которому субъектом данного преступления следует считать женщину, которая в установленном законом порядке признана матерью ребенка.

Однако указанные точки зрения представляются не совсем верными. Большинство авторов считает, что в качестве субъекта преступления, ответственность за которое предусмотрена ст. 106 УК, следует рассматривать роженицу или родильницу, так как изначально именно ее особое психическое состояние послужило основанием выделения привилегированного состава преступления.

Субъектом состава преступления, предусмотренного ст. 106 УК РФ, может быть мать, достигшая возраста 16 лет. В связи с этим возникает вопрос, как квалифицировать действия 14-15-летней матери, убившей своего новорожденного ребенка. Ряд авторов отмечает, что в законе этот вопрос оставлен без внимания, поэтому, исходя из содержания закона, такая мать подлежит ответственности по ст. 105 УК РФ, т.е. более строгой ответственности, чем 16-летняя. Другие авторы отмечают, что такая квалификация нарушает принцип справедливости¹⁰.

Такое мнение представляется неверным. Ст. 106 УК РФ – это привилегированная норма по отношению к ст. 105 УК РФ. Наличие привилегированного состава исключает ответственность за совершение преступления, предусмотренного общим составом. Если лицо, совершившее общественно-опасное деяние, не может быть привлечено к ответственности по привилегированному составу (в силу недостижения возраста), то оно не может быть вообще привлечено к уголовной ответственности.

По УК РА такой проблемы не существует, поскольку ответственность, как отмечалось, наступает с 14 лет. Этот подход сохранился и в новом УК РА (ст. 19).

Соучастие в преступлении, предусмотренном ст. 106 УК, невозможно, так как действия других лиц под данную статью не подпадают. Обстоятельства, на основании которых смягчается ответственность матери, на соучастников детоубийства не распространяются¹¹.

Если убийство новорожденного ребенка совершено родившей его женщиной совместно с другими лицами, то их совместные действия имеют разную квалификацию. Большинство авторов считает, что действия соучастников должны квалифицироваться как простое или квалифицированное убийство (ч. 1 ст. 105 или п. «в» ч. 2 ст. 105 УК РФ) со ссылкой или без ссылки на ст. 33 УК РФ. Когда лицо выполняло роль организатора, пособника или подстрекателя, ссылка

¹⁰ Дуюнов В.К., Хлебушкин А.Г., Квалификация преступлений: законодательство, теория, судебная практика. – 2-е изд. – М.: Инфра-М, 2015. – с. 173-174.

¹¹ Аветисян С.С., Квалификация убийства матерью новорожденного ребенка и ответственность соучастников. – // Судебная власть. – Ер., 2003. – № 6 (58). – с. 33-40.

на ст. 33 УК РФ не требуется; если лицо выступало в качестве соисполнителя, ссылка на ст. 33 УК РФ необходима.

В случае выполнения самой матерью роли организатора, подстрекателя или пособника убийства новорожденного, ее действия, как и действия исполнителя, предлагается квалифицировать как соучастие в убийстве, ответственность за которое предусмотрена п. «в» ч. 2 ст. 105 УК РФ. У данной точки зрения существуют противники, указывающие на явную несправедливость квалификации: за причинение смерти ребенку собственными руками мать несет ответственность по привилегированному составу убийства, а в случае причинения смерти чужими руками – по квалифицированному. Поэтому они предлагают даже в этом случае квалифицировать действия матери по ст. 106 УК РФ.

Однако проблема состоит в несовершенстве ч. 3 ст. 39 УК РА (ч. 4 ст. 34 УК РФ), согласно которой действия общих субъектов в подобных случаях могут квалифицироваться как преступления со специальным субъектом только в качестве организатора, подстрекателя или пособника.

Следует отметить, что вопросы ответственности общих субъектов в преступлениях со специальным субъектом детально регламентируются в новом УК РА (статьи 46, 47).

Основные выводы:

1. Одним из спорных вопросов является определение момента начала жизни.

Этот вопрос важен для квалификации деяния по ст. 106 УК. Сложность состоит в том, что он четко не определен в медицине, поэтому исследователям уголовного права приходится самим отвечать на этот вопрос. Большинство современных исследователей сходятся на том, что моментом начала жизни следует признать начало физиологических родов.

Если при убийстве взрослого человека необходимо установит факт наступления смерти, то иначе обстоит дело в отношении новорожденного. Важно определить факт наличия жизни – живорожденность.

Момент начала уголовно-правовой охраны жизни соответствует моменту начала естественных или искусственных родов.

Для целей ст. 106 УК новорожденным следует признать ребенка, не достигшего 30 календарных дней с момента начала естественных или искусственных родов (по новому УК РА этот срок составляет не более трех месяцев).

2. Используя понятие «во время родов», законодатель ограничивает время совершения преступления, вызывает споры о возможности применения ст. 106 УК при искусственном прерывании беременности и искусственных преждевременных родах. Для целей ст. 106 УК на законодательном уровне матерью следует признать женщину, выносившую и родившую ребенка.

3. Особенностью субъекта рассматриваемого состава преступления является то, что в современных условиях указанная в законе формулировка позволяет достаточно широко определить круг возможных субъектов.

Представляется, что в качестве субъекта следует рассматривать роженицу или родильницу, так как изначально именно ее особое психическое состояние послужило основанием выделения привилегированного состава преступления. Мать, не достигшая возраста 16 лет, в случае умышленного причинения смерти новорожденному ребенку при обстоятельствах, изложенных в ст. 106 УК РФ, не подлежит уголовной ответственности. По УК РА ответственность наступает с 14-ти лет, это правильный подход.

4. Причинение смерти новорожденному ребенку матерью по неосторожности при обстоятельствах, указанных в ст. 106 УК, влечет квалификацию по ст. 109 УК.

Причинение смерти двум и более новорожденным детям от одной беременности, при обстоятельствах, изложенных в статье, квалифицируется как единичное преступление по ст. 106 УК.

Причинение смерти чужому новорожденному ребенку не влияет на квалификацию по ст. 106 УК РФ в случае ошибки в личности и квалифицируется по п. «в» ч. 2 ст. 105 УК РФ при заведомом убийстве чужого ребенка.

Составы, предусмотренные ст. 106 и п. «в» ч. 2 ст. 105 УК РФ, разграничиваются исходя исключительно из времени совершения убийства, в случае убийства новорожденного ребенка во время или сразу же после родов;

5. Составы, предусмотренные ст. 106, ст. 109 и ст. 128 УК РА (125 УК РФ), разграничиваются исходя из направленности умысла виновной и наступивших последствий.

6. В действующих УК РА и РФ вопрос о квалификации действий матери, причинившей смерть новорожденному ребенку в соучастии с иным лицом, разрешается вразрез с основными принципами уголовного права, поскольку ч.4 ст. 34 УК РФ (ч. 3 ст. 39 УК РА) привели в противоречивому решению ответственности общих субъектов за участие в преступлении со специальным субъектом (специальным составом).

В новом УК РА данная проблема регулируется правильно.

Ամփոփում: Բուսաստանի քրեական և ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքերի համաձայն՝ հոդվածում տրվում է մոր կողմից նորածին երեխայի սպանության քրեաիրավական բնութագիրը, առանձնացվում են վիճելի և արդի հարցեր՝ կապված հանցագործության որակման հետ: Հատուկ գրականության և դատական պրակտիկայի նյութերի ուսումնասիրության հիման վրա կատարվել են մի շարք օրենսդրական առաջարկություններ՝ տվյալ հանցակազմի ճիշտ մեկնաբանման և կիրառման վերաբերյալ:

Abstract. The article gives a criminal-legal description of the murder of a newborn child by a mother according to the criminal codes of Armenia and Russia, as well as the adopted new Criminal Code of the Republic of Armenia; controversial and topical issues related to the qualification of this crime are highlighted. Based on the study of special literature and materials of judicial practice, a number of legislative proposals and recommendations for the correct interpretation and application of this corpus delicti are made.

Ключевые слова: *убийство, мать, новорожденный, роды, психотравмирующая ситуация.*

Բանալի բառեր - *սպանություն, մայր, նրբաձին, ծննդաբերություն, հոգեճնշող վիճակ:*

Keywords: *murder, mother, newborn, childbirth, traumatic situation.*

Д. Аветисян – студентка 4 курса Российско-Армянского (Славянского) университета, эл. почта: diannaavetisyan@icloud.com.

Статья представлена в редакцию 06.09.2021 г., отправлена на рецензию 06.09.2021 г., рецензент – судья уголовной палаты Кассационного суда Республики Армения, д.ю.н., профессор Аветисян Сержик Сергеевич, принята к печати 08.09.2021 г.

ՏԴ/0024/01/18

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2021 թվականի մայիսի 14-ին

ք.Երևանում

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով Գրիշա Էդգարի Նավասարդյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի մարտի 10-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Գ.Բաղդասարյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2018 թվականի մարտի 31-ին ՀՀ ոստիկանության Տավուշի մարզային վարչության Տավուշի բաժնում հարուցվել է թիվ 56154018 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերի հատկանիշներով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի մայիսի 6-ի որոշմամբ Գրիշա Նավասարդյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել հսկողության հանձնելը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի մայիսի 10-ի որոշմամբ Գ.Նավասարդյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով:

2018 թվականի հուլիսի 10-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Տավուշի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

1.1. 2018 թվականի հոկտեմբերի 9-ին Առաջին ատյանի դատարանը Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը՝ հսկողության հանձնե-

լը, փոխել է, և նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի մայիսի 3-ի դատավճռով Գ.Նավասարդյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 3-րդ կետերով և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասի կանոնների կիրառմամբ՝ նշանակված պատժին մասնակիորեն գումարվել է Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2016 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ՏԴ1/0051/01/16 դատավճռով նշանակված պատժի չկրած մասը, և Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 5 (հինգ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով:

Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ կիրառվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2018 թվականի նոյեմբերի 1-ին ընդունված «էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-ամյակի և Հայաստանի առաջին հանրապետության անկախության հռչակման 100-ամյակի կապակցությամբ քրեական գործերով համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ նաև Համաներման մասին օրենք) 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը, և նա ազատվել է պատժից:

Նույն դատավճռով դատապարտվել են նաև Գևորգ Խաչատրյանը և Գարիկ Մարտիրոսյանը:

3. Մեղադրող Ն.Չիլինգարյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան), 2020 թվականի մարտի 10-ի որոշմամբ ներկայացված բողոքը մերժել է՝ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի մայիսի 3-ի դատավճիռը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Գ.Բաղդասարյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի դեկտեմբերի 29-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի ապրիլի 16-ի որոշմամբ սահմանվել է վճռաբեկ բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Ամբաստանյալ Գրիշա Նավասարդյանը ծնվել է 2000 թվականի ապրիլի 28-ին¹:

6. Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2016 թվականի հոկտեմբերի 18-ի դատավճռով Գրիշա Նավասարդյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետով նախատես-

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 240:

ված՝ մեկ, 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նախատեսված՝ հինգ հանցագործություններ կատարելու մեջ և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ, 69-րդ հոդվածների կանոնների կիրառմամբ վերջնական դատապարտվել է ազատազրկման՝ 4 (չորս) տարի 8 (ութ) ամիս 17 (տասնյոթ) օր ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կանոնների կիրառմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել և սահմանվել է փորձաշրջան՝ 5 (հինգ) տարի ժամկետով²:

7. Նախաքննության մարմնի կողմից Գրիշա Նավասարդյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով մեղադրանք է առաջադրվել հետևյալ արարքի համար. «(...) [Ն]ա ուրիշի գույքի զգալի չափերով գաղտնի հափշտակություն կատարելու դիտարկությամբ 2018 թվականի մարտի 22-ին՝ ժամը 20:00-ի սահմաններում, ՀՀ Տավուշի մարզի Բերդ քաղաքի բնակիչներ՝ 04.03.2000 թվականին ծնված Գևորգ Մարտիրոսի Խաչատրյանի, 07.06.1992 թվականին ծնված Արթուր Արամայիսի Մելքումյանի և 30.12.1996թ. ծնված Գարիկ Մարտունի Մարտիրոսյանի հետ նախնական համաձայնությամբ, մուտքի դուռը հրելու միջոցով բացելով ապօրինի կերպով մուտք են գործել Բերդ քաղաքի Մաշտոցի 82 հասցեում գտնվող ՀՕՖ-ի գրասենյակին կից «Մարդիզյան» երեխաների պաշտպանության կենտրոն և գողացել տարբեր տեսակի կենցաղային իրեր և տեխնիկական սարքավորումներ, կենտրոնին պատճառելով ընդհանուր զգալի չափերով՝ 304.000 ՀՀ դրամի գույքային վնաս»³:

8. Առաջին ատյանի դատարանը, անդրադառնալով ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ Համաներման մասին օրենքը կիրառելու հարցին, փաստել է. «(...) Ամբաստանյալ Գրիշա Նավասարդյանը մեղադրվում է 2018թ. մարտի 22-ին կատարած՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177 հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով (...) նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ: Գրիշա Նավասարդյանը՝ անչափահաս տարիքում, կատարել է դիտարկողալ հանցագործություն, որի համար ՀՀ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ՏԴ1/0051/01/16 դատավճռով դատապարտվել է ազատազրկման՝ 4 (չորս) տարի 8 (ութ) ամիս 17 (տասնյոթ) օր ժամկետով, «ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել և սահմանվել է փորձաշրջան՝ 5 (հինգ) տարի ժամկետով: Նա հանցագործությունը կատարել է մինչև 18 տարին լրանալը և նախկինում դիտարկողալ հանցագործություն կատարելու համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չի կրել: (...) Բացի այդ՝ [ն]րա նկատմամբ վերջին տաս[ը] տարիների ընթացքում ՀՀ ԱԺ համաներման ակտ կամ ՀՀ նախագահի ներման հրամանագիր չի կիրառվել, և [ն]րա նկատմամբ համաներում հայտարարելու մասին ՀՀ օրենքը կիրառելու արգելքներ չկան:

² Տե՛ս www.datalex.am դատական տեղեկատվական համակարգ, Գրիշա Նավասարդյանի վերաբերյալ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2016 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ՏԴ1/0051/01/16 դատավճիռը:

³ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 230:

Հիմք ընդունելով վերը շարադրվածը և նկատի ունենալով, որ (...) գործի նյութերում համաներման մասին օրենքի կիրառման սահմանափակումներ չկան, դատարանը գտավ, որ Գրիշա Նավասարդյանին պետք է պատժից ազատել «էրեբունի-երևանի հիմնադրման 2800-ամյակի և Հայաստանի առաջին հանրապետության անկախության հռչակման 100-ամյակի կապակցությամբ քրեական գործերով համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 1-ի ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի կիրառմամբ (...)»⁴:

9. Վերաքննիչ դատարանը, օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի մայիսի 3-ի դատավճիռը, արձանագրել է հետևյալը. «(...) [Ե]թե անձն իրեն վերագրվող հանցանքը կատարել է այն ժամանակ, երբ դիտավորյալ հանցանքի կատարման համար պատիժ կրելիս է եղել, ապա նրա նկատմամբ համաներում չի կարող կիրառվել: Այս կանոնից բացառություն են կազմում մինչև 18 փարին լրանալը հանցանք կատարած անձինք, որոնց պարագայում օրենսդիրը հատուկ կանոն է սահմանել առ այն, որ այդ անձինք կարող են ազատվել պատժից, եթե դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չեն կրել կամ կրել են, սակայն չունեն դատվածություն:

Գրիշա Նավասարդյանը՝ անչափահաս փարիքում, կատարել է դիտավորյալ հանցագործություն, որի համար ՀՀ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2016 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ՏԴ1/0051/01/16 դատավճռով դատապարտվել է ազատազրկման՝ 4 (չորս) փարի 8 (ութ) ամիս 17 (փասնյոթ) օր ժամկետով, որը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ պայմանականորեն չի կիրառվել և սահմանվել է փորձաշրջան՝ 5 (հինգ) փարի ժամկետով, իսկ սույն գործով արարքը կատարել է փորձաշրջանի ընթացքում:

Վերոգրյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ կիրառելով Համաներման մասին օրենքի մեջբերված և վերլուծած նորմերը՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ համաներում կիրառելով պատժից ազատելու մասին որոշում կայացնելիս Առաջին ատյանի դատարանը խախտում թույլ չի տվել, քանի որ Գ.Նավասարդյանը սույն գործով հանցանքը կատարել է այն ժամանակ, երբ իր նկատմամբ նշանակված ազատազրկման ձևով պատիժը չի կրել՝ ինչպես պահանջում է Համաներման մասին օրենքի 2-րդ [ի] հոդվածի 6-րդ կետը:

Ինչ վերաբերում է բողոքաբերի այն փաստարկին, որ «Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 9-րդ կետով սահմանված է, որ համաներում չկիրառել այն անձանց նկատմամբ, որոնց նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, և որոնք կարող են մեղադրվել կամ մեղադրվում են փորձաշրջանի ընթացքում կրկին դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու մեջ

⁴ Տես քրեական գործ, հատոր 5-րդ, թերթ 91:

կամ դատապարտվել են փորձաշրջանի ընթացքում կրկին դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար: Մինչդեռ Գ.Նավասարդյանը, գտնվելով փորձաշրջանում, կատարել է դիտավորյալ հանցագործություն, որը Դատարանը հաստատել է համարել, ուստի նրա նկատմամբ համաներումը կիրառելի չէր», ապա Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ այն սույն դեպքում կիրառելի չէ, քանի որ, ինչպես նշվեց, այն վերաբերելի չէ մինչև 18 տարեկանը հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ»⁵:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

10. Բողոքի հեղինակի կարծիքով՝ ստորադաս դատարանները, խախտելով Համաներման մասին օրենքի դրույթների պահանջները, թույլ են տվել դատական սխալ՝ նյութական իրավունքի այնպիսի խախտում, որն ազդել է գործի ելքի վրա:

Մասնավորապես, ըստ բողոքաբերի՝ անտեսվել է այն հանգամանքը, որ սույն գործով ամբաստանյալին մեղսագրվող հանցանքը վերջինս կատարել է նախկինում կատարած հանցանքի համար նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու արդյունքում սահմանված փորձաշրջանի ընթացքում, ինչը Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 9-րդ կետի համաձայն՝ անձի նկատմամբ համաներման կիրառումը բացառող հանգամանք է:

11. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը, բողոքաբերը խնդրել է մասնակի՝ ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանին պատժից ազատելու մասով բեկանել և փոփոխել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի մարտի 10-ի որոշումը, վերացնել Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ «Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-ամյակի և Հայաստանի առաջին հանրապետության անկախության հռչակման 100-ամյակի կապակցությամբ քրեական գործերով համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ օրենքի կիրառումը, և նրան պատժից ազատելը ճանաչել անթույլատրելի:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *առաջին* իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավորված են արդյոք ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանին Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի հիման վրա պատժից ազատելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

13. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանցանք կատարած անձն օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունվող համաներման ակտով կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, իսկ դատապարտյալը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ

⁵ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 6-րդ, թերթեր 128-129:

պատժից, կամ պատժի չկրած մասը կարող է փոխարինվել ավելի մեղմ պատժապետակով, կամ կարող է վերացվել դատվածությունը»:

14. Համաներման ինստիտուտի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ համաներումն իրենից ներկայացնում է ինքնուրույն գործող իրավական ինստիտուտ, որի կիրառելիության հիմքում դրված են մի կողմից՝ ՀՀ քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերի համապատասխան հոդվածները, իսկ մյուս կողմից՝ օրենսդիր իշխանության բարձրագույն մարմնի կողմից ընդունվող մարդասիրական բնույթ ունեցող պետաիրավական նորմատիվ ակտը, որով հանցանք կատարած անձինք կարող են ազատվել քրեական պատասխանատվությունից և պատժից, կամ կարող է մեղմացվել պատիժը, կամ վերացվել դատվածությունը: Համաներման ակտի կիրառումը հնարավոր է դատավարության ցանկացած փուլում: Ընդ որում, համաներման կիրառման սահմանափակումները նախատեսվում են համաներման ակտով և պետք է պահպանվեն անվերապահորեն: Մասնավորապես, անվերապահորեն պետք է պահպանվեն համաներման ակտում նախատեսված այն կանոնները, որոնք սահմանում են անձանց շրջանակը, որոնց նկատմամբ համաներումը կիրառելի չէ, ինչպես նաև սահմանում են, թե հանցանք կատարած անձինք ինչ չափով պետք է օգտվեն համաներումից՝ պետք է ազատվեն քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից, կամ կարող է մեղմացվել պատիժը, կամ վերացվել դատվածությունը: Այդ կանոններից շեղումները, այդ թվում՝ նախատեսված համաներման չկիրառումը կամ նախատեսվածից դուրս համաներման կիրառումը կարող են հանգեցնել օրինականության սկզբունքի խախտման և կամայականության⁶:

15. Համաներման մասին օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ «Համաներում հայտարարելով՝ պատժից ազատել՝ առավելագույնը չորս փարի ժամկետով ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժի դատապարտված անձանց»:

Նույն օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ «Համաներում հայտարարելով՝ պատժից ազատել առավելագույնը վեց փարի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված՝ հանցագործությունը մինչև 18 փարին լրանալը կատարած այն անձանց, որոնք նախկինում դիտարկողյալ հանցագործություն կատարելու համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չեն կրել կամ կրել են, սակայն չունեն դատվածություն»:

Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 9-րդ կետի համաձայն՝ «Համաներումը չկիրառել (բացառությամբ սույն հոդվածի 9-րդ և 11-րդ մասերով նախատեսված դեպքերի)՝ այն անձանց նկատմամբ, որոնց նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, և որոնք կարող են մեղադրվել կամ

⁶ Տե՛ս, Վճռաբեկ դատարանի՝ Վարուժան Ավետիսյանի գործով 2011 թվականի հոկտեմբերի 20-ի թիվ ՍԴ3/0013/01/11, Գարիկ Ղազարյանի գործով 2012 թվականի մարտի 30-ի թիվ ՏԴ/0088/01/11, Լևոն Խոսրոյանի և Արդյոմ Ալեքսանյանի գործով 2015 թվականի հունիսի 5-ի թիվ ԵԿԴ/0046/01/14, Արիզ Տիգրանյանի գործով 2019 թվականի նոյեմբերի 7-ի թիվ ԵԴ/0501/01/18 որոշումները:

մեղադրվում են փորձաշրջանի ընթացքում կրկին դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու մեջ կամ դատապարտվել են փորձաշրջանի ընթացքում կրկին դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար»:

Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 12-րդ մասի համաձայն՝ «Սույն հոդվածի 1-5-րդ և 7-րդ մասերը կիրառվում են անձի նկատմամբ, եթե սույն հոդվածի 8-րդ և 10-րդ մասերով այլ բան նախատեսված չէ»:

15.1. Սույն որոշման 13-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ վերլուծելով Համաներման մասին օրենքի վերը մեջբերված կարգավորումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ համաներման կիրառելիության համար օրենսդիրը նախ և առաջ սահմանել է համաներում հայտարարելով պատժից և քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքերը, պայմանները և ըստ այդ պայմանների՝ համաներումից օգտվելու սահմանները: Ընդ որում՝ այդ հարցում օրենսդիրը ցուցաբերել է տարբերակված մոտեցում՝ մարդասիրության սկզբունքի համատեքստում էական նշանակություն ունեցող առանձին հանգամանքների (պայմանների) առկայության դեպքում նախատեսելով պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու ավելի մեծ հնարավորություններ: Այսպես՝ Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասից երևում է, որ օրենսդիրն առանձնացրել է սոցիալական որոշակի խումբ, որի կազմում ընդգրկված անձինք կարող են պատժից ազատվել նաև այն դեպքում, երբ դատապարտվել են ոչ թե չորս, ինչպես Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմանն է, այլ վեց տարի ժամկետով ազատազրկման: Միևնույն ժամանակ օրենսդիրն առանձին դեպքերում այդ խմբի կազմում ներառված անձանց համար սահմանել է հավելյալ պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում միայն անձը կարող է Համաներման մասին օրենքի վերը հիշատակված դրույթի կիրառմամբ ազատվել պատժից: Մասնավորապես, նման հավելյալ պայման է սահմանված Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետում, ըստ որի՝ առավելագույնը վեց տարի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված հանցագործությունը մինչև 18 տարին լրանալը կատարած անձինք ազատվում են պատժից, եթե նախկինում դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չեն կրել կամ կրել են, սակայն չունեն դատվածություն: Այլ կերպ, օրենսդիրը, մարդասիրական բնույթ ունեցող համաներման ակտի գործողության տակ ընկնելու ավելի մեծ հնարավորություն է նախատեսել մինչև 18 տարին լրանալը հանցանք կատարած անձանց համար՝ միաժամանակ այդ հնարավորությունը պայմանավորելով լրացուցիչ պայմանի առկայությամբ, այն է՝ եթե նախկինում դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չեն կրել կամ կրել են, սակայն չունեն դատվածություն: Ընդ որում, նման լրացուցիչ պայմանը չի կարող դիտարկվել որպես մինչև 18 տարին լրանալը հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ Համաներման մասին օրենքի կիրառման սահմանափակում: Համաներման կիրառելիության սահմանափակումները նախատեսված են Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 10-րդ մասով, դրանք

ինքնավար են, այլ պայմանների հետ չեն համադրվում և պետք է պահպանվեն անվերապահորեն: Հետևաբար, յուրաքանչյուր դեպքում անձի նկատմամբ Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի կիրառելիության հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է պարզել, թե առկա չեն արդյոք Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 10-րդ մասով նախատեսված սահմանափակումները, որոնք կարող են արգելք լինել անձի նկատմամբ վերոնշյալ օրենքը կիրառելու համար:

Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ մոտեցումը բխում է ինչպես Համաներման մասին օրենքի ընդհանուր համակարգային վերլուծությունից և տրամաբանությունից, այնպես էլ Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 12-րդ մասի այն կարգավորումից, ըստ որի՝ նույն հոդվածի 1-5-րդ և 7-րդ մասերը կիրառվում են անձի նկատմամբ, եթե նշված հոդվածի 8-րդ և 10-րդ մասերով այլ բան նախատեսված չէ:

15.2. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով նախատեսված կարգավորումը կիրառելի է միայն այն անձանց նկատմամբ, ովքեր միաժամանակ բավարարում են հետևյալ պայմաններին՝ դատապարտվել են առավելագույնը վեց տարի ժամկետով ազատազրկման, հանցագործությունը կատարել են մինչև 18 տարին լրանալը, նախկինում դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չեն կրել կամ կրել են, սակայն չունեն դատվածություն, և բացակայում են Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 10-րդ մասով նախատեսված՝ նրանց նկատմամբ համաներման ակտի կիրառումը բացառող հանգամանքները:

16. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ

- Գ.Նավասարդյանը նախկինում՝ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2016 թվականի հոկտեմբերի 18-ի դատավճռով դատապարտվել է ազատազրկման՝ 4 (չորս) տարի 8 (ութ) ամիս 17 (տասնյոթ) օր ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կանոնների կիրառմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել և սահմանվել է փորձաշրջան՝ 5 (հինգ) տարի ժամկետով:

- Գ.Նավասարդյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա ուրիշի գույքի զգալի չափերով գաղտնի հափշտակություն կատարելու դիտավորյալով, 2018 թվականի մարտի 22-ին՝ ժամը 20-ի սահմաններում, այլ անձանց հետ, նախնական համաձայնությամբ, ապօրինի մուտք է գործել «Մարդիգյան» երեխաների պաշտպանության կենտրոն, գողացել տարբեր տեսակի կենցաղային իրեր և տեխնիկական սարքավորումներ՝ կենտրոնին պատճառելով ընդհանուրը զգալի չափերով՝ 304.000 ՀՀ դրամի գույքային վնաս⁸:

⁷ Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

⁸ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

- Առաջին ատյանի դատարանն իր որոշմամբ փաստել է, որ Գ.Նավասարդյանը հանցագործությունը կատարել է մինչև 18 տարին լրանալը և նախկինում դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չի կրել: Բացի այդ, նրա նկատմամբ վերջին տասը տարիների ընթացքում ՀՀ Ազգային ժողովի համաներման ակտ կամ ՀՀ Նախագահի ներման հրամանագիր չի կիրառվել, և Համաներում հայտարարելու մասին ՀՀ օրենքը նրա նկատմամբ կիրառելու արգելքներ չկան: Արդյունքում, Առաջին ատյանի դատարանը հանգել է հետևության, որ Գ.Նավասարդյանին պետք է պատժից ազատել՝ Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի կիրառմամբ⁹:

- Վերաքննիչ դատարանը, օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, արձանագրել է, որ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ համաներում կիրառելով պատժից ազատելու մասին որոշում կայացնելիս Առաջին ատյանի դատարանը խախտում թույլ չի տվել, քանի որ Գ.Նավասարդյանը սույն գործով հանցանքը կատարել է այն ժամանակ, երբ իր նկատմամբ նշանակված ազատազրկման ձևով պատիժը չի կրել, ինչպես պահանջում է Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը: Իսկ ինչ վերաբերում է Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 9-րդ կետով սահմանված արգելքին, ապա այն վերաբերելի չէ մինչև 18 տարին լրանալը հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ¹⁰:

17. Նախորդ կետում շարադրված փաստական տվյալները գնահատելով սույն որոշման 13-15.2-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանին Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի հիման վրա պատժից ազատելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավորված չեն: Այսպես՝ ըստ գործի փաստական տվյալների՝ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի հոկտեմբերի 18-ի դատավճռով սահմանվել է 5 (հինգ) տարի ժամկետով փորձաշրջան: Սույն գործով Գ.Նավասարդյանն իրեն մեղսագրվող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նախատեսված հանցանքը կատարել է իր նկատմամբ սահմանված փորձաշրջանի ընթացքում՝ 2018 թվականի մարտի 22-ին: Ուստի, վերոշարադրյալից բխում է, որ տվյալ դեպքում առկա է Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 10-րդ մասի 9-րդ կետով նախատեսված՝ համաներման ակտի կիրառումը բացառող հանգամանք: Մինչդեռ, ստորադաս դատարաններն ամբաստանյալի նկատմամբ կիրառել են Համաներման մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետի դրույթը և ազատել պատժից՝ պատշաճ իրավական գնահատականի չարժանացնելով գոր-

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

¹⁰ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

ծում առկա և սույն որոշմամբ մեջբերված փաստական տվյալների համակցությունը: Արդյունքում, ստորադաս դատարանները սխալ եզրահանգման են եկել ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ Համաներման մասին օրենքի կիրառելիության հարցում՝ թույլ տալով նյութական իրավունքի խախտում:

18. Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով առերևույթ առկա է քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք և կրկնելով նախկինում արտահայտված դիրքորոշումն առ այն, որ վճռաբեկ վերանայման սահմանները չունեն բացարձակ բնույթ, և դրանք պետք է դիտարկվեն, ի թիվս այլնի, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու հիմքերը սահմանող հոդվածի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մաս) համատեքստում¹¹ փաստում է, որ անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով քրեական հետապնդումը՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքով դադարեցնելու հարցը:

19. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *երկրորդ* իրավական հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքով:

20. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե՝ (...)

6) անցել են վաղեմության ժամկետները,

(...)

5. Դատարանը, հայտնաբերելով քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ, լուծում է ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը (...):»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից անցել են հետևյալ ժամկետները.

(...)

2) հինգ տարի՝ միջին ծանրության հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից.

(...)

2. Վաղեմության ժամկետը հաշվարկվում է հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահը (...):»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Մինչև տասնութ տա-

¹¹ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Մխիթար Էրոյանի և այլոց գործով 2011 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշումը:

րին լրանալը հանցանք կատարած անձին վաղեմության ժամկետներն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելիս սույն օրենսգրքի 75-րդ և 81-րդ հոդվածներով նախատեսված վաղեմության ժամկետները համապատասխանաբար կրճատվում են կիսով չափ»:

«Հ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) 3. Միջին ծանրության հանցագործություններ են համարվում դիտարկությանը կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում հինգ տարի ժամկետով ազատազրկումը (...)»:

21. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածում թվարկված են օրենքով սահմանված այն հանգամանքները, որոնք բացառում են ինչպես քրեական հետապնդման հնարավորությունը, այնպես էլ քրեական գործի վարույթը: Այդ հանգամանքներից յուրաքանչյուրի բացահայտման դեպքում քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, իսկ քրեական հետապնդումը՝ դադարեցման:

22. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի կիրառմանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Արամ Սարգսյանի* գործով որոշմամբ, արձանագրելով՝ «(...) [Թ]եև [ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված] հիմքերն իրենց բովանդակությամբ, կիրառման իրավական հետևանքներով տարբեր են, այնուամենայնիվ, բոլորն էլ կրում են իմպերատիվ բնույթ և դրանցից գեթ մեկի առկայությունն արդեն իսկ բացառում է քրեական գործի վարույթը քրեական դատավարության ցանկացած փուլում: Այլ կերպ, եթե վարույթ իրականացնող մարմինը հայտնաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված հանգամանքներից որևէ մեկը, ապա գործի վարույթը ենթակա է կարճման»¹²:

23. Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ օրենսդիրը վաղեմության ժամկետն անցնելը դիտում է որպես քրեական գործի վարույթը և քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք՝ սահմանելով, որ քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե անցել են վաղեմության ժամկետները: Միևնույն ժամանակ, քրեադատավարական օրենքը վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտադիր նախապայման է դիտում մեղադրյալի համաձայնությունը, որի բացակայությունը ենթադրում է վարույթի շարունակում ընդհանուր կարգով: Այսինքն՝ այն դեպքում, երբ անձը համաձայն չէ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով քրեական գործի հարուցումը մերժելու, իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և գործի վարույթը կարճելու հետ, նրան պետք է հնարավորություն ընձեռվի դատական քննության փուլում վիճարկելու իրեն առաջադրված մեղադրանքը:

Այն դեպքում, երբ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վա-

¹² Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արամ Սարգսյանի* գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԴ/0503/06/10 որոշման 20-րդ կետը:

դեմության ժամկետը լրանում է գործի դատական քննության փուլում, այդ հիմքով նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ընթացակարգի իրականացման պարտականությունը կրում է դատարանը: Ընդ որում, դատական քննությունը ենթադրում է վարույթն ինչպես առաջին ատյանի, այնպես էլ վերաքննիչ ու վճռաբեկ դատարաններում¹³: Մասնավորապես, դատարանը պետք է պարզի, թե արդյո՞ք ամբաստանյալը համաձայն է, որ նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվի՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքով: Անձի համաձայնությունը ստանալու դեպքում՝ դատարանը պարտավոր է դադարեցնել նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը, իսկ համաձայնության բացակայության դեպքում՝ պետք է դատական քննությունը շարունակի ընդհանուր կարգով, սակայն դատավճիռ կայացնելիս՝ դադարեցնի անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը: Ընդ որում, երբ անձն արդեն հնարավորություն է ունեցել առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններում (վերջին դեպքում՝ վճռաբեկ բողոք բերելու միջոցով) վիճարկելու իրեն առաջադրված մեղադրանքը, ապա քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցած լինելու հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս նրա դիրքորոշումը լրացուցիչ ճշտելու անհրաժեշտությունը բացակայում է¹⁴:

24. Վերոգրյալի հիման վրա, անդրադառնալով վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

«Հ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Գողությունը, որը կատարվել է՝

1) մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ,

(...)

3) պահեստարան կամ շինություն ապօրինի մուտք գործելով՝

պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հինգհարյուրապատիկից հազարապատիկի չափով, կամ ազատազրկմամբ՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով»:

«Հ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նկարագրված արարքը դիտավորյալ հանցագործություն է, իսկ դրա համար նախատեսված ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի գերազանցում հինգ տարին, ուստի այն դասվում է միջին ծանրության հանցագործությունների շարքին: Հետևաբար՝ ՀՀ քրեա-

¹³ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Անահիտ Սաղաթեյանի գործով 2011 թվականի հոկտեմբերի 20-ի թիվ ԳԴ5/0022/01/10 որոշումը, Սիրաժ Ղամբարյանի և այլոց գործով 2014 թվականի մարտի 28-ի թիվ ԵՇԴ/0055/01/11 որոշումը, Հրանտ Մազմանյանի գործով 2015 թվականի մարտի 27-ի թիվ ԵԿԴ/0121/11/14 որոշումը, Ֆարիդա Ավագիմյանի գործով 2017 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ ԱՎԴ2/0016/01/14 որոշումը, Անդրանիկ Գրիգորյանի գործով 2017 թվականի օգոստոսի 30-ի թիվ ԵԿԴ/0180/01/15 որոշումը:

¹⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Սիրաժ Ղամբարյանի և այլոց գործով վերը հիշատակված որոշման 25-րդ կետը:

կան օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված հանցավոր արարքը կատարած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե հանցանքն ավարտված համարվելու օրվանից մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահն անցել է հինգ տարի:

Միննույն ժամանակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 95-րդ հոդվածը սահմանում է, որ մինչև տասնութ տարին լրանալը հանցանք կատարած անձին վաղեմության ժամկետներն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածով նախատեսված վաղեմության ժամկետները կրճատվում են կիսով չափ:

Վերոնշյալից հետևում է, որ մինչև տասնութ տարին լրանալը անձի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանք կատարելու դեպքում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված հինգ տարի վաղեմության ժամկետը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի ուժով կրճատվում է կիսով չափ՝ կազմելով երկուսուկես տարի:

25. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նախատեսված հանցագործությունը կատարել է 2018 թվականի մարտի 22-ին¹⁵: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով որակված՝ Գ.Նավասարդյանին մեղսագրված արարքը կատարելու մեջ վերջինիս մեղավորությունը հաստատող մեղադրական դատավճիռը կայացվել է 2019 թվականի մայիսի 3-ին¹⁶, որը բողոքարկվել է Վերաքննիչ դատարան, իսկ Վերաքննիչ դատարանը բողոքի քննության արդյունքում որոշում է կայացրել 2020 թվականի մարտի 10-ին¹⁷: Նշված որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Գ.Բաղդասարյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանին՝ 2020 թվականի դեկտեմբերի 29-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ¹⁸:

26. Նախորդ կետում մեջբերված և վերլուծված հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 20-24-րդ կետերում շարադրված իրավական նորմերի և արտահայտված դիրքորոշումների վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Գ.Նավասարդյանին մեղսագրված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նախատեսված հանցագործությունն ավարտվել է 2018 թվականի մարտի 22-ին, երբ նրա 18 տարին լրացած չի եղել¹⁹:

Հետևաբար, Գ.Նավասարդյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ և 95-րդ հոդվածների կանոններով քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության երկուսուկես տարի ժամկետը լրացել է 2020 թվականի սեպտեմբերի 22-ին: Մինչդեռ, այդ օրվա դրությամբ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ կայացված

¹⁵ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը:

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 3-րդ կետը:

¹⁸ Տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը:

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

մեղադրական դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտած չի եղել:

27. Նման պայմաններում, Գրիշա Նավասարդյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցել է:

28. Վերոգրյալի հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալ Գ.Նավասարդյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով Տավուշի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2019 թվականի մայիսի 3-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի մարտի 10-ի որոշումը պետք է բեկանել, Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել և նրա վերաբերյալ քրեական գործի վարույթը կարճել՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցնելու պատճառաբանությամբ:

Վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ գտնում է, որ Գ.Նավասարդյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված չհեռանալու մասին ստորագրությունը պետք է վերացնել:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Ամբաստանյալ Գրիշա Էդգարի Նավասարդյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով Տավուշի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2019 թվականի մայիսի 3-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի մարտի 10-ի որոշումը բեկանել: Գրիշա Էդգարի Նավասարդյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցնելու պատճառաբանությամբ, և նրա վերաբերյալ քրեական գործի վարույթը կարճել:

2. Ամբաստանյալ Գրիշա Էդգարի Նավասարդյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված չհեռանալու մասին ստորագրությունը վերացնել:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԷԴ/0040/01/12

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի հունիսի 11-ին

ք. Երևանում

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով դատապարտյալ Մելիք Ժիրայրի Մեսրոպյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 27-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2012 թվականի հունիսի 14-ի դատավճռով ամբաստանյալ Մելիք Մեսրոպյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 1 (մեկ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ և 67-րդ հոդվածների կիրառմամբ՝ նշանակված պատժին մասնակիորեն գումարվել է Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2010 թվականի դեկտեմբերի 1-ի դատավճռով նշանակված 9 (ինը) տարի ժամկետով ազատազրկում պատժից չկրած՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով ազատազրկումը, և վերջնական պատժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 7 (յոթ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով: Պատժի կրման սկիզբը հաշվվել է 2012 թվականի հունիսի 14-ից: Պատժի հետ մեկտեղ Մ.Մեսրոպյանի նկատմամբ նշանակվել է նաև բժշկական բնույթի հարկադիր բուժում «կանաքինոդային թմրամոլության» դեմ:

Նույն դատավճռով դատապարտվել են նաև Մ.Մովսիսյանը և Ք.Անտոնյանը:

2. Դատապարտյալ Մ.Մեսրոպյանի կողմից նոր հանգամանքի հիմքով բերված վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2018 թվականի նոյեմբերի 27-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 14-ի դատավճիռը բեկանել և փոփոխել: Մ.Մեսրոպյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ և 67-րդ հոդվածների կիրառմամբ՝ նշանակված պատժին գումարվել է Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2010 թվականի դեկտեմբերի 1-ի դատավճռով նշանակված 9 (ինը) տարի ժամկետով ազատազրկում պատժից չկրած՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով ազատազրկումը, և վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 7 (յոթ) տարի ժամկետով: Պատժի կրման սկիզբը հաշվվել է 2012 թվականի հունիսի 14-ից:

3. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի օգոստոսի 6-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ: Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 26-ի որոշմամբ սահմանվել է վճռաբեկ բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

4. Մելիք Մեսրոպյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով մեղավոր է ճանաչվել հետևյալ արարքի համար. «Նա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործություն կատարելու համար Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից դատապարտվել է 9 տարի ժամկետով ազատազրկման և պատիժը ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿ հիմնարկում կրելու ընթացքում՝ 2011թ. հոկտեմբերի 4-ին գործով չպարզված անձից ցանկացել է առանց իրացնելու նպատակի, իր գործածման համար ապօրինի ձեռք բերել խոշոր չափի՝ 15,62 գրամ «չորացված մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոց, որը ՔԿ հիմնարկ առաքելու և իրեն փոխանցելու խնդրանքով դիմել է հոր երկրորդ կնոջը՝ Մարինե Մովսիսյանին, որին վերջինս նախապես խոստացել է օժանդակել: Միաժամանակ Մ.Մեսրոպյանը խնդրել է իր ընկերուհի Քնարիկ Համլետի Անտոնյանին անձանդից վերցնել թմրամիջոցով հանձնուքը ու փոխանցել Մ.Մովսիսյանին, որին Ք.Անտոնյանն ընդառաջել է:

Քնարիկ Անտոնյանը, ցանկանալով օժանդակել Մ.Մեսրոպյանին խոշոր չափի 15,62 գրամ «չորացված մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցն ապօրինի ձեռք բերելու հարցում, նրա խնդրանքով 2011թ. հոկտեմբերի 04-ին ժամը 17:00-ի

սահմաններում «Մայաթիա» բժշկական կենտրոնի մոտ հանդիպել է քննությամբ չպարզված անձնավորությանը, նրանից վերցրել թմրամիջոցով հանձնուքը և հաջորդ օրը՝ հոկտեմբերի 5-ին ժամը 12:00-ի սահմաններում, «Գումի» շուկայի մոտ այն փոխանցել Մարինե Մովսիսյանին՝ այդպիսով վերացրել թմրանյութը ՔԿ հիմնարկ ապօրինի առաքելու և Մ.Մեսրոպյանին հանձնելու խոչընդոտները: Մ.Մովսիսյանը հանձնուքի միջից հանել է հիշյալ թմրամիջոցի պարունակությամբ փաթեթը և պահել մոտը՝ հետագայում Մ.Մեսրոպյանին հանձնելու համար: 2011թ. հոկտեմբերի 07-ին Մ.Մովսիսյանը նշված թմրամիջոցով փաթեթը դիտավորյալ թաքցրել է իր կրծկալի մեջ և գնացել Մ.Մեսրոպյանին տեսակցության՝ այդպիսով վերացրել թմրանյութը ՔԿ հիմնարկ ապօրինի առաքելու և Մ.Մեսրոպյանին հանձնելու խոչընդոտները, սակայն նույն օրը ժամը 14:00-ի սահմաններում տեսակցության այցելած անձանց խուզարկության սենյակում «Նուբարաշեն» ՔԿ հիմնարկի աշխատակիցների կողմից Մ.Մովսիսյանի անձնական խուզարկությամբ հայտնաբերվել է խոշոր չափի՝ 15,62 գրամ «չորացված մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցը, և Մ.Մեսրոպյանը հանցագործությունն ավարտին չի հասցրել իր կամքից անկախ հանգամանքներով¹:

5. Վերաքննիչ դատարանը, հղում կատարելով թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի չափերի վերաբերյալ օրենսդրական փոփոխություններին, ինչպես նաև վկայակոչելով ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածը և ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2017 թվականի փետրվարի 14-ի թիվ ՍԴՈ-1348 որոշումը, եզրահանգել է. «(...) [Կ]արարված օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում դատապարտյալ Մելիք Ժիրայրի Մեսրոպյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով կարարված արարքի հանցավորությունը չի վերացվել, քանի որ «չորացված մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցի 15,62 գրամը շարունակում է հանդիսանալ խոշոր չափ: Մինչնույն ժամանակ (...) նշված տեսակի թմրամիջոցի խոշոր չափի նվազագույն շեմի փոփոխություն է տեղի ունեցել՝ մեղմացման առումով, որպիսի պարագայում 15,62 գրամ չափով «չորացված մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցը մոտ է ՀՀ կառավարության 2018 թվականի հունիսի 27-ի թիվ 707-Ն որոշման թիվ 1 հավելվածով սահմանված նշված տեսակի թմրամիջոցի խոշոր չափի նվազագույն շեմին (12,5 գրամ՝ նախկին 5,0 գրամի փոխարեն): Ելնելով վերոգրյալից և հաշվի առնելով այն, որ նոր օրենքն այլ կերպ բարելավում է Մելիք Մեսրոպյանի վիճակը, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ վերջինիս կողմից բերված բողոքը պետք է բավարարել, [Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հունիսի 14-ի] դատավճիռը բեկանել և փոփոխել (...)»²:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ

¹ Տես քրեական գործ, հատոր 2, թերթեր 169-170, հատոր 3, թերթեր 81-84:

² Տես քրեական գործ, հատոր 4, թերթեր 24-28:

հիմնավորումներով.

6. Բողոքի հեղինակի պնդմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտում, ինչի արդյունքում կայացվել է անհիմն և անօրինական դատական ակտ: Մասնավորապես, ըստ բողոքաբերի, Վերաքննիչ դատարանն առանց համապատասխան իրավական հիմքերի նոր հանգամանքով վերանայել և փոփոխել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը՝ խախտելով դատական ակտերի կայունության սկզբունքը:

Ի հիմնավորումն իր վերոնշյալ փաստարկի՝ բողոքաբերը, մեջբերելով Սահմանադրական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի՝ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման վերաբերյալ իրավական դիրքորոշումները և դրանց լույսի ներքո գնահատելով սույն քրեական գործում առկա փաստական տվյալները, արձանագրել է, որ ՀՀ Կառավարության 2018 թվականի հունիսի 27-ի թիվ 707-Ն՝ թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մանր, զգալի, խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը սահմանող (թիվ 1 հավելված) որոշմամբ չի ապաքրեականացվել Մելիք Մեսրոպյանի կատարած հանրորեն վտանգավոր արարքը, չի մեղմացվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի սանկցիայով նախատեսված պատիժը կամ այլ կերպ չի բարելավվել վերջինիս վիճակը, հետևաբար առկա չի եղել նոր հանգամանքով օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը վերանայելու և նշանակված պատիժը մեղմացնելու քրեադատավարական հիմքը:

7. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 27-ի որոշումը և օրինական ուժի մեջ թողնել Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 14-ի դատավճիռը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

8. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի կայունության սկզբունքի, ինչպես նաև դրանց վերանայման սահմանների մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի, անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

9. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյոք Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2017 թվականի փետրվարի 14-ի թիվ ՍԴՈ-1348 որոշման ուժով «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2017 թվականի դեկտեմբերի 6-ի թիվ ՀՕ-241-Ն ՀՀ օրենքը նոր հանգամանք է դատապարտյալ Մելիք Մեսրոպյանի վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 14-ի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը վերանայելու համար:

10. «Հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության սկզբունքը» վերտառությամբ ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվա-

ծի համաձայն՝ «Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը ենթակա էր կիրառման հանցանք կատարելու պահին: Արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ»:

ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան»:

10.1. ՀՀ Սահմանադրական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Սահմանադրական դատարան), ՍԴՈ-1348 որոշման շրջանակներում մեկնաբանելով ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածը և անդրադառնալով արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքը հետադարձությամբ կիրառելու կառուցակարգին՝ արձանագրել է. «(...) Ելնելով ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի անմիջական գործողությունից և վերջինիս՝ սույն որոշման մեջ բացահայտված բովանդակությամբ կիրառումն ապահովելու համար իրավակիրառ պրակտիկայի շրջանակներում արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքի հետադարձ կիրառումը պատիժ կրող անձանց նկատմամբ անհրաժեշտ է իրականացնել նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման վերաբերյալ իրավակարգավորումների շրջանակներում՝ արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքի ուժի մեջ մտնելը դիտարկելով որպես դատական ակտը վերանայելու համար նոր հանգամանք (...)»³:

Արդյունքում Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.2-րդ հոդվածը և դրա հետ համակարգային առումով փոխկապակցվածության մեջ գտնվող՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասը համապատասխանում են ՀՀ Սահմանադրությանն այնպիսի սահմանադրաիրավական բովանդակությամբ, համաձայն որի՝ ելնելով ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի անմիջական գործողությունից՝ արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքն ուժի մեջ մտնելն իրավակիրառ պրակտիկայի շրջանակներում պետք է ընկալվի որպես նոր հանգամանք, և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով ենթակա է վերանայման ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգով (...)»⁴:

10.2. Միևնույն ժամանակ, Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի մարտի 26-ի թիվ ՍԴՈ-1586 որոշմամբ նշել է, որ «Ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության ընդհանուր կանոնը, որով մերժվում է իրավական ակտերի հետադարձ գործողության հնարավորությունը, հետապնդում է իրավաչափ

³ Տես ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2017 թվականի փետրվարի 14-ի թիվ ՍԴՈ-1348 որոշման 7-րդ կետը:

⁴ Տես նույն որոշման եզրափակիչ մասը:

նպատակներ՝ դրանով հնարավոր է լինում երաշխավորել մարդու իրավունքները, ապահովել իրավական որոշակիության, իրավական անվտանգության սկզբունքները, հասարակական հարաբերությունների կայունությունը և այլն:

Համանման իրավական դիրքորոշում Սահմանադրական դատարանն արտահայտել է նաև իր՝ 2011 թվականի նոյեմբերի 29-ի ՍԴՈ-1000 որոշմամբ, մասնավորապես, ամրագրելով, որ «ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 3-6-րդ մասերի, ինչպես նաև 42-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ՝ ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության կանոնակարգումը հիմնվում է այն տրամաբանության վրա, որ **իրավական ակտերի հետադարձ ուժով գործողության մերժումն ընդհանուր կանոն է, իսկ այդ ակտերի հետադարձ ուժով գործողության հնարավորությունը՝ բացառություն ընդհանուր կանոնից: Այս մոտեցումը բխում է իրավական որոշակիության, օրենսդրության նկատմամբ լեգիտիմ ակնկալիքների, մարդու իրավունքների երաշխավորման, իրավակիրառ մարմինների կողմից կամայականությունների կանխարգելման նկատառումներից**»:

Ընդ որում, բացառություններն իրենց հերթին տարբեր են. (1) երբ սահմանադիրը բացառում է օրենսդրի կողմից որևէ հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությունը՝ սահմանելով հետադարձության ուղիղ պահանջ (արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ (Սահմանադրության 72-րդ հոդված), և (2) երբ անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտին հետադարձ ուժ հաղորդելու լիազորությունը թողնվում է իրավասու (այդ ակտն ընդունող) մարմնի հայեցողությանը (անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով (Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Այս դեպքերում ևս Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է ՍԴՈ-1000 որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումն առ այն, որ իրավական ակտի հետադարձությունը թույլատրվում է բացառիկ դեպքերում, և տվյալ ակտն ընդունող մարմնի՝ այդ ակտին հետադարձ ուժ հաղորդելու որոշումը պետք է հիմնվի հասարակության և պետության համար նման որոշման հնարավոր իրավական հետևանքների բազմակողմանի վերլուծության և գնահատականի վրա»⁵:

11. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիային (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) կից թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավագործության շրջանակներում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը հա-

⁵ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի՝ 2021 թվականի մարտի 26-ի թիվ ՍԴՈ-1586 որոշման 6.1.-րդ կետը:

մապատասխան:

2. Նախորդ կետրի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը տվյալ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան, եթե ի հայտ են եկել նոր կամ նոր բացահայտված փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ, որոնք կարող էին ազդել դրա արդյունքի վրա (...):»:

11.1. Դատական ակտի՝ օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից վերջնական դառնալու, և միայն բացառիկ դեպքերում դրա վերանայման հնարավորության, այսինքն՝ դատական ակտերի կայունության սկզբունքի հետ կապված Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում բազմիցս ընդգծել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի նախաբանի լույսի ներքո իրավունքի գերակայությունը պայմանավորվող պետությունների ընդհանուր նվաճումն է, որի **հիմնարար կողմերից է իրավական որոշակիության սկզբունքը, ինչը պահանջում է, ի թիվս այլնի, որ եթե դատարանները վերջնականապես որոշել են որևէ հարց, նրանց որոշումը չպետք է կասկածի տակ դրվի**⁶:

Իրավական որոշակիությունը ենթադրում է **հարգանք *res judicata***՝ **դատական ակտերի կայունության սկզբունքի** նկատմամբ: Մասնավորապես, վերոնշյալ սկզբունքից բխում է, որ **որևէ կողմ իրավասու չէ պահանջել վերջնական և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայում՝ պարզապես գործը կրկին քննելու և նոր որոշում կայացնելու ակնկալիքով**: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պնդմամբ՝ **վերանայումը չպետք է քողարկված բողոքարկման բնույթ կրի, իսկ գործի վերաբերյալ երկու տարբեր կարծիքի առկայության հնարավորությունը դեռևս չի կարող վերանայման հիմք լինել**: Իրավական որոշակիության սկզբունքից շեղումը կարող է արդարացվել միայն պարտադիր հանդիսացող էական և անհաղթահարելի հանգամանքների դեպքում՝ կամ եթե լուրջ **իրավաչափ նկատառումները գերակայում են իրավական որոշակիության սկզբունքի նկատմամբ**⁷: Այսպես՝ իրավական որոշակիության սկզբունքի պահանջը բացարձակ չէ, և դրանից շեղվող ցանկացած որոշում պետք է գնահատվի Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի 2-րդ կետի լույսի ներքո, որն ուղղակիորեն թույլատրում է պետությանը նոր փաստերի կամ նախորդ վարույթում տեղ գտած՝ գործի ելքի վրա ազդող հիմնարար թերության հիմքով նորոգել գործի վարույթը⁸:

Այդ պատճառով էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախա-

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Xheraj v. Albania* գործով 2008 թվականի հուլիսի 29-ի վճիռը, գանգատ թիվ 37959/02, կետեր 51-52:

⁷ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Brumarescu v. Romania* գործով 2001 թվականի հունվարի 23-ի վճիռը, գանգատ թիվ 28342/95, կետեր 61-62, *Ryabykh v. Russia* գործով 2003 թվականի դեկտեմբերի 3-ի վճիռը, գանգատ թիվ 52854/99, կետեր 51-52:

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Xheraj v. Albania* գործով 2008 թվականի հուլիսի 29-ի վճիռը, գանգատ թիվ 37959/02, կետեր 51-52:

⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Radchikov v. Russia* գործով 2007 թվականի մայիսի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 65582/01, կետ 42:

դեպային իրավունքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դատարանն ընդգծում է քրեական օրենքը հետադարձ ուժով կիրառելու հնարավորությունը՝ մինչև վերջնական դատական ակտի կայացումը: Այս առումով հարկ է ընդգծել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վճռել է, որ Եվրոպական կոնվեցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասը ոչ միայն երաշխավորում է ավելի խիստ քրեական օրենքների հետադարձ ուժի արգելքը, այլ նաև անուղակիորեն երաշխավորում է ավելի մեղմ քրեական օրենքի հետադարձ ուժ ունենալու սկզբունքը: Վերջինս բխում է այն կանոնից, որի համաձայն՝ հանցանքը կատարելու պահին գործող և հետագայում՝ **նախքան վերջնական դատական ակտի կայացումն ընդունված քրեական օրենքների միջև տարբերությունների առկայության դեպքում դատարանները պարտավոր են կիրառել այն օրենքը, որի նորմերն ավելի բարենպաստ են ամբաստանյալի համար**¹⁰:

12. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ փարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են դա, սակայն ունեն դատվածություն»:

12.1. Վճռաբեկ դատարանը, Վաղարշակ Գալոյանի գործով որոշման շրջանակներում անդրադառնալով արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքի հետադարձության եղանակներին, իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ «(...) [Ա]րարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքի գործողության փարածումը մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց վրա կարող է իրականացվել երկու եղանակով՝ պարզ և վերստուգիչ (ռևիզիոն) կարգով:

Քրեական օրենքի պարզ հետադարձությունը ենթադրում է, որ տվյալ գործով դեռևս դատավճիռ կամ գործն, ըստ էության, լուծող այլ վերջնական ակտ չի կայացվել: Այս դեպքում իրավակիրառող մարմինները նոր քրեական օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո ղեկավարվում են դրանով և կատարված արարքին իրավական գնահատական են տալիս և պատժի նշանակման հարցը լուծում են նոր, ավելի մեղմ օրենքին համապատասխան:

Մինևույն ժամանակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է, որ անձի վիճակը բարելավող քրեական օրենքը փարածվում է նաև այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն: Այլ խոսքով՝ հնարավոր է իրավիճակ, երբ մեղադրական դատավճիռն արդեն իսկ մտնել է օրինական ուժի մեջ և գտնվում է կատարման փու-

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Scoppola v. Italy* (N°2) գործով 2009 թվականի սեպտեմբերի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 10249/03, կետ 109:

լում կամ արդեն իսկ ի կարար է ածվել, սակայն անձի դարվածությունը դեռևս չի մարվել: Այս դեպքում քրեական օրենքի գործողության տարածումը մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց վրա կատարվում է վերստուգիչ (ռեիզիոն) եղանակով, և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը վերանայվում են:

Անդրադառնալով քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու պայմաններին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր օրենքը համարվում է արարքի հանցավորությունը վերացնող, եթե դրանով արարքը դադարում է հանցագործություն համարվել (լրիվ ապաքրեականացում) կամ հանցակազմն այնպիսի փոփոխությունների է ենթարկվում, որ հանցավոր համարվող արարքների շրջանակը նեղանում է (մասնակի ապաքրեականացում): Ընդ որում, արարքի հանցավորությունը կարող է վերացվել նաև քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթների փոփոխության միջոցով, օրինակ՝ հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքը կարող է փոփոխվել, ինչի արդյունքում անձը կարող է դադարել քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ լինելուց:

Նոր օրենքը համարվում է պատժը մեղմացնող, եթե հողվածի սանկցիայով նախատեսված ա) պատժի նվազագույն կամ առավելագույն չափերը իջեցվում են, բ) պատժատեսակը փոխարինվում է ավելի մեղմ պատժատեսակով, գ) պարտադիր լրացուցիչ պատժատեսակը վերացվում է կամ վեր է ածվում ֆակուլտատիվի, դ) նախատեսվում է երկրնորդի առավել մեղմ պատժատեսակ:

Հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող է համարվում այն օրենքը, որը չի վերացնում արարքի հանցավորությունը և չի մեղմացնում պատժը, սակայն քրեական պատասխանատվության և պատժի նշանակման, քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու հիմքերի և պայմանների հետ կապված՝ առավել նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցանք կատարած անձի համար: Նման իրավիճակները կարող են բազմազան լինել և վերաբերել քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասի տարբեր ինստիտուտներին (...):»¹¹:

13. Վերոշարադրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքի առանցքային բաղադրատարրերից մեկը **դատական ակտերի կայունության կամ *res judicata* սկզբունքն է**, որի ցանկացած խախտում հանգեցնում է իրավական որոշակիության ոտնահարման և ուղղակիորեն ազդում իրավունքի գերակայության սկզբունքի վրա: *Res judicata* սկզբունքի հիմքում ընկած է **իրավական կարգադրագրերի կայունության, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի անփոփոխելիության ու վերջնական լինելու, դրանց համընդհանուր պարտադիրության գաղափարը**, որով, ի թիվս այլնի, ապահովվում է նաև **դատարանների հեղինակությունը և վստահությունը դատական իշխանության նկատմամբ**: Հետևաբար, իրավական որո-

¹¹ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Վաղարշակ Գալոյանի գործով 2013 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԷԴ/0008/15/13 որոշման 18-րդ և 19-րդ կետերը:

շակիության սկզբունքից շեղումը կարող է արդարացված համարվել միայն օրենքով հստակ սահմանված, պարտադիր հանդիսացող էական և անհաղթահարելի հանգամանքների դեպքում: Նշվածը նաև բխում է Սահմանադրական դատարանի՝ թիվ ՍԴՈ-754 որոշման շրջանակներում ընդգծված՝ միջազգային իրավունքում հայտնի սկզբունքից՝ «Դատարանը կրկին չի որոշի արդեն որոշված գործը» (*res judicata*), որն ամրագրված է ինչպես միջազգային դատական մարմինների հիմնադիր փաստաթղթերում, այնպես էլ մի շարք պետությունների՝ քրեական և քաղաքացիական արդարադատության վերաբերյալ օրենսդրության մեջ: Այս սկզբունքը ենթադրում է, որ դատական գործով ընդունված **վերջնական որոշումը՝ որպես իրավական որոշակիության արդյունք, ենթակա է հարգանքի**¹²: Համանման իրավական դիրքորոշում է հայտնել նաև «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովը (Վենետիկի հանձնաժողով)՝ նշելով, որ **ներպետական դատարանների վերջնական դատավճիռները չեն կարող դրվել կասկածի տակ**¹³:

14. Դատական ակտերի կայունության և իրավական որոշակիության սկզբունքների համատեքստում դիտարկելով սույն որոշման 10-13-րդ կետերում մեջբերված իրավադրույթները և արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո ընդունված նոր օրենքը կարող է Սահմանադրական դատարանի՝ վերը վկայակոչված թիվ ՍԴՈ-1348 որոշման իմաստով դիտարկվել այդ դատական ակտը բացառիկ վերանայման ենթարկելու նոր հանգամանք, եթե օրենսդրական փոփոխության արդյունքում լրիվ կամ մասնակիորեն վերանում է արարքի հանցավորությունը, մեղմանում հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը կամ այլ կերպ բարելավվում վերջինիս վիճակը: Ընդ որում, ի տարբերություն օրենքի հետադարձության պարզ կարգի, օրենքի հետադարձության վերստուգիչ (ռևիզիոն) կարգի դեպքում **օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի՝ նոր օրենքի ընդունման հիմքով վերանայելու հնարավորությունը միջազգային սկզբունքներին համապատասխան՝ սահմանափակված է դատական ակտերի կայունության և որոշակիության սկզբունքների պահպանման անհրաժեշտությամբ**:

Այսպես՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նոր օրենքի ընդունման հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման համար անհրաժեշտ է, որ **ընդունված նոր օրենքը ոչ միայն բարելավի հանցանք կատարած անձի վիճակը, այլև բացառի կայացված դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու հնարավորությունը**: Այլ խոսքով՝ օրենքի հետադարձության կանոնը վերստուգիչ (ռևիզիոն) կարգով կիրառելի է այն պարագայում, երբ օրենսդրական փոփոխության արդյունքում օրինական ուժի մեջ մտած **դատական ակտը հակասում է օրինականության և իրավունքի գերակայության սկզբունքներին**:

¹² Տես Սահմանադրական դատարանի՝ 2008 թվականի մայիսի 27-ի թիվ ՍԴՈ-754 որոշումը:

¹³ Տես European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), Report on the Rule of Law, Strasbourg, 4 April 2011 Study No. 512 / 2009, կետ 46:

րին, որպիսի պայմաններում դատարանի համար պարտադիր է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայումը և նոր օրենքի գործողության տարածումն այն անձանց նկատմամբ, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն: Մասնավորապես, որպես այդպիսին կարող են դիտարկվել օրենսդրական այնպիսի փոփոխությունները, որոնք, ի թիվս այլնի, վերացնում են արարքի հանցավորությունը, փոխում արարքի իրավաբանական որակումը, մեղմացնում անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը կամ այն փոխարինում ավելի մեղմ պատժատեսակով կամ որևէ կերպ բարելավում են հանցանք կատարած անձի վիճակը:

14.1. Ընդ որում, կարևոր է ընդգծել, որ պատիժը մեղմացնող կամ անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը կարող է դիտարկվել որպես օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը վերանայելու նոր հանգամանք, եթե այն կոնկրետ իրավիճակում անվերապահորեն մեղմացնում է դատավճռով անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը (օրինակ՝ եթե *in concreto* փաստական հանգամանքների գնահատմամբ նշանակված պատիժը գերազանցում է փոփոխված օրենքով նախատեսված պատժի առավելագույն չափը¹⁴) կամ այլ կերպ բարելավում է անձի վիճակը, որպիսի պայմաններում դատական ակտը չվերանայելը կհանգեցնի օրինականության սկզբունքի ոտնահարման: Այլ կերպ՝ դրանք այն «էական և անհաղթահարելի» հանգամանքներն են, որոնց պարագայում միայն արդարացի կլինի իրավական որոշակիության սկզբունքից շեղումը:

Հակառակ պարագայում, երբ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը շարունակում է գտնվել նոր ընդունված օրենքով փոփոխված սանկցիայի սահմաններում, ուստի և պատժի մեղմացումը պայմանավորված է դատարանի հայեցողությամբ ու գնահատողական բնույթ է կրում (*in concreto* կարող է նշանակված պատիժը մեղմացնելու հիմք դիտարկվել, սակայն կարող է նաև որպես այդպիսին չդիտարկվել¹⁵), ապա այն չի կարող նոր հանգամանք համարվել և արդեն իսկ լուծված գործը նորոգելու հիմք հանդիսանալ: Մասնավորապես, ինչպես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն է փաստել, գործի վերաբերյալ երկու տարբեր կարծիքի առկայության հնարավորությունը դեռևս չի կարող օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը վերանայելու հիմք լինել¹⁶: **Ուստի, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի դեպքում, ռետրոսպեկտիվ կարգով (անցյալում՝ դատական ակտի կայացման**

¹⁴ Օրինակ՝ *Gouarre Patte c. Andorre* գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ դիմումատուի նկատմամբ մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվելու ցմահ արգելքի նշանակման պարագայում ընդունված քրեական նոր օրենքը, որը սահմանել է մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվելու արգելք ոչ ավելի քան հիմնական պատժի ժամկետը, պետք է դիտարկվի որպես անձի համար առավել բարենպաստ պատիժ սահմանող, տե՛ս *Gouarre Patte c. Andorre* գործով վճիռը, գանգատ թիվ 33427/10, կետ 31:

¹⁵ Օրինակ՝ քրեական նոր օրենքով ավելի մեղմ պատժատեսակի ավելացումն ինքնին չի կարող հիմք հանդիսանալ դատական ակտը վերանայելու համար, քանի որ դատական ակտ կայացնելիս այդպիսի պատժատեսակի առկայության դեպքում դրա նշանակման հնարավորությունը հիմնված է ենթադրության վրա, կրում է հայեցողական և գնահատողական բնույթ:

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 11.1-րդ կետը:

պահին՝ անձի պատիժը մեղմացնող քրեական նոր օրենքի հնարավոր կիրառելիության ենթադրությունը չի կարող հիմք հանդիսանալ օրինական ուժի մեջ մտած այդ դատական ակտը վերանայելու համար:

14.2. Միևնույն ժամանակ, պետք է նկատի ունենալ, որ ի համեմատություն պատիժը մեղմացնող օրենքի, արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքի ռետրոսպեկտիվ կիրառելիությունը չունի հայեցողական և գնահատողական բնույթ, այդ հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայումը ոչ թե հիմնված է անձի արարքում հանցանքի հատկանիշների բացակայության ենթադրության, այլ այդպիսի համոզվածության վրա:

14.3. Հարկ է նկատել, որ ելնելով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կայունության, վերջնական լինելու, անփոփոխելիության սկզբունքներից՝ պատիժը մեղմացնող քրեական օրենքը հետադարձ ուժով կիրառելու վերաբերյալ վերոնշյալ մոտեցումներն իրենց արտացոլում են ստացել դեռևս 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված քրեական օրենսգրքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման սահմանները նախատեսող՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքը գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքում: Այսպես, նշված օրենքի 3-րդ հոդվածում սահմանվել է, որ «1961 թվականի մարտի 7-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքին համապատասխան դատապարտված և պարիժ չկրած անձանց նկատմամբ կիրառվող պարիժի չափերը համապատասխանեցնել 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքին **այն դեպքերում, երբ դատապարտյալի նկատմամբ նշանակված պարիժն ավելի խիստ է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով նախատեսված պարիժի առավելագույն չափից**»:

Ավելին, հարկ է նկատել, որ նշված մոտեցումները հստակեցվել և իրենց արտացոլում են գտել նաև ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում, որի 12-րդ հոդվածը տարբերակում է քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառելիության սահմանները՝ մինչև եզրափակիչ դատավարական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելն ու դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո:

Այսպես, եթե մինչև եզրափակիչ դատավարական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելն արարքի հանցավորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, ապա եզրափակիչ դատավարական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ արարքի հանցավորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, **իսկ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, եթե նշանակված պատիժն ավելի խիստ է ուժի մեջ մտած օրենսդրությամբ նախատեսված պատիժի առավելագույն ժամկետից**¹⁷:

¹⁷ Տե՛ս www.arlis.am կայքում:

15. Վերոնշյալի հիման վրա պետք է փաստել, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման վերաբերյալ սույն որոշմամբ ներկայացված մոտեցումները չեն հակասում ինչպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի այն մեկնաբանությանը¹⁸ (ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի հաշվառմամբ), որ ռետրոսպեկտիվ կարգով անձի վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման սահմանները չեն նույնանում օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտի վերանայման սահմանների հետ, ռևիզիոն կարգով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայումը պետք է համապատասխանի միջազգային-իրավական այնպիսի սկզբունքներին, ինչպիսիք են՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կայունությունը, վերջնական լինելը, անփոփոխելիությունը՝ վտանգի տակ չդնելով հարգանքը *res judicata*-ի արժեքանական նշանակության նկատմամբ:

Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման սահմանների վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումները բխում են նաև այն ողջամիտ սկզբունքից, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայումն ընդհանուր կանոնից բացառություն է և, որպես այդպիսին, ենթադրում է բողոքարկման բացառիկ հիմքերի առկայություն: Ուստի, եթե ցանկացած օրենսդրական փոփոխություն դիտարկվի որպես նոր հանգամանք և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը վերանայելու հիմք՝ անպայմանորեն կհանգեցնի դատական ակտերի կայունության, վերջնական լինելու և անփոփոխելիության հիմնարար գաղափարի արժեզրկմանը՝ վտանգելով նաև իրավական անվտանգության և իրավունքի գերակայության հիմքերը:

16. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. *Առանց իրացնելու նպատակի զգալի չափերով թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներզործուն) նյութեր ապօրինի պատրաստելը, վերամշակելը, ձեռք բերելը, պահելը, փոխադրելը կամ առաքելը՝*

պատժվում է կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով:

2. Նույն արարքները, որոնք կատարվել են՝

(...)

2) խոշոր չափերով՝

պատժվում են ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով (...):»:

Մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2017 թվականի դեկտեմբերի 6-ի թիվ ՀՕ-241-Ն ՀՀ օրենքն ուժի մեջ մտնելը թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներզործուն) նյութերի զգալի, խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը սահմանող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 1-ին հա-

¹⁸ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 25-ի թիվ ՍԴԱՈ-7 որոշումը, կետ 4.2:

վելվածում «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցի համար որպես խոշոր չափ է սահմանված եղել 5.0 գրամից մինչև 500.0 գրամը ներառյալ:

Վերոնշյալ օրենքի 4-րդ հոդվածով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 1-5-րդ հավելվածներն ուժը կորցրած ճանաչելուց հետո ՀՀ Կառավարության՝ 2018 թվականի հունիսի 27-ի թիվ 707-Ն որոշման 1-ին հավելվածով «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցի համար որպես խոշոր չափ է սահմանվել 12.5 գրամից մինչև 62.5 գրամը ներառյալ:

17. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Մ.Մեսրոպյանն Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 14-ի դատավճռով դատապարտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով՝ խոշոր չափի՝ 15.62 գրամ «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոց առանց իրացնելու նպատակի ապօրինի ձեռք բերելու փորձի համար¹⁹,

- Վերաքննիչ դատարանն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով բեկանելու և փոփոխելու արդյունքում Մ.Մեսրոպյանի նկատմամբ ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը մեղմացնելու տեսանկյունից որպես նոր հանգամանք է դիտարկել այն, որ վերջինս առանց իրացնելու նպատակի ապօրինի փորձել է ձեռք բերել 15.62 գրամ «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոց, ինչը, թեև ներկա պահին կրկին համարվում է խոշոր չափերով թմրամիջոց, սակայն, ի տարբերություն Առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնելու օրվա, ներկայումս իր քաշով առավել մոտ է ՀՀ Կառավարության 2018 թվականի հունիսի 27-ի թիվ 707-Ն որոշման՝ թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մանր, զգալի, խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը սահմանող թիվ 1 հավելվածի «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցի խոշոր չափի նվազագույն շեմին (12.5 գրամ՝ նախկին 5.0 գրամի փոխարեն), որպիսի պայմաններում նոր օրենքը պետք է դիտարկել որպես անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող²⁰:

18. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 10-16-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ թմրամիջոցների չափերի վերաբերյալ օրենսդրական փոփոխությունները չեն բարելավել դատապարտյալ Մ.Մեսրոպյանի իրավական վիճակը: Մասնավորապես, «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցի խոշոր չափի նվազագույն և առավելագույն սահմանների օրենսդրական փոփոխությունների համեմատական ուսումնասիրությունից երևում է, որ դրանց արդյունքում 15.62 գրամ «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցը **շարունակում է համարվել խոշոր չափ:** Հետևաբար, Մ.Մեսրոպյանի նկատմամբ կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտն օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում **չի հակասում**

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը:

²⁰ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

օրինականության սկզբունքին:

Սույն գործով թմրամիջոցների չափերի փոփոխությունը Վերաքննիչ դատարանը դիտարկել է որպես անձի վիճակը բարելավող այն հիմնավորմամբ, որ Մ.Մեսրոպյանին մեղսագրվող թմրամիջոցի չափն օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում առավել մոտ է դարձել «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցի խոշոր չափի նվազագույն շեմին: Մինչդեռ, ինչպես արդեն իսկ նշվել է սույն որոշման շրջանակներում, բոլոր այն դեպքերում, երբ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը շարունակում է գտնվել նոր ընդունված օրենքով փոփոխված սանկցիայի սահմաններում, ուստի և պատժի մեղմացումը պայմանավորված է դատարանի հայեցողությամբ ու գնահատողական բնույթ է կրում (*in concreto* փաստական հանգամանքների գնահատմամբ կարող է նշանակված պատիժը մեղմացնելու հիմք դիտարկվել, սակայն կարող է նաև որպես այդպիսին չդիտարկվել), ապա այն որևէ կերպ չի կարող նոր հանգամանք համարվել և արդեն իսկ լուծված գործը նորոգելու հիմք հանդիսանալ: Տվյալ դեպքում պատիժը մեղմացնելը դատարանի հայեցողության շրջանակներում է գտնվել, մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը, գնահատելով անձին մեղսագրվող թմրամիջոցի չափը, այն դիտարկելով «մարիխուանա» տեսակի թմրամիջոցի խոշոր չափի՝ փոփոխված նվազագույն շեմի համատեքստում, գտել է, որ նշանակված պատիժն անհրաժեշտ է մեղմացնել, ինչը, Վճռաբեկ դատարանի համոզմամբ, չի բխում դատական ակտերի կայունության և իրավական որոշակիության սկզբունքների պահանջներից:

Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ի տարբերություն հետադարձության պարզ կարգի, երբ դեռևս չկա օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ, և դատարանները հնարավորություն ունեն գործի հանգամանքների ամբողջական գնահատման արդյունքում անձի նկատմամբ նշանակել համապատասխան պատիժ՝ վերջինիս վիճակը բարելավող նոր օրենքի դրույթներին համապատասխան, ապա հետադարձության ռևիզիոն կարգի պայմաններում իրավիճակն այլ է. տվյալ դեպքում գործ ունենք արդեն իսկ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի հետ, ուստի օրենսդրական ցանկացած փոփոխություն չէ, որ կարող է հիմք լինել այն վերանայելու և բեկանելու համար, այլ միայն այնպիսիք, որոնք կոնկրետ դեպքում կան վերացնում են կատարված արարքի հանցավորությունը, կան փոխում արարքի իրավաբանական որակումը, կան անպայմանորեն մեղմացնում են հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը, կան անպայմանորեն այլ կերպ բարելավում են վերջինիս վիճակը:

19. Ուստի, վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն ընդունելի է համարում բողոքաբերի պնդումներն այն մասին, որ ընդունված նոր օրենքով չի ապաքրեականացվել դատապարտյալ Մ.Մեսրոպյանի կատարած հանրորեն վտանգավոր արարքը, չի մեղմացվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի սանկցիայով սահմանված պատիժը կամ այլ կերպ չի բարելավվել վերջինիս վիճակը: Հետևաբար՝ թմրամիջոցների չափերի վերաբերյալ օրենսդրական փոփոխությունները հիմք չեն Մ.Մեսրոպյանի վերաբերյալ

կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու և փոփոխելու համար:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ իրավաչափ չէ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2017 թվականի փետրվարի 14-ի թիվ ՍԴՈ-1348 որոշման ուժով «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2017 թվականի դեկտեմբերի 6-ի թիվ ՀՕ-241-Ն ՀՀ օրենքը նոր հանգամանք է դատապարտյալ Մելիք Մեսրոպյանի վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 14-ի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը վերանայելու համար:

20. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելով և փոփոխելով, թույլ է տվել դատական սխալ՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտում, ինչը, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի, հիմք է Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 27-ի դատական ակտը բեկանելու համար: Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհրաժեշտ է օրինական ուժի մեջ թողնել Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 14-ի դատավճիռը՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Դատապարտյալ Մելիք Ժիրայրի Մեսրոպյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 27-ի որոշումը բեկանել՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 14-ի դատավճիռը՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵՄԴ/1083/02/11

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՎԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի մարտի 26-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ Վեներա Մկրտչյանի (Ալբերտ Մկրտչյանի իրավահաջորդն է) հայցի ընդդեմ Լիաննա և Արման Մկրտչյանների, երրորդ անձ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի (այսուհետ՝ Կադաստր)՝ ըստ կտակի ժառանգության իրավունքի վկայագիրը և դրա հիման վրա կատարված պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու, ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագրերը մասնակիորեն անվավեր ճանաչելու ու փաստացի տիրապետման հիմքով ժառանգությունն ընդունած ժառանգ ճանաչելու պահանջների մասին, քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 31.07.2020 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշման դեմ Լիաննա Մկրտչյանի բերած վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ալբերտ Մկրտչյանի իրավահաջորդ Վեներա Մկրտչյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել 19.03.1992 թվականին Արման Մկրտչյանին տրված ըստ կտակի ժառանգության իրավունքի վկայագիրը և դրա հիման վրա Երևանի Հաղթանակ 5-րդ փողոցի թիվ 24 հասցեում գտնվող անշարժ գույքի 1/2 բաժնի նկատմամբ 20.03.2001 թվականին Կադաստրի կողմից Արման Մկրտչյանի անվամբ կատարված պետական գրանցումը, մասնակիորեն անվավեր ճանաչել 01.06.1992 թվականին Վանիկ Մկրտչյանին տրված՝ վերը նշված հասցեում գտնվող անշարժ գույքի 1/4 բաժնի և 05.02.2001 թվականին վերը նշված հասցեի տան և հողի ժառանգության բաց թողնված 1/4 բաժինների նկատմամբ տրված

ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագրերը, ինչպես նաև փաստացի տիրապետման հիմքով իրեն ճանաչել ծնողների մասով ժառանգական գույքի՝ վերը նշված հասցեում գտնվող տան 1/2 բաժնի նկատմամբ ժառանգությունն ընդունած ժառանգ:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Լ. Սարգսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 10.03.2020 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 01.07.2020 թվականի որոշմամբ Լիաննա Մկրտչյանի բերած վերաքննիչ բողոքը վերադարձվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 31.07.2020 թվականի որոշմամբ Լիաննա Մկրտչյանի բերած վերաքննիչ բողոքը վերադարձվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Լիաննա Մկրտչյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Բողոք բերած անձը նշված հիմքերի առկայությունը պարճառաբանել է հետևյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ վճռի դեմ կրկին անգամ վերաքննիչ բողոք ներկայացնելիս բաց թողնված ժամկետը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդություն չի ներկայացրել, քանի որ վստահել է Վերաքննիչ դատարանի 01.07.2020 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշմանը: Մասնավորապես, նկատի ունենալով, որ վերաքննիչ բողոքն առաջին անգամ վերադարձվել է բացառապես այն ստորագրված չլինելու հիմքով և դրանում չի նշվել բողոքը սահմանված ժամկետում լրանալուց հետո ներկայացված լինելու մասին, ուստի ինքը Վերաքննիչ դատարանի նման վարքագիծը գնահատել է այն իմաստով, որ վերջինս հարգելի է համարել վերաքննիչ բողոքն այն ներկայացրած անձի մեղքից անկախ պատճառով ուշացված լինելու հանգամանքը: Հակառակ պարագայում Վերաքննիչ դատարանը, բացի բողոքը ստորագրված չլինելու հիմքից, որոշման մեջ որպես խախտում կնշեր նաև այն սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո ներկայացված լինելու և այդ ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացված չլինելու մասին:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Վերաքննիչ բողոքին կից ներկայացված գրությունից ակնհայտ է, որ ՀՀ պետական բյուջեում գոյություն ունի թիվ Ա57-26844 անդորրագրով Լիաննա Մկրտչյանի կողմից 10.000

ՀՀ դրամ պետական տուրքի նախապես վճարված, սակայն չօգտագործված գումար:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 31.07.2020 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը:

3. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, քանի որ բողոքարկվող դատական ակտը կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածների, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 3-րդ մասի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով.

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները կամ նրան ներկայացրած ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 07.02.1995 թվականի թիվ R(95)5 հանձնարարականի 1-ին հոդվածի (a) կետով նախատեսված սկզբունքի համաձայն՝ պետք է առկա լինի վերադաս դատարանի (երկրորդ ատյանի դատարան) կողմից ստորադաս դատարանի (առաջին ատյանի դատարան) ցանկացած որոշման վերանայման հնարավորություն: Այսինքն՝ առաջին ատյանի դատական ակտերի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը պետք է իրականացվի այնպես, որպեսզի հնարավորինս ապահովվի դատավարական օրենքով սահմանված կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտի վերանայման հնարավորությունը վերադաս դատարանի կողմից (երկրորդ ատյանի դատարան): Այն է՝ երբ պետության դատական համակարգն ունի եռաստիճան կառուցվածք, անձը պետք է ունենա առնվազն երկու ատյանում լսված լինելու իրավունք: Հետևաբար

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատարանների կողմից չեն կարող այնպիսի ձևական խոչընդոտներ ստեղծվել, որոնց արդյունքում կարող է խախտվել անձանց՝ դատական ակտի՝ օրենքով նախատեսված կարգով վերանայման իրավունքը (*տե՛ս, ի թիվս այլնի, Ժաննա Տերյանն ընդդեմ Վահան Տերյանի և Վահան Տերյանն ընդդեմ Ժաննա Տերյանի թիվ ԵԱՆԴ/0563/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.12.2018 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացված որոշմամբ արդեն իսկ արձանագրել է, որ ՀՀ Սահմանադրության և Կոնվենցիայի համապատասխան հոդվածներով ամրագրված՝ անձի դատական պաշտպանության իրավունքի կարևոր բաղադրիչներից մեկը դատական ակտերի բողոքարկման իրավունքն է: Բողոքարկման ինստիտուտն իրավական միջոց է, որը հնարավորություն է տալիս որոշակի ընթացակարգի միջոցով գործնականում ապահովել դատական ակտերի բացահայտումը և ուղղումը՝ դրանով իսկ նպաստելով արդարադատության նպատակների գործնականում իրականացմանը (*տե՛ս, ի թիվս այլնի, Սուսաննա Արարաթի Միրզոյանն ընդդեմ Սուսաննա Միրզոյանի Միրզոյանի թիվ ԱՐԱԴ/0170/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.11.2015 թվականի որոշումը, «Ֆասթ Սիլայ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պեղական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ3/0347/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.03.2015 թվականի որոշումը, Վարդան Աբրահամյանն ընդդեմ «Արդշինբանկ» ՓԲԸ-ի թիվ ԵԴ/17609/02/18 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 19.04.2019 թվականի որոշումը*):

Բացի այդ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադառնալով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) նախադեպային իրավունքին, բազմիցս փաստել է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորված են անձի դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքները: Մասնավորապես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ դատարանի մատչելիության իրավունքն արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասն է (*տե՛ս, «Կոնվերս բանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ Քրիստինե Տոնոյանի, Օվսաննա Մեսրոբյանի թիվ ԵԿԴ/2357/02/17 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.03.2019 թվականի որոշումը*):

Եվրոպական դատարանը նշել է նաև, որ դատարանի մատչելիությունն օրենսդրական կարգավորումների առարկա է, և դատարանները պարտավոր են կիրառել դատավարական համապատասխան կանոնները՝ խուսափելով ինչպես գործի արդարացի քննությանը խոչընդոտող ավելորդ ձևականություններից (ֆորմալիզմից), այնպես էլ չափազանց ճկուն մոտեցումից, որի դեպքում օրենքով սահմանված դատավարական պահանջները կկորցնեն իրենց նշանակությունը: Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը խաթարվում է այն դեպքում, երբ օրենսդրական նորմերը դադարում են ծառայել իրավական որոշակիության ու արդարադատության պատշաճ իրականացման նպատակներին և խոչընդոտում են անձին հասնել իրավասու դատարանի կող-

մից իր գործի ըստ էության քննությանը (*լրեն, Dumitru Gheorghe v. Romania գործով Եվրոպական դատարանի 12.04.2016 թվականի վճիռը, կետ 28*):

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերը նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անհրաժեշտ է համակցության մեջ մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելուն վերաբերող իրավական կարգավորումները:

Այսպես՝

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժելու հիմքերի բացակայության դեպքում վերաքննիչ բողոքը վերադարձվում է, եթե՝

1) չեն պահպանվել նույն օրենսգրքի 368-րդ հոդվածի պահանջները.

2) վերաքննիչ բողոքը բերվել է սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո և միջնորդություն չի պարունակում բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին.

3) մինչև վերաքննիչ դատարանի կողմից բողոքը վարույթ ընդունելու մասին որոշում կայացնելը բողոք բերած անձից դիմում է ստացվել այն հետ վերցնելու մասին.

4) բողոք բերող անձի կողմից ներկայացվել է պետական տուրքի վճարումը հետաձգելու կամ դրա չափը նվազեցնելու միջնորդություն, որը մերժվել է.

5) վերաքննիչ բողոք է բերվել մեկից ավելի դատական ակտերի դեմ:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշման մեջ նշվում են բողոքում թույլ տրված խախտումները:

Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելուց հետո բողոքում թույլ տրված խախտումները վերացնելու ու որոշման ստանալուց հետո՝ վճռի դեմ ներկայացված բողոքով 15-օրյա ժամկետում, իսկ վճարման կարգադրության կամ որոշման դեմ ներկայացված բողոքով եռօրյա ժամկետում սահմանված կարգով կրկին վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու դեպքում այն համարվում է վերաքննիչ դատարան ներկայացված սկզբնական ներկայացման օրը: Կրկին ներկայացված վերաքննիչ բողոքում առկա խախտումները վերացնելու համար նոր ժամկետ չի տրվում:

Վերոնշյալ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը որպես վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու հիմքեր է նախատեսել այն դեպքերը, երբ չեն պահպանվել նույն օրենսգրքով վերաքննիչ բողոքի ձևին և բովանդակությանն առաջադրված պահանջները, որոնցից է նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 368-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նշված պահանջը, այն է՝ բողոքին կցվում են պետական տուրքը վճարելու (...) մասին ապացույցները, կամ վերաքննիչ բողոքը բերվել է սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո և միջնորդություն չի պարունակում բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին, կամ մինչև վերաքննիչ դատարանի կողմից բողոքը վարույթ ընդունելու մասին որոշում կայացնելը բողոք բերած անձից դիմում է ստացվել այն հետ վերցնելու մասին, կամ բողոք բերող անձի կողմից ներկայացվել է պետական տուրքի վճարու-

մը հետաձգելու կամ դրա չափը նվազեցնելու միջնորդություն, որը մերժվել է, կամ վերաքննիչ բողոք է բերվել մեկից ավելի դատական ակտերի դեմ:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադարձել է նաև վերը նշված դատավարական նորմերի իրավական վերլուծությանը՝ նշելով, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմերով օրենսդիրն ամրագրել է այն բացասական հետևանքները, որոնք կարող են վրա հասնել այն պարագայում, երբ բողոք բերած անձը չի պահպանել վերաքննիչ բողոքի ներկայացման կարգին կամ ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները: Մինևույն ժամանակ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը բողոք բերող անձին հնարավորություն է տվել օրենքով սահմանված ժամկետում վերացնել վերաքննիչ դատարանի կողմից մատնանշված խախտումները և վերաքննիչ բողոքը կրկին ներկայացնել վերաքննիչ դատարան (տես, Ազատ և Լևոն Հակոբյաններն ընդդեմ Գուրգեն Բերակչյանի, Կառլեն Մանուկյանի և Ռոբերտ Ավետյանի թիվ ԵԱԲԴ/1414/02/17 քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 14.02.2020 թվականի որոշումը):

Հավելելով վերը նշվածին՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու օրենսդրական կարգավորումը նպատակ ունի հնարավորություն տալ վերաքննիչ բողոք բերած անձին օրենքով սահմանված ժամկետում վերացնելու ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի որոշման մեջ նշված խախտումները և բողոքը կրկին ներկայացնելու նաև առանց այդ խախտումների:

Նշվածը հաշվի առնելով, ինչպես նաև կարևորելով իրավական որոշակիության սկզբունքի պահպանումը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ օրենսդիրը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 3-րդ մասի դրույթով սահմանելով, որ վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշման մեջ նշվում են բողոքում թույլ տրված խախտումները, ըստ էության վերաքննիչ դատարանի համար պարտականություն է նախատեսել վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշում կայացնելիս դրանում **նշելու բողոքում թույլ տրված բոլոր խախտումները**: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում նման պարտականության առկայությունը բացառում է վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին անգամ վերաքննիչ բողոքը վերադարձնել՝ նշելով այն ներկայացրած անձի կողմից ընդամենը մեկ խախտում թույլ տված լինելու մասին՝ այն պարագայում, երբ վերաքննիչ բողոքը ներկայացնելիս թույլ են տրվել մեկից ավելի խախտումներ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նման պարտականություն նախատեսելն ինքնանպատակ չէ. տվյալ կարգավորումը նպատակ է հետապնդում խուսափելու դատարանի մատչելիության իրավունքը և իրավական որոշակիության սկզբունքը խաթարելուց, որպիսի վտանգը կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ արդարադատությունը պատշաճ իրականացվելու փոխարեն անձի համար խոչընդոտներ ստեղծվեն իրավասու դատարանի կողմից իր գործի ըստ էության քննությանը հասնելու համար:

Ընդ որում, օրենսդիրը ոչ բոլոր դեպքերում է վերաքննիչ բողոք ներկայացրած անձին հնարավորություն տալիս վերացնելու բողոքում թույլ տված խախտումները և այն կրկին ներկայացնելու՝ սահմանելով, որ միայն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու պայմաններում է հնարավոր բողոքում թույլ տրված խախտումները վերացնելու ու որոշումն ստանալուց հետո՝ վճռի դեմ ներկայացված բողոքով 15-օրյա ժամկետում, իսկ վճարման կարգադրության կամ որոշման դեմ ներկայացված բողոքով եռօրյա ժամկետում սահմանված կարգով կրկին վերաքննիչ բողոք ներկայացնելը:

Վճռաբեկ դատարանի վերը նշված մոտեցումը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ յուրաքանչյուր անձի արդար դատաքննության իրավունքը պահպանված է համարվում այն դեպքում, երբ անձը հնարավորություն ունի ստանալու որոշակի, հաստատուն որոշում՝ կապված իր իրավունքների և պարտականությունների հետ, ու կարող է համոզված լինել, որ որոշ ժամանակ անց այդ որոշումը չի վերացվի (*տես, Գայանե Վարդանյանն ընդդեմ Վարդան և Միշա Վարդանյանների ու մյուսների թիվ ԱՐԴ/0062/02/09 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը*):

Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում հավելել, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքն անհրաժեշտ է մեկնաբանել Կոնվենցիայի նախաբանի լույսի ներքո, որն ի թիվս այլնի, իրավունքի գերակայությունն ամրագրում է որպես Պայմանավորվող պետությունների ընդհանուր ժառանգության մաս: Իրավունքի գերակայության հիմնարար հայեցակետերից է **իրավական որոշակիության սկզբունքը**, որը *inter alia* պահանջում է, որպեսզի դատարանի կողմից որևէ հարցի կապակցությամբ կայացված վերջնական դատական ակտը կասկած չհարուցի (*տես, Բրունմարեսկուն ընդդեմ Ռումինիայի Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 28.10.1999 թվականի վճիռը, գանգապ թիվ 28342/95, կետ 61*):

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Դատարանը 10.03.2020 թվականին վճիռ է կայացրել Ալբերտ Մկրտչյանի իրավահաջորդ Վեներա Մկրտչյանի հայցը մերժելու մասին:

Նշված վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել Լիաննա Մկրտչյանը:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 01.07.2020 թվականի որոշմամբ Լիաննա Մկրտչյանի բերած վերաքննիչ բողոքը վերադարձվել է բացառապես այն պատճառաբանությամբ, որ վերաքննիչ բողոքն ստորագրված չէ, և տրվել է 15-օրյա ժամկետ նշված խախտումը վերացնելու ու վերաքննիչ բողոքը կրկին ներկայացնելու համար:

Լիաննա Մկրտչյանը, շտկելով այդ խախտումը, կրկին ներկայացրել է վերաքննիչ բողոք, որը Վերաքննիչ դատարանի 31.07.2020 թվականի որոշմամբ

առանց նոր ժամկետ սահմանելու վերադարձվել է արդեն այն պատճառաբանությամբ, որ բողոքը բերվել է դրա համար սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո և չի պարունակում այդ ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն, ու վերաքննիչ բողոքին կցված չէ պետական տուրքը վճարելու վերաբերյալ ապացույց:

Ինչպես արդեն իսկ վերը նշվեց, օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով որպես վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու ինքնուրույն հիմք է նախատեսել պետական տուրքը վճարելու մասին ապացույցը վերաքննիչ բողոքին չկցելը, իսկ նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով՝ վերաքննիչ բողոքը սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո բերված լինելը, երբ բողոքը չի պարունակում բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն:

Տվյալ դեպքում Լիաննա Մկրտչյանի կողմից առաջին անգամ ներկայացված վերաքննիչ բողոքը ներկայացված է եղել ինչպես ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 368-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նշված պահանջի խախտմամբ, այնպես էլ առկա է եղել նույն օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում նշված՝ վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու ինքնուրույն հիմքը՝ վերաքննիչ բողոքը բերված է եղել սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո, և բողոքը չի պարունակել բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն:

Վերը նշված դիրքորոշումների համատեքստում գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել հետևյալը.

Սույն գործով Լիաննա Մկրտչյանը, ստանալով Վերաքննիչ դատարանի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» 01.07.2020 թվականի որոշումը, որով **առաջին անգամ ներկայացված վերաքննիչ բողոքը վերադարձվել էր բացառապես այն ստորագրված չլինելու հիմքով**, ըստ էության, համոզված է եղել, որ ստացել է որոշակի, հաստատուն և կասկած չհարուցող որոշում՝ կապված իր իրավունքների ու պարտականությունների հետ, և հետագայում իր վարքագիծը համապատասխանեցնելով այդ որոշմանը՝ վերացրել է Վերաքննիչ դատարանի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» 01.07.2020 թվականի որոշմամբ արձանագրված միակ խախտումը:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ չնայած այն հանգամանքին, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից 31.07.2020 թվականին կայացված որոշման մեջ նշված խախտումները, իրոք, առկա են եղել որոշում կայացնելիս, որպիսի փաստը Վճռաբեկ դատարանը հաստատված է համարում գործում առկա փաստաթղթերի հետազոտմամբ, սակայն այդ խախտումներն առկա են եղել նաև առաջին անգամ վերաքննիչ բողոք ներկայացնելիս, որոնց մասին, Վերաքննիչ դատարանն իր 01.07.2020 թվականի որոշման մեջ չի նշել՝ խախտելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վերաքննիչ դատարանը, խախտելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ոչ իրավաչափորեն է կրկին վերադարձրել Լիաննա

Մկրտչյանի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքը՝ վերջինիս գրկելով Դատարանի վճիռը վերաքննության կարգով բողոքարկելու հնարավորությունից, միաժամանակ սահմանափակելով նրա՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով ու Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքը: Արդյունքում՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել այնպիսի դատական սխալ, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 365-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 390-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով Վերաքննիչ դատարանի 31.07.2020 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը վերացնելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Վերացնել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 31.07.2020 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՎԴ/9652/05/16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՎԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2021 թվականի ապրիլի 22-ին

դռնբաց դատական նիստում քննելով Երևանի քաղաքապետարանի (այսուհետ՝ Քաղաքապետարան) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 20.11.2018 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Գարեգին Խաչատրյանի ընդդեմ Երևան համայնքի, երրորդ անձինք ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի և Դարյա Տուրիֆիի՝ վարչական ակտերը մասնակիորեն անվավեր ճանաչելու և հետևանքների վերացման պահանջների մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Գարեգին Խաչատրյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Երևանի քաղաքապետի 17.06.2014 թվականի թիվ 2314-Ա որոշման հավելվածի 59-րդ կետը և 11.07.2014 թվականի թիվ 2716-Ա որոշման թիվ 1 հավելվածը, որպես հետևանք՝ անվավեր ճանաչել 15.07.2014 թվականին Դարյա Տուրիֆիի և Քաղաքապետարանի միջև կնքված թիվ 49/6-ԱԳ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրն ու դրա հիման վրա Դարյա Տուրիֆիի անվամբ կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Լ. Հակոբյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 23.06.2017 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 20.11.2018 թվականի որոշմամբ Քաղաքապետարանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 23.06.2017 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Քաղաքապետարանը:
Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված հիմքի առկայությունը պատճառաբանել է նաև հետևյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Գարեգին Խաչատրյանը քննարկվող տարածքների նկատմամբ որևէ օրինական իրավունք, այդ թվում՝ օգտագործման իրավունք, չի ունեցել, որը կսահմանափակեր տարածքի սեփականատեր Երևան համայնքի՝ գույքն օտարելու իրավունքը:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է նաև, որ Գարեգին Խաչատրյանի կողմից ներկայացված դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթն, ըստ էության, չի եզրափակվել, քանի որ հետագայում նրա կողմից չի ներկայացվել համապատասխանեցված նախագիծը, որի պայմաններում վարչական մարմինը հնարավորություն չի ունեցել անդրադառնալու հայցվող խնդրանքի օրինաչափ լինելու կամ չլինելու հարցին:

Վերաքննիչ դատարանը լիարժեք չի ուսումնասիրել գործի նյութերը, չի պարզել՝ արդյոք Գարեգին Խաչատրյանի կողմից Երևանի քաղաքապետին ուղղված խնդրանքն իրավաչափ է եղել, թե ոչ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 20.11.2018 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը մերժել կամ գործն ուղարկել նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Երևանի Կենտրոնի թաղապետ Ա. Զուրաբյանը 24.11.1998 թվականին կայացրել է թիվ 23/312 որոշումը, որի 1-ին կետով որոշել է անհատ ձեռնարկատեր Գարեգին Խաչատրյանին հատկացնել Երևանի Նալբանդյան փողոցի թիվ 50 շենքի 27-րդ բնակարանի տակ գտնվող սյուների միջև 20քմ մակերեսով տարածքը: Նշված որոշման հիման վրա Երևանի Կենտրոնի թաղապետ Ա. Զուրաբյանը 10.12.1998 թվականին անհատ ձեռնարկատեր Գարեգին Խաչատրյանին տրամադրել է Երևանի Նալբանդյան փողոցի թիվ 50 շենքի 27-րդ բնակարանի տակ գտնվող 20քմ մակերեսով տարածքում առևտրի և սպասարկման սրահ կառուցելու համար շինարարական աշխատանքների կատարման թիվ 5 թույլտվությունը (**հատոր 2-րդ, գ.թ. 38, 39**).

2) 20.09.2004 թվականին Երևանի Կենտրոն համայնքի Նալբանդյան փողոցի թիվ 50 շենքի 1-ին հարկի 14քմ մակերեսով ոչ բնակելի տարածքի նկատմամբ գրանցվել է Կենտրոն թաղապետարանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 70, 71**).

3) Գարեգին Խաչատրյանը դիմում է ներկայացրել Երևանի քաղաքապե-

տին (դիմումը Քաղաքապետարանում ստացվել է 14.05.2013 թվականին), որով խնդրել է Երևանի Նախարարության փողոցի թիվ 50 շենքի 27-րդ բնակարանի տակ գտնվող օժանդակ կառույցը (շինության տարածքը) մասնավորեցնել իր անվամբ **(հատոր 1-ին, գ.թ. 119, 120)**։

4) Քաղաքապետարանի աշխատակազմի քաղաքաշինության և հողի վերահսկողության վարչության պետ Հ. Ասատրյանը 30.05.2013 թվականի թիվ 19/Խ-1295 գրությամբ Քաղաքապետարանի աշխատակազմի ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պետ Ա. Քասարյանին հայտնել է, որ Երևանի Նախարարության փողոցի թիվ 50 շենքի 27-րդ բնակարանի պատշգամբի տակ գտնվող միջայունային տարածքում կառուցված շինության լուծումները չեն համապատասխանում Գարեգին Խաչատրյանի 14.05.2013 թվականի դիմումին կից ներկայացված նախագծին, և առաջարկվել է կառուցապատողի կողմից ՀՀ կառավարության 08.05.2003 թվականի «Ավարտված շինարարության շահագործման փաստագրման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 626-Ն որոշմամբ հաստատված կարգի 12-րդ կետի համաձայն՝ մինչև սահմանված կարգով նախատեսված ընդունող հանձնաժողովի աշխատանքների կազմակերպումն ապահովել շինության նախագծային լուծումների համապատասխանեցումը հաստատված նախագծի պահանջներին **(հատոր 2-րդ, գ.թ. 84)**։

5) Ի պատասխան Գարեգին Խաչատրյանի 14.05.2013 թվականի վերը նշված դիմումի՝ Քաղաքապետարանի աշխատակազմի ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պետ Ա. Քասարյանը 12.06.2013 թվականի թիվ 18-06/1-Խ-1295 գրությամբ հայտնել է, որ համաձայն Քաղաքապետարանի աշխատակազմի քաղաքաշինության և հողի վերահսկողության վարչության 30.05.2013 թվականի թիվ 19/Խ-1295 գրության՝ Երևանի Նախարարության փողոցի թիվ 50 շենքի 27-րդ բնակարանի պատշգամբի տակ գտնվող միջայունային տարածքում կառուցված շինությունն իրականացված է համաձայնեցված նախագծից շեղումներով։ շինության նախագիծը փաստացի վիճակին համապատասխանեցնելու և ըստ սահմանված կարգի վերահամաձայնեցվելու պարագայում Քաղաքապետարանում հնարավոր կլինի կրկին անդրադառնալ հարցի քննարկմանը **(հատոր 2-րդ, գ.թ. 83)**։

6) Գարեգին Խաչատրյանը դիմում է ներկայացրել Երևանի քաղաքապետին (դիմումը Քաղաքապետարանում ստացվել է 18.06.2013 թվականին), որով խնդրել է վերահամաձայնեցնել Երևանի Նախարարության փողոցի թիվ 50 շենքի 27-րդ բնակարանի տակ գտնվող միջայունային տարածքի պարփակման փոփոխված նախագիծը, և երկարաձգել Կենտրոն թաղապետարանի կողմից 10.12.1998 թվականին տրամադրված թիվ 5 շինարարության թույլտվության ժամկետը **(հատոր 2-րդ, գ.թ. 86)**։

7) Գարեգին Խաչատրյանի կողմից ներկայացված վերը նշված դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չի ընդունվել **(անվիճելի փաստ)**։

8) Երևանի քաղաքապետ Տ. Մարգարյանը 17.06.2014 թվականին կայացրել

է «Համայնքային սեփականություն հանդիսացող գույքը աճուրդով օտարելու մասին» թիվ 2314-Ա որոշումը, որի 1-ին կետով աճուրդով օտարելու նպատակով առանձնացվել է նաև նույն որոշման թիվ 1 հավելվածի 59-րդ կետում նշված Երևանի Նալբանդյան փողոցի թիվ 50 շենքի 14քմ մակերեսով ոչ բնակելի տարածքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 55-58**).

9) Երևանի քաղաքապետ Ս. Մարգարյանը 11.07.2014 թվականին կայացրել է «Համայնքային սեփականություն հանդիսացող գույքերի 2014 թվականի հուլիսի 3-ին կայացած աճուրդային վաճառքի հաղթողին գույք տրամադրելու և գույքի օտարման պայմանագիր կնքելու մասին» թիվ 2716-Ա որոշումը, որի 1-ին կետով 2014 թվականի հուլիսի 3-ին կայացած գույքի աճուրդային վաճառքի հաղթողին տրամադրել է նույն որոշման թիվ 1 հավելվածում նշված Երևանի Նալբանդյան փողոցի թիվ 50 շենքի 14քմ մակերեսով տարածքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 53, 54**).

10) 15.07.2014 թվականին Երևան համայնքը, ի դեմս Երևանի քաղաքապետ Ս. Մարգարյանի (այսուհետ՝ Վաճառող) և Դարյա Տուրիֆին (այսուհետ՝ Գնորդ) կնքել են թիվ 49/6-ԱԳ գույքի առուվաճառքի մասին պայմանագիրը, որի 1-ին կետի համաձայն՝ Վաճառողը պարտավորվել է Գնորդին որպես սեփականություն հանձնել սեփականության իրավունքով Վաճառողին պատկանող Երևանի Նալբանդյան փողոցի թիվ 50 շենքի 14քմ մակերեսով գույքը, իսկ Գնորդը պարտավորվել է ընդունել այդ գույքը և դրա համար վճարել 1.500.000 ՀՀ դրամ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 64, 65**).

11) Երևանի քաղաքապետ Ս. Մարգարյանը 02.08.2014 թվականին կայացրել է «Անշարժ գույքերի հասցեներ տրամադրելու մասին» թիվ 2995-Ա որոշումը, որի 1-ին կետով նույն որոշման հավելվածում նշված Երևանի Նալբանդյան փողոցի թիվ 50 շենքի 14քմ մակերեսով ոչ բնակելի տարածքին տրամադրել է Երևան, Նալբանդյան փողոց, թիվ 50 շենք, 192-րդ շինություն հասցեն (**հատոր 1-ին, գ.թ. 68, 69**).

12) 06.08.2014 թվականին Երևանի Նալբանդյան փողոցի թիվ 50 շենքի 192-րդ շինության նկատմամբ Երևանի քաղաքապետի 11.07.2014 թվականի թիվ 2716-Ա, 02.08.2014 թվականի թիվ 2995-Ա որոշումների ու 31.07.2014 թվականի առուվաճառքի պայմանագրի հիման վրա գրանցվել է Դարյա Տուրիֆինի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 63**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական մարմնի կողմից չընդունված

վարչական ակտի՝ օրենքի ուժով ընդունված համարվելու ֆիկցիայի գործողության համար անհրաժեշտ պայմանների վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ այն իրավական հարցադրմանը, թե արդյո՞ք բոլոր դեպքերում է վարչական ակտը համարվում ընդունված, եթե դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում վարչական ակտն ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի կողմից այդ ակտն օրենքով սահմանված ժամկետում չի ընդունվել:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 46-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական վարույթի առավելագույն ժամկետը 30 օր է: Օրենքով կարող են սահմանվել հատուկ՝ 30 օրից կարճ կամ ավելի երկար ժամկետներ:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթի ժամկետը սկսվում է դիմումը տվյալ վարչական մարմնում մուտքագրելու օրվանից, իսկ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ ընդունվելիք վարչական ակտերի համար՝ նախաձեռնության օրվանից:

Մինչև 02.12.2017 թվականը գործող խմբագրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետի համաձայն՝ դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի կողմից այդ ակտը չընդունվելու դեպքում վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածը նախատեսում է օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական մարմնի կողմից չընդունված վարչական ակտի՝ օրենքի ուժով ընդունված համարվելու իրավական հնարավորություն: Այսինքն՝ վարչական մարմնի կողմից չընդունված վարչական ակտը նշված իրավադրույթի ուժով որոշ դեպքերում կարող է համարվել ընդունված և առաջացնել այդ վարչական ակտին բնորոշ բոլոր իրավաբանական հետևանքները: Տվյալ դեպքում դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում վարչական ակտի ընդունման օրենքով սահմանված ժամկետը խախտվելու դեպքում գործում է այն ֆիկցիան, որ պահանջվող բարենպաստ վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է օգտվել դիմում ներկայացնելիս իր ակնկալած իրավունքից, որը տրամադրման էր ենթակա ընդունվելիք վարչական ակտով: Քննարկվող իրավաբանական ֆիկցիայի նպատակն է ապահովել վարչարարության իրականացումը ողջամիտ ժամկետում, բարձրացնել վարչական մարմինների պատասխանատվությունը և բացառել այնպիսի դեպքերը, երբ իրավասու վարչական մարմինը, խախտելով օրենքով իր վրա դրված պարտա-

կանությունները, սահմանված ժամկետում չի քննարկում անձի դիմումը և դրա վերաբերյալ որևէ վարչական ակտ չի ընդունում:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ վարչական մարմնի կողմից չընդունված վարչական ակտի՝ օրենքի ուժով ընդունված համարվելու ֆիկցիայի գործողությունը կապված է որոշակի պայմանների առկայության հետ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշումներից մեկով անդրադառնալով մինչև 02.12.2017 թվականը գործող խմբագրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետի մեկնաբանությանը, իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ տվյալ դրույթը չի կարող մեկնաբանվել որպես հայցվող ցանկացած ակտի ընդունված լինելը հաստատող նորմ: Հայցվող վարչական ակտը, ինչպես նաև հայցվող իրավունքը պետք է հիմնված լինեն օրենքի վրա, չխախտեն այլոց իրավունքները և ազատությունները: Հետևաբար, նշված նորմի բովանդակության մաս պետք է կազմի նաև հայցվող վարչական ակտի իրավաչափությունը, որի առկայությունը հաստատվելուց հետո միայն հնարավոր կլինի փաստել վարչական ակտի և դրա հիման վրա ծագող իրավունքի գոյությունը (*տես Սերգեյ Գասպարյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/5557/05/08 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 17.04.2009 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ վերահաստատելով իր այդ դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ մինչև 02.12.2017 թվականը գործող խմբագրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետով սահմանված իրավական նորմը չի ենթադրում վարչական մարմնի կողմից վարչարարություն չիրականացնելու դեպքում վարչարարությունն իրականացված լինելու և պահանջվող վարչական ակտն ընդունված լինելու կանխավարկածի առկայություն: Յուրաքանչյուր գործով մինչև 02.12.2017 թվականը գործող խմբագրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետի կիրառման հարցը քննարկելիս դատարանները պետք է հաշվի առնեն ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները և վարչական վարույթի առանձնահատկությունները: Վարչարարության որոշակի տեսակների դեպքում իրավունքի գոյության հարցն ուղղակիորեն կապված է վարչարարության իրականացման հետ, որի արդյունքում է միայն հնարավոր որոշել հայցվող վարչական ակտի իրավաչափությունը (*տես Փառանձեմ Գևորգյանն ընդդեմ ՀՀ ֆինանսների նախարարության թիվ ՎԴ/2731/05/11 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանը, իրացնելով օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու, իրավունքի զարգացմանը նպաստելու իրեն վերապահված գործառնությունները, անհրաժեշտ է համարում վերանայել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից Սերգեյ Գասպարյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/5557/05/08 վարչական գործով 17.04.2009 թվականի որոշմամբ արտահայտված և հետագա

որոշումներով վերահաստատված իրավական դիրքորոշումը՝ օրենքի ուժով վարչական ակտի ընդունված համարվելու իրավական կառուցակարգի գործողության համար անհրաժեշտ պայմանների վերաբերյալ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Հ նախագահի 30.06.2012 թվականի թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2017 թվականների ռազմավարական ծրագրով վարչական արդարադատության և վարչական վարույթի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների շարքում ներառվել է նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի ուժով ընդունված վարչական ակտերով տրամադրվող իրավունքների իրացման գործնականում ապահովումը (5.4-րդ կետ): Մասնավորապես՝ այդ ծրագրի 5.4.1-րդ կետով արձանագրվել է, որ «(...) գործնականում առկա է ընդունված համարվող վարչական ակտերով մասնավոր անձին տրամադրված իրավունքի իրացման խնդիր: Մասնավոր անձը գործնականում ոչ միշտ է օգտվում այդ իրավունքից: Դատական մի շարք ակտերի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ **դատական պրակտիկայում նման վարչական ակտերին երբեմն ներկայացվում են պահանջներ, որոնք սահմանված չեն օրենքով, օրինակ, մինչև վարչական ակտով ստացված իրավունքից օգտվելը այդ ակտի իրավաչափության հաստատումը: Օրենքով սահմանված չէ այնպիսի ընթացակարգ, որով անհրաժեշտ է հաստատել 48-րդ հոդվածով ստացված վարչական ակտի իրավաչափությունը: Ուստի պետք է կարարվի համապատասխան ուսումնասիրություն՝ նշված ինստիտուտն այնպես կարգավորելու համար, որ մի կողմից չխաթարվի 48-րդ հոդվածում ամրագրված այս կարևոր ինստիտուտի բուն էությունը, մյուս կողմից պաշտպանվի հասարակական շահը**»:

«Հ կառավարությունը, հիմք ընդունելով վերը նշված կարգադրությունը, ՀՀ Ազգային ժողով է ներկայացրել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծ, որով առաջարկել է փոփոխություն կատարել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի նաև 48-րդ հոդվածում՝ նաև դրա 1-ին և 2-րդ մասերը շարադրելով հետևյալ խմբագրությամբ՝

«1. Եթե վարչական ակտ ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմինը սույն օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա», «դ» և «ե» կետերի պահանջների պահպանմամբ ներկայացված դիմումի հիման վրա հարուցված վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում որևէ որոշում չի կայացնում, վարչական ակտը համարվում է ընդունված և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերի:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված վարչական ակտը չի կարող ընդունված համարվել, եթե դրանով ակտի հասցեատիրոջը տրամադրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք»:

Մինչև 07.04.2018 թվականը գործող «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք-

քի 28-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտի նախագիծն իրավաստեղծ մարմին քննարկման ներկայացնելիս նախագիծ մշակող մարմինը դրան կցում է իրավական ակտի ընդունման հիմնավորումը (...):

ՀՀ կառավարությունը, ի կատարումն օրենքի նշված պահանջի, ՀՀ Ազգային ժողով է ներկայացրել նաև այդ իրավական ակտի ընդունման հիմնավորումը՝ դրանում նշելով նաև, որ ««Վարչարարության հիմունքների եւ վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 48-րդ հոդվածի ներկայիս կարգավորմամբ՝ դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի կողմից այդ ակտը չընդունվելու դեպքում վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը: Նշված նորմի հիմնական նպատակն է վարչական վարույթի շրջանակներում բարձրացնել վարչական մարմինների պատասխանատվությունը: Այս դրույթի կիրառումը կարող է կանխել կամ նվազեցնել այն դեպքերը, երբ մասնավոր անձինք դիմում են իրավասու վարչական մարմնին՝ բարենպաստ վարչական ակտ ստանալու ակնկալիքով, իսկ վարչական մարմինը սահմանված ժամկետում որևէ կերպ չի արձագանքում դիմումին: Սակայն գործնականում առկա է ընդունված համարվող վարչական ակտերով մասնավոր անձին տրամադրված իրավունքի իրացման խնդիր: Մասնավոր անձը գործնականում ոչ միշտ է օգտվում այդ իրավունքից: Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ նման վարչական ակտերին երբեմն ներկայացվում են պահանջներ, որոնք սահմանված չեն օրենքով, օրինակ, մինչև վարչական ակտով ստացված իրավունքից օգտվելը այդ ակտի իրավաչափության հաստատումը: Ուստի՝ անհրաժեշտ է հստակեցնել Օրենքի 48-րդ հոդվածը՝ ապահովելով այդ հոդվածի գործնական կիրառելիությունը: Մասնավորապես պետք է կարգավորվեն այն դեպքերը և դրանից բխող հետևանքները, երբ օրենքով սահմանված ժամկետում դիմումով հայցվող վարչական ակտն այն ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի կողմից չի ընդունվում: Անհրաժեշտ է սահմանել, որ այդ դեպքում վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը: Սակայն անգամ այդ դեպքում վարչական ակտը չի կարող համարվել ընդունված, եթե դրանով ակտի հասցեատիրոջը տրամադրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք կամ ներկայացված դիմումը չի համապատասխանում օրենքով սահմանված որոշակի պահանջների: Դիմումը պետք է պարունակի դիմողի անունը, ազգանունը, իրավաբանական անձի դեպքում՝ նրա լրիվ անվանումը, դիմումով ներկայացվող պահանջը (դիմումի առարկա) և դիմումին կցվող փաստաթղթերի ցանկը (եթե այդպիսիք ներկայացվում են): (...) Նշված փոփոխությունների անհրաժեշտությունը անմիջականորեն բխում է ՀՀ Նախագահի 2012 թվականի հունիսի 20-ի ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների

նազմավարական ծրագրի 5.2-րդ և 5.4-րդ և միջոցառումների ցանկի 3.2-րդ և 3.4-րդ կետերից»:

Դրանից հետո ՀՀ Ազգային ժողովը 25.10.2017 թվականին ընդունել է ««Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՕ-193-Ն օրենքը, որի 2-րդ հոդվածով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը շարադրել է հետևյալ խմբագրությամբ՝

«1. Եթե վարչական ակտ ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմինը սույն օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա», «դ» և «ե» կետերի պահանջների պահպանմամբ ներկայացված դիմումի հիման վրա հարուցված վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում որևէ որոշում չի կայացնում, ապա վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերի:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված վարչական ակտը չի կարող ընդունված համարվել, եթե դա սույն օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի համաձայն առ ոչինչ է»:

Նշված օրենքն ուժի մեջ է մտել 02.12.2017 թվականին:

Հաշվի առնելով ՀՀ Նախագահի վերը նշված կարգադրությունը, օրենքի նախագծի վերը նշված հիմնավորումը և դրանց հիման վրա «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում կատարված վերը նշված փոփոխությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը՝ ի դեմս իր օրենսդիր մարմնի, հիմք ընդունելով ՀՀ Նախագահի 30.06.2012 թվականի թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2017 թվականների ռազմավարական ծրագրի 5.4-րդ և 5.4.1-րդ կետերը, ու դրանց հիման վրա նախաձեռնված օրենսդրական փոփոխությունների հիմնավորումը, օրենքի ուժով վարչական ակտի ընդունված համարվելու իրավական կառուցակարգի առումով որդեգրել է այն քաղաքականությունը, որով այդ կառուցակարգի գործողությունը տարածել է բոլոր այն դեպքերի վրա, երբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա», «դ» և «ե» կետերի պահանջների պահպանմամբ ներկայացված դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում իրավասու վարչական մարմինն օրենքով սահմանված ժամկետում որևէ որոշում չի կայացնում: Նշված կանոնից բացառություն է սահմանված միայն այն դեպքի համար, երբ հայցվող վարչական ակտը կլինի առ ոչինչ՝ ակտով դրա հասցեատիրոջը ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք տրամադրվելու հիմքով: Կատարված օրենսդրական փոփոխությունները վկայում են այն մասին, որ օրենսդրի կամքն ուղղված է վարչական մարմիններին առավել խիստ պահանջներ ներկայացնելուն: Դրանց ուժով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով սահմանված իրավաբանական ֆիկցիայի

գործողությունը պայմանավորված չէ հայցվող վարչական ակտի իրավաչափությամբ, և նույնիսկ ոչ իրավաչափ վարչական ակտը, նշված իրավադրույթի համաձայն, կարող է համարվել ընդունված, բացառությամբ՝ եթե այդ ակտով դրա հասցեատիրոջը տրամադրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հայցվող վարչական ակտի իրավաչափությունը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով սահմանված իրավաբանական ֆիկցիայի գործողության պայման չէ: Նշվածից բացառություն է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված վարչական ակտի առոչնչության հիմքի առկայությունը, այն է՝ ակտով դրա հասցեատիրոջը տրամադրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք: Այսինքն՝ օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական մարմնի կողմից չընդունված վարչական ակտի՝ օրենքի ուժով ընդունված համարվելու ֆիկցիայի գործողությունը պարզելիս դատական վերահսկողությունը սահմանափակվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված վարչական ակտի առոչնչության հիմքի առկայությունը (բացակայությունը) գնահատելով: Ինչ վերաբերում է հայցվող վարչական ակտի հնարավոր անվավերության հիմքերին, ինչպես նաև հնարավոր առոչնչության մյուս հիմքերին, ապա քննարկվող իրավաբանական ֆիկցիայի գործողությունը պարզելիս դրանց առկայությունը (բացակայությունը) պետք է ենթակա չլինի դատարանի կողմից գնահատման:

Մինևույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ այն հարցին, թե ինչ պահանջների պետք է համապատասխանի վարչական մարմնին ներկայացվող դիմումը:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ մինչև 02.12.2017 թվականը գործող խմբագրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածն ուղղակիորեն չէր սահմանում, որ ֆիկցիայի գործողության համար անհրաժեշտ է, որ վարչական մարմնին ներկայացվող դիմումը համապատասխանի որոշակի պահանջների: Ի տարբերություն այդ կարգավորման՝ ««Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին» 25.10.2017 թվականի ՀՕ-193-Ն օրենքով նախատեսվել է, որ քննարկվող իրավաբանական ֆիկցիան գործում է, եթե վարչական մարմնին ներկայացվող դիմումը համապատասխանում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա», «դ» և «ե» կետերի պահանջներին: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին» 25.10.2017 թվականի ՀՕ-193-Ն օրենքը ոչ թե ֆիկցիայի գործողության համար լրացուցիչ պայման (դիմումի համապատասխանությունը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա», «դ» և «ե» կետերի պահանջներին) է առաջադրել, այլ ընդամենն այդ մասով հստակեցրել է

նախկինում գործող կարգավորումը: Վճռաբեկ դատարանի նման եզրահանգումը պայմանավորված է դիմումին ներկայացվող վերը նշված պահանջների բնույթով: Մասնավորապես՝ այդ դրույթների համաձայն՝ դիմումը պետք է պարունակի դիմողի անունը, ազգանունը, իրավաբանական անձի դեպքում՝ նրա լրիվ անվանումը, դիմումով ներկայացվող պահանջը (դիմումի առարկա), դիմումին կցվող փաստաթղթերի ցանկը (եթե այդպիսիք ներկայացվում են): Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ նշված պահանջների բնույթով պայմանավորված՝ դրանց չբավարարող դիմումի ներկայացումն ինքնին բացառում է սահմանված ժամկետում վարչական մարմնի կողմից չընդունված վարչական ակտի՝ օրենքի ուժով ընդունված համարվելու ֆիկցիայի գործողությունը: Հետևաբար անկախ այն հանգամանքից, որ մինչև 02.12.2017 թվականը գործող օրենսդրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա», «դ» և «ե» կետերի պահանջներին դիմումի համապատասխանությունն ուղղակիորեն սահմանված չէր որպես քննարկվող իրավաբանական ֆիկցիայի գործողության պայման, դրա առկայությունն ինքնին ենթադրվում էր:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ինչպես ««Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին» 25.10.2017 թվականի ՀՕ-193-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց (02.12.2017 թվական) հետո, այնպես էլ մինչև նշված փոփոխություններն ուժի մեջ մտնելը գործող խմբագրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով նախատեսված՝ օրենքի ուժով վարչական ակտի ընդունված համարվելու իրավական կառուցակարգը գործում է հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

1) անձը դիմել է վարչական մարմնին՝ հայցելով որոշակի բարենպաստ վարչական ակտի ընդունում, այսինքն՝ վարչական վարույթը հարուցվել է անձի դիմումի հիման վրա, և դիմումը համապատասխանում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա», «դ» և «ե» կետերի պահանջներին,

2) բացակայում է վարչական ակտի՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված առոչնչության հիմքը,

3) տվյալ վարչական ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթն իրականացնող վարչական մարմինն օժտված է այդ վարչական ակտն ընդունելու իրավասությամբ,

4) վարչական վարույթն իրականացնող վարչական մարմինն օրենքով սահմանված ժամկետում ցուցաբերել է անգործություն՝ չի ընդունել հայցվող բարենպաստ վարչական ակտը կամ չի կայացրել անձի դիմումը մերժելու մասին որոշում կամ վարչական վարույթը եզրափակող օրենքով նախատեսված որևէ այլ անհատական իրավական ակտ:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Գարեգին Խաչատրյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Երևանի քաղաքապետի 17.06.2014 թվականի թիվ 2314-Ա որոշման հավելվածի 59-րդ կետը և 11.07.2014 թվականի թիվ 2716-Ա որոշման թիվ 1 հավելվածը, որպես հետևանք՝ անվավեր ճանաչել 15.07.2014 թվականին Դարյա Տուրիֆիի և Քաղաքապետարանի միջև կնքված թիվ 49/6-ԱԳ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրն ու դրա հիման վրա Դարյա Տուրիֆիի անվամբ կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը:

Դատարանը 23.06.2017 թվականին վճիռ է կայացրել հայցը բավարարելու մասին՝ պատճառաբանելով, որ «*հայցվորը 14.05.2013 թվականին դիմել է Երևանի քաղաքապետին՝ ք.Երևան, Նալբանդյան 50, 27 բնակարանի պարզգամբի տակ գտնվող միջույնային տարածքում 20 քմ շինություններն իր անվամբ մասնավորեցնելու (իրեն օտարելու) խնդրանքով: Ի պատասխան՝ Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի ճարտարապետության և քաղաքաշինության վարչության պետը հայցվորին հասցեագրված 12.06.2013 թվականի գրությամբ հայտնել է, որ խնդրո առարկա շինությունն իրականացված է համաձայնեցված նախագծի շեղումներով: Շինության նախագիծը փաստացի վիճակին համապատասխանեցնելու և ըստ սահմանված կարգի վերահամաձայնեցնելու պարագայում Երևանի քաղաքապետարանում կշարունակվի հարցի քննարկումը: Հայցվորը, ի կատարումն նշված պահանջի, Երևանի քաղաքապետարան է ներկայացրել շինության նոր նախագիծ՝ համապատասխանեցված շինության փաստացի վիճակին...», «(...) գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ առ այսօր Երևանի քաղաքապետի կողմից հայցվորի 14.05.2013 թվականի դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթը եզրափակող վարչական ակտ ընդունված չէ (այդ փաստն ընդունում է նաև պատասխանողը): Նման պայմաններում վրա են հասել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով սահմանված՝ օրենքով սահմանված ժամկետում հայցվող բարենպաստ վարչական ակտը չընդունելու իրավական հետևանքները, այն է՝ հայցվորի կողմից հայցված վարչական ակտը համարվել է ընդունված: Ընդ որում, եթե նույնիսկ ի պատասխան հայցվորի դիմումի ընդունված համարվող վարչական ակտը ոչ իրավաչափ վարչական ակտ է, ապա այս դեպքում անգամ այն պաշտպանված է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված՝ վարչական ակտին վստահելու՝ ակտի հասցեատիրոջ իրավունքով», «Ֆիկցիայի ուժով ընդունվել և գործել է հայցվորի կողմից Երևանի քաղաքապետից հայցված վարչական ակտը, որպիսի պայմաններում Երևանի քաղաքապետն այլևս իրավասու չէր ընդրել խնդրո առարկա շինությունն աճուրդի միջոցով օտարելու եղանակը՝ կայացնելով վիճարկվող վարչական ակտերը»:*

Վերաքննիչ դատարանը Քաղաքապետարանի վերաքննիչ բողոքը մերժել է, և Դատարանի վճիռը թողել է անփոփոխ՝ պատճառաբանելով, որ «*տվյալ դեպ-*

քում Գարեգին Խաչատրյանի կողմից 18.06.2013 թվականին Երևանի քաղաքապետին է ուղղվել դիմում, որի կապակցությամբ վարչական մարմինը պետք է կայացնե՞ր համապատասխան որոշում, մինչդեռ, հայցվորի այդ դիմումին վարչական մարմնի կողմից ընթացք չի տրվել, որպիսի պարագայում (...) գործել է այն ֆիլցիան, որ պահանջվող բարենպաստ վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է օգտվել դիմում ներկայացնելիս իր ակնկալած իրավունքից, որը տրամադրման էր ենթակա ընդունվելիք վարչական ակտով», «ընդ որում, համապատասխան վարչական ակտի իրավաչափության ստուգումը սույն վարչական գործի քննության առարկա չի հանդիսանում»:

Վերաքննիչ դատարանը նշել է նաև, որ «այն պայմաններում, երբ գործել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ չընդունված վարչական ակտն ընդունված համարվելու ֆիլցիան, վարչական մարմինն այլևս իրավասու չէր 17.06.2014 թվականին կայացնել «Համայնքային սեփականություն հանդիսացող գույքը աճուրդով օտարելու մասին» թիվ 2314 որոշումը, որի հավելված թիվ 1-ով հաստատված Երևան քաղաքի սեփականություն համարվող գույքն օգտագործման տրամադրելու, օտարման աճուրդը և մրցույթը կազմակերպող ու անցկացնող հանձնաժողովի կողմից օտարման աճուրդի ներկայացված գույքի ցանկի 59-րդ կետով որպես աճուրդով օտարվող գույք է ճանաչվել Նալբանդյան 50 հասցեում գտնվող 14քմ ոչ բնակելի տարածքը»:

Վերաքննիչ դատարանը միաժամանակ արձանագրել է, որ «Դատարանի պատճառաբանություններն անհիմն են այն մասով, որ Դատարանը կայացված վճռով հաստատված փաստական հանգամանքներում և վճռի պատճառաբանական մասում նման եզրահանգման է եկել կապված հայցվորի կողմից վարչական մարմնին ներկայացված 14.05.2013 թվականի դիմումի հետ: Վերաքննիչ դատարանը այդ կապակցությամբ հարկ է համարում նշել, որ սույն վարչական գործով բազմակողմանի, լրիվ է օբյեկտիվորեն հետազոտելով գործում առկա ապացույցները, պարզ է դառնում, որ Գարեգին Խաչատրյանի 14.05.2013 թվականի դիմումին վարչական մարմինը պատասխանել է 12.06.2013 թվականի թիվ 18-06/1-Խ-1295 գրությամբ: Մինչդեռ այդ գրությամբ մատնանշված թերությունները շտկելուց հետո Գարեգին Խաչատրյանի կողմից 18.06.2013 թվականին Երևանի քաղաքապետին ուղղված դիմումին վերջինիս կողմից որևէ պատասխան չի տրվել: Հետևաբար՝ սույն վարչական գործով խոսքը վերաբերում է ոչ թե Գարեգին Խաչատրյանի 14.05.2013 թվականի դիմումին չպատասխանելուն, այլ 18.06.2013 թվականի դիմումին»:

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով սույն գործի փաստերին և Վերաքննիչ դատարանի հիմնավորումներին՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել հետևյալը.

Գարեգին Խաչատրյանը դիմում է ներկայացրել Երևանի քաղաքապետին, որը Քաղաքապետարանում ստացվել է 18.06.2013 թվականին: Նշված դիմումով Գարեգին Խաչատրյանը խնդրել է վերահամաձայնեցնել Երևանի Նալբանդյան

փողոցի թիվ 50 շենքի 27-րդ բնակարանի տակ գտնվող միջայունային տարածքի պարփակման փոփոխված նախագիծը, երկարաձգել Կենտրոն թաղապետարանի կողմից 10.12.1998 թվականին տրամադրված թիվ 5 շինարարության թույլտվության ժամկետը: Նշված դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չի ընդունվել:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով սահմանված իրավաբանական ֆիկցիայի գործողության վերաբերյալ հետևության է եկել միայն այն հիմքով, որ Գարեգին Խաչատրյանի կողմից 18.06.2013 թվականին Երևանի քաղաքապետին ուղղված համապատասխան դիմումի վերաբերյալ վարչական մարմնի կողմից օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չի ընդունվել: Այսինքն՝ Վերաքննիչ դատարանը վարչական մարմնի կողմից անգործություն դրսևորելը դիտել է բավարար պահանջվող բարենպաստ վարչական ակտը ֆիկցիայի ուժով ընդունված համարելու համար՝ նշելով, որ համապատասխան վարչական ակտի իրավաչափության ստուգումը չի ներառվում սույն վարչական գործի քննության շրջանակներում:

Մինչդեռ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով սահմանված իրավաբանական ֆիկցիայի գործողության համար, ինչպես արդեն իսկ վերը նշվեց, անհրաժեշտ պայման է նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված առոչնչության հիմքի բացակայությունը: Տվյալ դեպքում վերը նշված դիրքորոշումների համատեքստում սույն գործով ենթակա էր պարզման ու հաստատման նաև հետևյալ հանգամանքը՝ արդյո՞ք Գարեգին Խաչատրյանի կողմից ներկայացված դիմումով հայցվող վարչական ակտով դրա հասցեատիրոջը չի տրամադրվում ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք: Նշված հանգամանքը պարզվելուց հետո միայն հնարավոր կլիներ փաստել վարչական ակտի և դրա հիման վրա ծագող իրավունքի գոյությունը, ինչն իր հերթին, կախված հայցվող վարչական ակտի բովանդակությունից և դրանով տրամադրվող իրավունքի էությունից, կարող էր էական նշանակություն ունենալ սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտերի իրավաչափությունը գնահատելիս:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 151-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վճռաբեկ բողոքի քննության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է վեճի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքներ պարզելու անհրաժեշտության մասին, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գործի քննության և լուծման

համար էական նշանակություն ունեցող վերոգրյալ հարցերը պարզելու նպատակով սույն գործն անհրաժեշտ է ուղարկել նոր քննության:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման, իսկ գործն ուղարկվում է նոր քննության, որպիսի պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ գործի քննության ներկա փուլում, գտնում է, որ այդ հարցը ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 20.11.2018 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ վարչական դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի դատավոր
Կարեն ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Տավուշի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Սամվել ՄԱՐԴԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Մուշեղ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
ՍԵՐԳԵՅ ՉԻՉՈՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Արմեն ԲԵԿԹԱՇՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Մեսրոպ ՄԱԿՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ սնանկության դատարանի դատավոր
Սամվել ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Ավագ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Գևորգ ՍՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Մհեր ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Մերի ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Ռոբերտ ՄԱՔԵՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի նախագահ
Արմիդա ՈՍԿԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*